

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

*1931. évi folyam * I—IV. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1931.

TARTALOM.

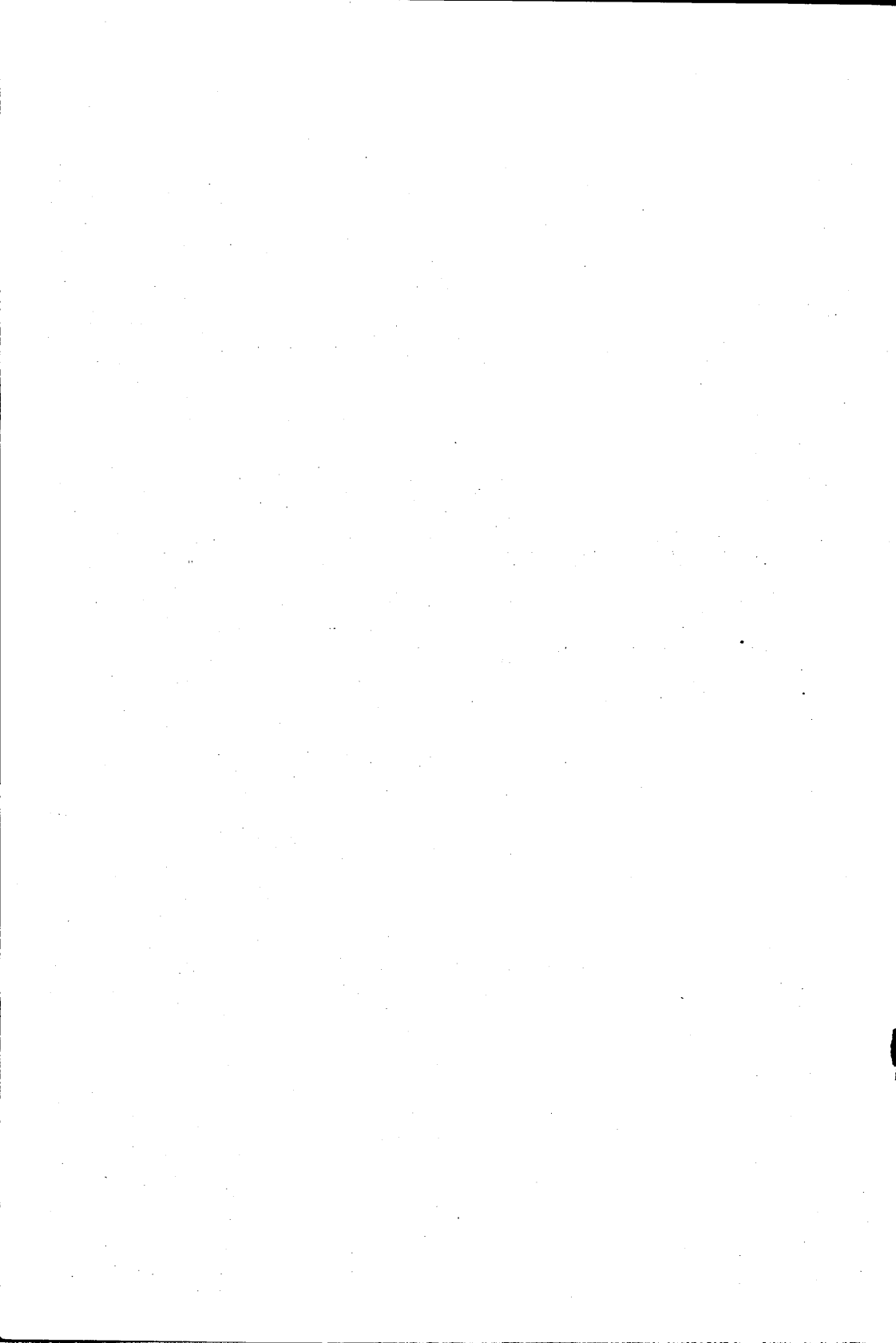
	Lap
Dr. Berkovits Iona: A budapesti Egyetemi Könyvtár festett kéziratainak egy csoportja. (Három képpel.)	1
Dr. Moravek Endre: A lipcsei Deutsche Bücherei... ..	23
Dr. Pukánszky Béláné Kádár Jolán dr.: Az Országos Széchényi Könyvtár színeszettörténeti forrásanyaga. II.	38
Adattár: DR. B. SZABÓ LÁSZLÓ: Ender János levelei gróf Széchényi Ferenc arcképéről. (Egy képpel.)	56
— DR. IVÁNYI BÉLA: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Ötödik közlemény)	60
— WALDAPFEL ESZTER: Egy ismeretlen Szent Erzsébet-legenda az admonti bencés-kolostor könyvtárából	64
— LAZICZIUS GYULA: Egy ismeretlen magyar vers a XVI. századból. (Egy képpel.)	70
Magyar Könyvesház: Helyreigazítás a Régi Magyar Könyvtár I. kötetéhez. (DR. BARTHA DÉNES-től.)	73
Tárca: Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az 1930. évben.	75
— A M. Nemzeti Múzeum könyvtári tisztviselőinek irodalmi munkássága az 1930. évben	96
Szakirodalom: MAGYAR MINERVA. VI. (Ism. DR. GÜLYÁS P.) — A Főv. NYILV. KÖNYVTÁR ÉRTESSÍTŐJE. 1930. (Ism. DR. I. K.) — A. M. TUDOM. IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA. X. I. (Ism. LOCZKA A.) — A BÉCSI MAGY. TÖRTÉNETI INTÉZET ÉVKÖNYVE. I. (Ism. DR. TÓTH L.) — KIÁLLÍTÁSI KATALÓGUSOK (Ism. DR. TÓTH L.) — GODET, M. & VORSTIUS, J.: Index bibliographicus. (Ism. DR. I. K.) — INTERNAT. JAHRESBERICHT DER BIBLIOGRAPHIE. I. (Ism. DR. ASZTALOS M.) — ANDRIĆ, N.: Katalog Zabavne Biblioteke. (DR. BAJZA J.) — MILLAR, E. G.: La miniature anglaise. (Ism. DR. R. HOFFMANN M.) — BORDONA, J. D.: Die spanische Buchmalerei. III. (Ism. DR. R. HOFFMANN M.) — WERNER, L.: Una rarità musicale della Bibl. Vescovile di Szombathely. (Ism. DR. TÓTH D.) — A szerkesztőséghez beküldött könyvek	105
Folyóiratok szemléje. (Ism. DR. BARTHA DÉNES és DR. I. K.)	126
Vegyes közlemények: Német és osztrák könyvtárak. (DR. KOZOCSA S.) — Alexander de Villa Dei Massa számítaja. (DR. BARTONIEK E.) — Az Estve c. költ. szerzője. (DR. WALDAPFEL J.) — Szerencsétlenség a vatik. könyvtárban. (DR. TÓTH L.) — Az 1931. év három legszebb magy. könyve. (DR. TÓTH L.) — A porosz könyvtárak katalógusa. (DR. ASZTALOS M.)... ..	130
Változások a magyarországi nyomdáknál 1930 nov. 1-től 1931 okt. 31-ig	146

1459

S. J. J.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

ÚJ FOLYAM. ★ XXXVIII. KÖTET.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

ÚJ FOLYAM. * XXXVIII. KÖTET.

1931. ÉVFOLYAM.

(A Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise c. mellékklappal.)

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1931.

017171

STEPHANEUM NYOMDA R. T. BUDAPEST.
Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
DR. BERKOVITS ILONA: A budapesti Egyetemi Könyvtár festett kéziratainak egy csoportja. (Három képpel)	1
DR. MORAVEK ENDRE: A lipcsei Deutsche Bücherei	23
DR. PUKÁNSZKY BÉLÁNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.: Az Országos Széchényi-Könyvtár színészettörténeti forrása. II. Az újonnan rendezett színlapgyűjtemény	38

2. ADATTÁR.

DR. IVÁNYI BÉLA: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Ötödik közlemény)	60
DR. LAZICZIUS GYULA: Egy ismeretlen magyar vers a XVI. századból. (Egy képpel)	70
DR. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Ender János levelei gróf Széchényi Ferenc arcképéről. (Egy képpel)	56
WALDAFFEL ESZTER: Egy ismeretlen Szent Erzsébet-legenda az admonti bencés-kolostor könyvtárából	64
MAGYAR KÖNYVESHÁZ: Helyreigazítás a Régi Magyar Könyvtár I. kötetéhez. (DR. BARTHA DÉNES-től)	73 ^o

3. TÁRCA.

JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI OSZTÁLYAINAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1930. ÉVBEN.	
I. Országos Széchényi Könyvtár. (DR. JAKUBOVICH EMIL-től)	75 ^o
II. Levéltári osztály. (DR. CZOBOR ALFRÉD-től)	85
III. Hírlaposztály. (DR. RÉDEY TIVADAR-tól)	92
IV. Zenetörténeti osztály. (DR. ISOZ KÁLMÁN-tól)	95
A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári tisztviselőinek irodalmi munkássága az 1930. évben	96

4. SZAKIRODALOM.

A BÉCSI MAGYAR TÖRTÉNETI INTÉZET ÉVKÖNYVE. I. Ism. DR. TÓTH LÁSZLÓ	109
A FŐVÁROSI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR ÉRTESETŐJE. 1930. 10. k. Ism. DR. I. K.	107

	Lap
A MAGYAR TUDOMÁNYOS IRODALOM BIBLIOGRÁFIÁJA. X. I. KÉMIA. 1901— 1925. Ism. LOCZKA ALAJOS	108
ANDRIĆ, NIKOLA: Katalog Zabavne Biblioteke. Ism. DR. BAJZA JÓZSEF	114
BORDONA, J. DOMINGUEZ: Die spanische Buchmalerei. III. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA	119
GODET, MARCEL ET VORSTIUS, JORIS: Index bibliographicus. II. édition. Ism. DR. I. K.	112
INTERNATIONALER JAHRESBERICHT DER BIBLIOGRAPHIE. I. Jahrgang. Ism. DR. ASZTALOS MIKLÓS	113
KIÁLLITÁSI KATALÓGUSOK. Ism. DR. TÓTH LÁSZLÓ	111
MAGYAR MINERVA. VI. köt. 1930/31. Ism. DR. GULYÁS PÁL	105
MILLAR, ERIC G.: La miniature anglaise du XIV ^e et du XV ^e siècle. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA	117
WERNER, LUIGI: Una rarità musicale della Biblioteca Vescovile di Szombat- hely. Ism. DR. TÓTH DÉNES	123
A szerkesztőséghez beküldött könyvek	124

5. FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

ARCHIV FÜR BUCHGEWERBE UND GEBRAUCHSGRAPHIK. 1931. 68. évf. 1—10. sz. Ism. DR. BARTHA DÉNES	126
BULLETIN DU BIBLIOPHILE ET DU BIBLIOTHÉCAIRE. 1931. 10. évf. Ism. DR. I. K.	128
LE BIBLIOGRAPHE MODERNE. 1930—1931. 145—147. sz. Ism. DR. I. K. ...	127
MAGYAR GRAFIKA. 1931. XII. évf. 1—6. sz. Ism. DR. I. K.	129
ZENTRALBLATT FÜR BIBLIOTHEKSWESSEN. 1931. 48. évf. 1—10. sz. Ism. DR. BARTHA DÉNES	126

6. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Német és osztrák könyvtárak. (DR. KOZOCSA SÁNDOR)	130
Alexander de Villa Dei Massa computija a Pray-kódexben. (DR. BARTONIEK EMMA)	137
A Katona Józseftől Versei gyűjteményébe másolt Az Estve c. költemény szerzője. (DR. WALDAPFEL JÓZSEF)	139
Szerencsétlenség a vatikáni könyvtárban. (DR. TÓTH LÁSZLÓ)	141
Az 1931. év három legszebb magyar könyve. (D. TÓTH LÁSZLÓ)	144
Megjelenik a porosz könyvtárak összesített katalógusa. (DR. ASZTALOS MIKLÓS)	144

* * *

VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdákknál 1930 november 1-től 1931 október 31-ig	146
---	-----

A Magyar Könyvszemle dolgozótársai 1931-ben.

DR. ASZTALOS MIKLÓS

DR. BAJZA JÓZSEF

DR. BARTHA DÉNES

DR. BARTONIEK EMMA

DR. BERKOVITS ILONA

DR. CZOBOR ALFRÉD

DR. GULYÁS PÁL

DR. R. HOFFMANN MÁRIA

DR. ISOZ KÁLMÁN

ISTVÁNFI KÁROLY

DR. IVÁNYI BÉLA

DR. JAKUBOVICH EMIL

DR. KOZOCSA SÁNDOR

DR. LAZICZIUS GYULA

LOCZKA ALAJOS

DR. MORAVEK ENDRE

DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.

DR. RÉDEY TIVADAR

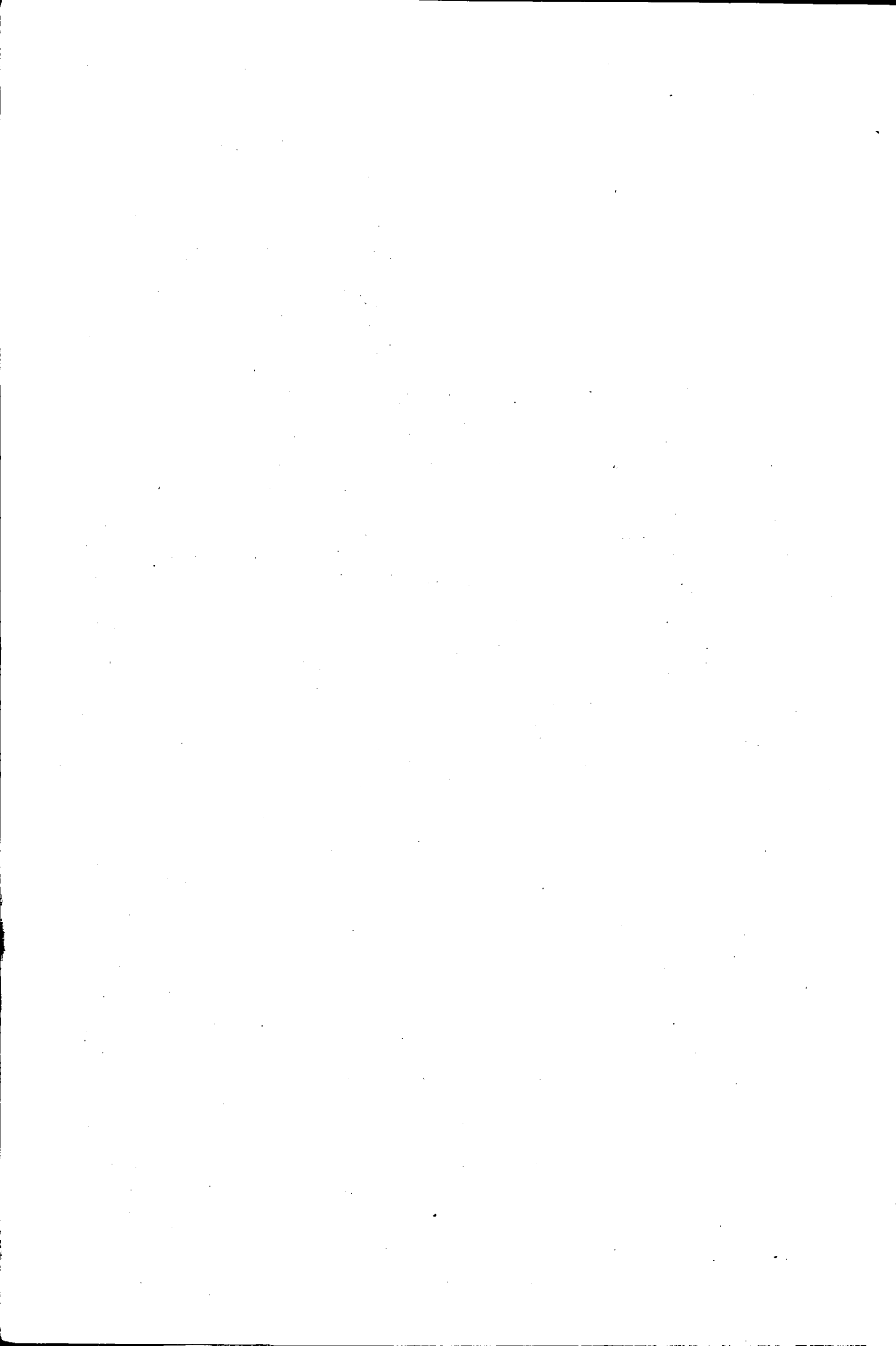
DR. B. SZABÓ LÁSZLÓ

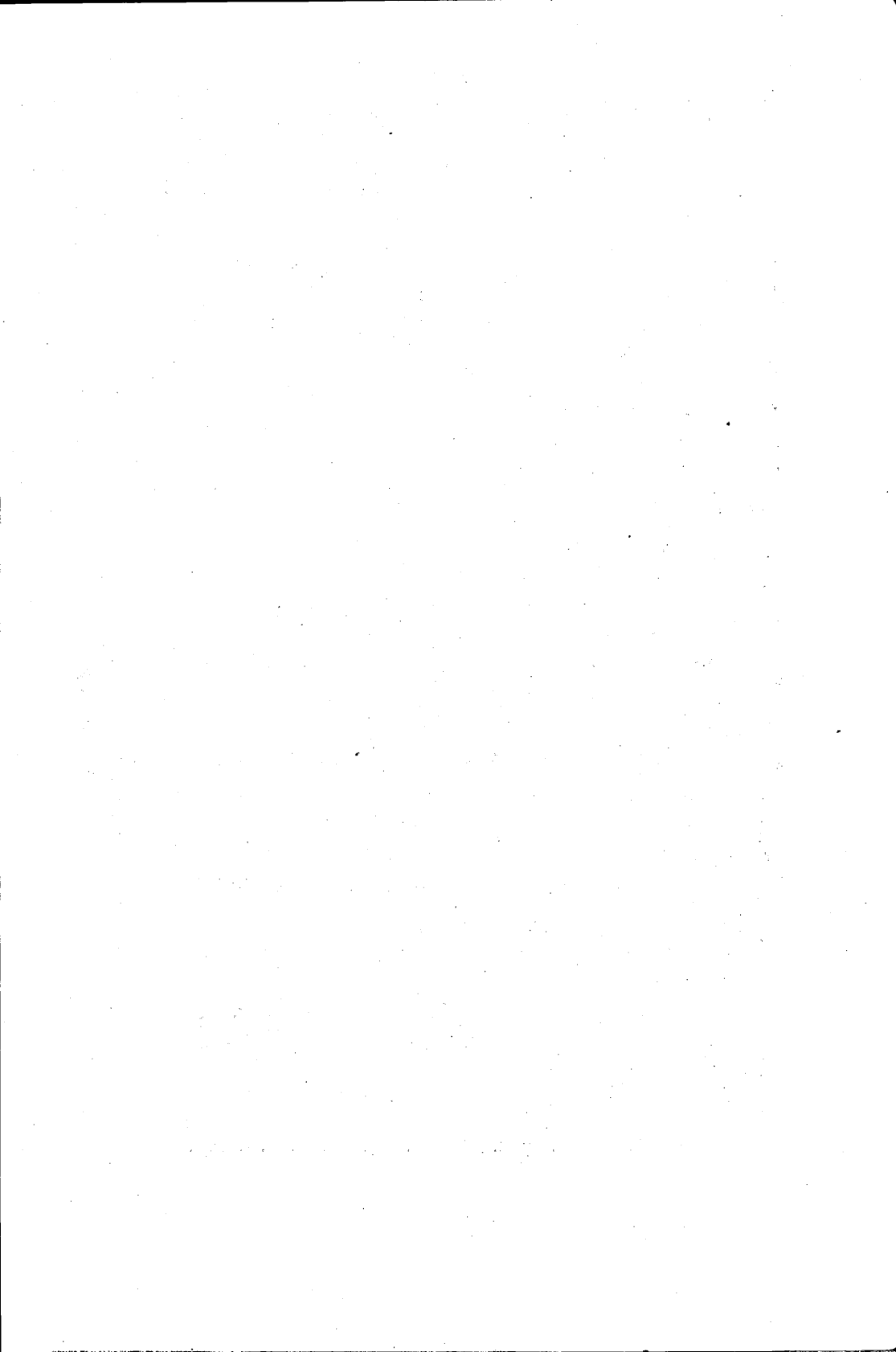
DR. TÓTH DÉNES

DR. TÓTH LÁSZLÓ

WALDAPFEL ESZTER

DR. WALDAPFEL JÓZSEF

Inuicem **V**enite exultem

Note linguam dno p' dnt
tes uigilemus omis semp
implamur uocem atq' mlti
toas dno canamus dulac ym
uos **U**t pio regi p'f' anentes
ai sus lris meamur aulam m
gredi reh siml' b'nam dntc mta
Piet hoc ub' actas b'ca p'is ar
nati p'p' la h'p'is au' u' loat
m omi' s'ha m'nd' am an' Sa

u'ite dno
Satus
ur qui
no aby
in con
filio im
p'ioz.
i i via
p'ioz
no ste

as. i m' cathedra pestilencie
no sedit **S**i m lege d'ni nolū
tas eius. i m lege eius medi
tabi die ac nocte **E**t erit tanq'
lignū qd plantatū est semis
terentis aq'p. qd fructum su
um dabit m tempe suo **E**t fo
lum eius no defluet. i omnia
q'cumq' faciet semp p'f' abnt

Non sic impij uo sic. s' tamq'
pulus q' p'nt uentus a fane
ite **I**deo no retingunt impij
iudicio. neq' p'cedes i' s'ho
ustoz **Q**ui uouit d'ns iram
ustoz. i' i' impioz p'bit **G**la

Quare tremuerunt g'ntes.
Qu' p'li meditati s' m' ama
stiterunt reges t'ie i' p'ncipes
conuenerūt m' vnu. adu'sus d'
i' adu'sus xpm eius **O**mnium
p'ncipis uindicta eoz. i' p'ncipis
a ub' uigum q'p' **Q**ui h'nt
m celis iratebit eos. i' d'ns s' b'
sanabit eos **C**ur loqueat'
ad eos m ira sua. i' m furore
suo conturbabit eos **E**go h'nt
st'itutus sum rex altoe t' h'yo
monte san' eius. p'ncipis p'
ceptum eius **D**ns dixit ad
me filius uis es tu. ego hodie
germū t' **P**ostula a me i' or
to ubi g'is h'editatem tuam.
i' possessione tuam tuinos t'ie
Reges eos m uiga sua. i' tanq'
uas signū cōf'anges eos **E**t
m'ic reges intel' h' ac. **C**ur
m' qui iudicatus tuam **S**e
u'ite d'ns m timore. i' exulta
te et ai tremore **A** p'p'endat'

Breviarium (Bp. Egypt. Könyvtár. Cod. Lat. 36.) r. a. lapja.

A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR FESTETT KÉZIRATAINAK EGY CSOPORTJA

A budapesti Egyetemi Könyvtár kódexgyűjteménye a kéziratok származása alapján két csoportra oszlik. Egyik csoportját alkotja az a 35 kódex, amelyet II. ABDUL HAMID török szultán 1877-ben mint Korvinákat a könyvtárnak ajándékozott. A másik csoport kódexei legnagyobbbrészt a felosztott hazai kolostorokból, vagy más úton, ajándékként kerültek az Egyetemi Könyvtár tulajdonába. E tanulmányban az utóbbi csoport miniált kézíratait ismertetjük, amelyeket eddig jórészt nemcsak műtörténeti, de egyéb tudományos szempontból sem vettek figyelembe. Legtöbbjükben a keletkezési helyre vonatkozó konkrét adat nem maradt fenn; többnyire későbbi bejegyzéseik csupán azt jelölik meg, hogy mely kolostorból kerültek a könyvtár tulajdonába. Ennek folytán keletkezésük helyét és idejét a miniaturák stílusvizsgálata alapján kell megállapítanunk. Az egyes kódexeket időrendbeli sorrendben tárgyaljuk, s ezen belül lehetőleg származásuk szerint csoportosítjuk őket.

Időrendben első helyen egy *Evangelia Graeca* (Cod. graec. 1. 4°)¹ áll, amely állítólag VIRÉZ János, vagy JANUS PANNONIUS tulajdonában volt. A X. század végén vagy a XI. század elején készíthetett a bizánci bibliák modorában. Egy-egy gazdag aranyozású egész lapon az evangélisták képét tartalmazza. JÁNOS evangélista képét kivágták.

A többi kódexek jórészt hazai kolostorokból származnak s az *Evangelia Graeca*-nál sokkal későbbben, a XIV—XVI. században

¹ A kódex szerepel: *Catalogus Codicum Bibliothecae Universitatis R. Scientiarum Budapestensis*. Budapest, 1881. 98. l., MÁRKFI Sámuel: *Codex graecus quatuor evangeliorum e bibliotheca universitatis Pestinensis cum interpretazione Hungarica editus*. Pestini. 1860., Könyvkiállítási Emlék. Budapest, 1882. 104. l. 258., Régi Egyházművészet orsz. kiállításának katalogusa. Budapest, 1930. 148. l.

készültek. Legtöbbjében bejegyzést találunk arra vonatkozólag, hogy melyik hazai kolostorból származik, ami azonban önmagában még nem jelenti, hogy a kódex Magyarországon is készült. Mégis, ha korabeli írott adat nem is bizonyítja a magyarországi származást a miniaturák stílusvizsgálata szólhat mellette. A magyar származást nem tagadhatjuk meg pusztán azért, mert konkrét adat nem erősíti meg.

Magyarországon a kódexfestés kezdete egyet jelent a kereszténység felvételével, illetőleg a szerzetesrendek betelepítésével, amint kezdetben általában a miniaturafestészet teljesen az egyház szolgálatában állott. A Magyarországon letelepített szerzetesrendek saját nemzetük kódexeit hozták magukkal és nemzetük miniaturafestészetét fejlesztik tovább. Legkorábban a bencés papok működése mellett a III. BÉLA által letelepített francia ciszterciarend működése folytán a francia hatás a legerőteljesebb. A korai hazai kódexek között francia Bibliákat találunk a XIII. század közepéről, a XIV. század elejéről, amelyek mind francia kapcsolatra utalnak. Hazánkban a korai francia származású kódexek között csak egyházi, vallási rendeltetésű kódexek maradtak fenn; világi tárgyú francia kódexeket nem találunk köztük. Ez is azt bizonyítja, hogy a francia kapcsolatot az egyház, a szerzetesrendek közvetítették. A Magyarországon készült korai kódexek is nagyrészt francia mintaképeket követnek. A XIV. században az ANJOUK uralkodása alatt a francia szellem hatása alábbhagy, a magyar kódexekben mindössze egyes iniciálékra szorítkozik. Átengedi a teret a politikai kapcsolatok folytán is mind erőteljesebbé váló olasz és majd később német befolyásnak. A XIV. század közepe utáni időből származó francia kódexeket nem is találunk hazánkban. Csak a XV. század végén kerülnek ismét elő a nagyobb tömegben készített kisméretű, dívatos francia imakönyvek.

A budapesti Egyetemi Könyvtár kódexei között a francia stílus három latinnyelvű kódex képviseli. Első helyen áll egy kis latin *Biblia*¹ (Cod. Lat. 45. 4°.), amely valószínűleg Párisban iskolázott

¹ Cat. Cod. Bibl. Univ. ... 25. 1. Az Egyetemi Könyvtárnak TOLDI Ferenc által írt kézíratos jegyzékében — «Kiválóbb zsenge nyomtatványok és kódexek jegyzéke» (J. 55.) — a 63. szám alatt szerepel.

szerzetes műve. A két hasábon, északfrancia írással írott kódex a XIII. század első felében, az ú. n. párisi bibliák stílusában készült. A kódex, miként az első lapon olvasható bejegyzésből előtűnik, a XVII. században Sárospatakon volt. E XVII. századi bejegyzés naiv szavai¹ szerint SZENT SEBALDUS tulajdonát képezte, de a kódex stílusvizsgálata ellentmond e feltevésnek. A fehér tollheggyel rajzolt s színes madarakból, állatokból, dróleriekből alkotott számtalan kis iniciálé mellett több figurális kezdőbetűt találunk benne. A harmadik lapon, amelynek belső és alsó szélét vékony, vonalas ornamentika díszíti, a Genesis ábrázolását találjuk. Az ornamentális díszítés egyenes vonalát karolingi örökségből származó és ez időben a francia miniaturafestészetben ritkábban alkalmazott egyszerű szalagfonat szakítja meg, amely díszítés a XIV. századi olasz miniaturafestészetben általánosabb. A lap alsó szélén az ornamentika kaligrafikus díszítéssé alakul át. A lap hosszú I iniciáléjában a Genesis tipikus ábrázolása található. Két ellentétesen haladó hullámvonal kereszteződése által alkotott ovális medaillonokban arany alapon vannak a jelenetek elhelyezve. A legfelső medaillonban az Atyaisten ülő alakja látható, könyvvel a kezében, míg a következő öt medaillonban némi eltérésekkel hatalmas földgömböt tart. A hetedik medaillonban az első emberpár teremtését látjuk. A kódexben még öt figurális díszítésű iniciálét találunk,² amelyek tekercset, jogart tartó prófétát ábrázolnak, DÁVID király alakját stb. tartalmazzák. A figurális ábrázolás főleg a Genesis jeleneteiben még a XII. századvégi francia miniaturafestészethez igazodik. Az Úr alakja nehézkes, merev, majdnem mindig egyforma. A Genesis ábrázolása nem tünteti fel a teremtés egyes napjait. Csak az ötödik képen látjuk az Úr kezében lévő földgömbön a halak finom vékony jelzését. A kódex a XIII. századi

¹ S. Lectori Christiano-Biblia haec ms. sancti Sebaldi fuisse, paginae lacerae a bibliopego erasae testabantur. Verum quo loco et tempore sint exarata, nulla potui ratione investigare. Equidem ante inventam typographiam scripta fuisse, nullus dubito. Valemet antiquitatem veri satis trutina libratam venerare. 14. April. Liliiani. A. D. 1617. Sárospatachini in comitatu Zempliniensi superioris Ungariae possessor. Mich. Orvos Surius loci dicti pastor primarius. M. P. S. S.

² A 61. a, 91. a, 145. b és 153. b lapon.

párisi iskola korai alkotása, a XIII. század elején készült. Növényi motívumú díszítés elenyészően csekély benne.

Franciás stílusban, de miként a kódex legvégén olvasható XIV. századi bejegyzésből kitűnik,¹ a sárospataki szent domonkosrend kolostorában készült a *Commentarius in secundum librum sententiarium* PETRI LOMBARDI (Cod. Lat. 38. 2°)² egyetlen iniciáléja. A kódex Máriaremetéről került az Egyetemi Könyvtár tulajdonába, amit a kódex első lapján található XVIII. századi bejegyzés — «Est conventus Rhemetensis» — alapján állapíthatunk meg. A kódex a XIII. század végén vagy a XIV. század legelején készülhetett. A szövegkezdő iniciálé tipikusan francia modort árul el. Rózsaszín alapon kék Q hetű, amelyet belül arany, rózsaszín és piros díszítés tölt ki, míg a lap belső hosszanti oldalán kék, rózsaszín és elszórtan kis aranypontokkal díszített, alul tüskés csillagos csigába kanyarodó szár húzódik végig.

Valamivel később, a XIV. század második felében, de ugyancsak francia hatás alatt készült a *Commentarii in evangelium Marci* (Cod. Lat. 49. 4°)³ kódex. Betűi francia jellegűek. Egy szövegkezdő iniciálét tartalmaz, kék Q betűt, amelyet belül lila alapon háromszirmú arany fleuronné-szelek díszítenek. Francia minta után készült, de a finom francia kezdetbetűknél durvább, elnagyolt, nehezekebb munka, amint a kódex írása is rendtelenebb.

A hazai kolostorokból származó kódexek sorában a XIV. század közepén olaszos stílusban készült egy bolognai rotunda írással írt *Biblia*. (Cod. Lat. 46. 2°)⁴ Néhány jelentéktelenebb iniciálét tartalmaz.

A XIV. századvégi magyar miniaturaiskola termékei közé sorolhatók egy latin *Breviarium* (Cod. Lat. 36. 4°)⁵ miniaturái. A kódexet szövegkritikai szempontokból és származását illetően TIMÁR Kálmán

¹ «Reverendo Patri fratri Benedicto ordinis fratrum predicantium priori provinciali fratrum ordinis predicantium per Ungariam frater Thomas eiusdem ordinis vicarius vester generalis in conventu Pothokensi se ipsum obedientia filiali vestre paternitati intestat, quod gratum habui, quod me absolvistis sed magis gratum habebo, quod me supportetis.»

² Cat. Cod. Bibl. Univ. 19. 1.

⁴ Cat. Cod. Bibl. Univ. 25. 1.

³ Cat. Cod. Bibl. Univ. 29. 1.

⁵ Cat. Cod. Bibl. Univ. 18. 1.

ismertette, aki azt premontrei származásúnak tartja.¹ A 95. a. lapon ugyanis a premontrei szerzetek fogadalomtételének szertartása olvasható, amelynek szövegében az illető prépostság bár fel van említve, — «... trado meipsum ecclesie sancte dei genitricis marie et beati Johannes baptiste» — mégis ma már nehéz meghatározni, hogy melyik prépostság viselte e nevet. A kódex díszítése felsőmagyarországi származásra vall. Szövegéből keletkezési ideje is meghatározható. A 37. a. lapon ugyanis Sarlósboldogasszony ünnepének zsolozsmája szerepel, amely ünnep elrendelése és kihirdetése 1389-ben történt, aminek alapján a kódex nem készülhetett az 1390 év előtt. Megerősíti e dátumot a miniaturák stíluskritikai vizsgálata, aminek alapján a kódex a XIV. század utolsó évtizedében készülhetett, hogy mily úton jutott az Egyetemi Könyvtár tulajdonába, arra nézve semmiféle adat nem maradt fenn. Öt iniciáléba illesztett miniaturát és számos lapszéli díszítést foglal magában.² Az ornamentális díszítés és a miniaturák, e kor magyar kódexeinek díszítéséhez hasonlóan, nem egységes stílusban készültek; az olasz és az ausztriai miniaturafestészet hatása alatt keletkeztek, amely hatások ellenére is a magyar sajátosságok világosan kiütkeznek. Az ausztriai modorra jellemző hegyesebb levelű ornamentikánál egyszerűbben stilizált levéldíszítmenyek mellett csökevényesen megtaláljuk a nápolyi miniaturafestészetből átvett szalagfonatot is. Ha a *Breviarium*ot a Magyarországon készült kódexek sorába akarjuk iktatni, úgy elsősorban HENRIK csukárdi plébános munkáját, a gyulafehérvári BATTHYÁNY Könyvtárban levő *Esztergomi Missale* díszítéseinek egy részét³ kell figyelembe vennünk, annak ellenére, hogy a két kódex díszítése lényegileg eltér egymástól. A csukárdi plébános munkájában a növényi ornamentikának alárendelt szerep jut a szalagfonatos dísz-

¹ TIMÁR Kálmán: Prémontrei kódexek. Huszita vagy prémontrei biblia. Kalocsa. 1924. 22—23 ll. Pannonia 1. sz.

² A köv. lapok díszítettek: 1. a. l., Dávid király a lanttal, 5. b. l. Könyvet tartó férfi, 14. a. l. Szakállas férfiszent, 19. b. l., 30. b. l. Olvasó nő, 125. a. l. Krisztus születése, 141. b. l., 154. a. l., 169. a. l. — A 216. b. l. és 220. a. l. lapon iniciálé kivágva, — 222. b. l., 238. b. l., 241. b. l., 299. b. l., 270. a. l.

³ HOFFMANN Edith: Henrik csukárdi plébános miniatör. Az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. IV. köt. 1924—1926. 74—90. ll.

téshez viszonyítva, míg a premontrei *Breviarium* díszítésében a szalagfonatos díszítés háttérbe szorul, elcsökevényesedik az erőteljesen hangsúlyozott növényi motívumok mellett s csak az első lapon fordul elő. A *Breviarium* miniátora a növényi elemekből alkotott ornamentikára helyezi a fősúlyt. A magyar miniatura fejlődésében az *Esztergomi Missalenak* HENRIK csukárdi plébános által készített díszítései egy korábbi állomást jelentenek, amelynek továbbfejlődését és új utakon való előretörését jelenti a *Breviarium* díszítése, ahol a csukárdi plébánosnál szereplő növényi motívumok meggazdagodnak, míg a szalagfonatos díszítés csak csökkenten marad meg. Az ornamentikában az olasz hatással szemben inkább az ausztriai hatás érvényesül, míg a képminiaturákon inkább az olasz befolyás uralkodik, bár ezek is a kettős hatás egységesítésére törekszenek, s az olasz, a nápolyi iskola mellett a korabeli ausztriai miniatura befolyását is elárulják. Határozottan kifejezésre jutnak azonban a magyar formaérzékre valló sajátosságok is, így elsősorban az 1. a. lapon DÁVID király nyugodt, méltóságteljes alakjában. A többi miniaturák sorában a 30. b. lapon ábrázolt női alak a nápolyi iskolára, míg a 14. a. lapon a nyugtalan, gótikus redőzetű ruhában ábrázolt szent alakja osztrák hatásra vall. A különböző stílusok keveredését a korabeli magyar miniaturaművészet más termékeiben is megtaláljuk. Főleg az osztrák és az olasz motívumok keverednek, amelyen keresztül egy eklektikus de egységes, egyéni motívumokat tartalmazó stílus keletkezik. Kivétel GANOIS Vencelnek a Nemzeti Múzeumban őrzött *Bibliája*,¹ amely a XIV. század végén készült, s amelyben olasz, francia és német hatások alatt készült díszítéseket találunk, de ezek nem képviselnek egységes stílust, aminek magyarázata az, hogy az 546 lapot tartalmazó kódexet több kéz másolta, és a kódex díszítései is több mestertől származnak. Főként az olasz hatás dominál, amelynek keretén belül a magyar formaérzék kifejező sajátosságai jelentkeznek. Kevés a német, több a francia stíluselem, amely utóbbi az iniciálékban teljesen megtartja önállóságát s más

¹ HOFFMANN Edith: A Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának illuminált kéziratai. Budapest, 1928. 73—74. ll. (Az Orsz. Széchenyi Könyvtár Tudományos Kiadványai. 1.)

stílussal nem keveredik. Az iniciálék a XIV. század eleji francia díszítések modorában készültek. Általában a század elején használatos francia díszítést Magyarországon még a század végén is alkalmazták anélkül, hogy más stílussal keverednék, vagy hogy továbbfejlődnek. — Az Egyetemi Könyvtár *Breviariuma* egy új miniátorral ismertet meg, aki nem követi maradian a század elején virult francia motívumokat, hanem olasz és osztrák hatás alatt, az új szellem jegyében alakul ki művészete, s bár nem sorolható a legkiválóbb mestereink közé, egy lépéssel előbbre viszi a XIV. századi magyar miniaturafestészet történetének ismeretét.

A XV. századi kódexek sorában ugyancsak Magyarországon készült kéziratnak kell tekintenünk egy *Missale Romanum*-ot (Cod. Lat. 89. 2°).¹ amely szintén premontrei származású. A kódex premontrei származása a kánon elhelyezéséből állapítható meg, amennyiben a premontrei misekönyvek jellegzetes beosztását követi. Több lapszéli díszítést és nagyobb méretű, gondosan kidolgozott iniciálét találunk benne, figurális miniaturák azonban nem szerepelnek.² A kódex díszítései gyöngé kéztől származnak. A miniátor az iniciálékban a nehézkes formájú betűk szárait szélesebb levelek egybefonódó indájával díszíti, míg a betűk alapját legtöbbször egyszínű, de világosabb és sötétebb tónusokban váltakozó háromszögekkel, négyszögekkel tölti ki. A ritkábban előforduló lapszéli díszítést hosszúszerű, hegyeslevelű indák alkotják, amelyek között csak két ízben találkozunk virágmotívummal, kis háromszirmú tulipánnal. Az indák között számtalan fekete, hosszú vonalkákkal «szakállal» övezett aranytallér foglal helyet. A miniátor művészi iránya könnyen megállapítható, ha beillesztjük a magyar miniaturafestészet termékei közé. Ornamentális díszítésében és az iniciálék szárainak kidolgozásában elődjének tekinthetjük a Nemzeti Múzeum egy *Missale*-ját (Cod. Lat. 218.).³ Az Egyetemi Könyvtár *Missale Romanuma* a Nemzeti

¹ Cat. Cod. Bibl. Univ. 79. 1., Timár Kálmán Id. m. 22. lapján megtalálható a szöveg részletes leírása.

² A kódex következő lapjai díszítettek: 1. a. 1., 14. b. 1., 39. a. 1., 47. a. 1., 48. b. 1., 52. b. 1., 57. a. 1., 61. b. 1.

³ HOFFMANN Edith: Id. m. 78—79. ll.

Múzeum *Missale*-jánál jóval később, az 1460-as években készülhetett. Az Egyetemi Könyvtár miniátora, miként a nálánál sokkal tehetségesebb «HAN János illuminátora»¹ néven ismert, vele ornamentális díszítéseivel rokon mester, a salzburgi miniaturaművészet-hez igazodik, de ezenkívül az augsburgi és brixeni miniaturaiskola egyes motívumainak hatása is visszacsendül művészetében, amelyben e hatások mellett határozottan érvényesül a józanabb, mérsékelt magyar formaérzék. Általában az egyes osztrák helyi miniaturaiskolákat jellemző motívumok a magyar miniaturafestészetben egyszerűbb és tisztább formában fonódnak egybe, s sajátos, keverékstílust hoznak létre, amelynek eklektikus voltán belül egyéni jelleggel magasodik elő a magyar kódexfestészet. Miként táblaképfestészetünkben felismerhető egy, az idegen ható művészetektől mégis eltérő, lényegesen különböző egyéni művészet, úgy ez párhuzamosan a magyar miniaturafestészetben is pontosan kimutatható.

Csak futólag emlékezünk meg a könyvtár Cod. Lat. 63. jelzetű kódexéről,² amelynek számos iniciáléját kivágták. A kódex a Szepesmegyében levő lechnitzi karthausi kolostor birtokában volt, de Lengyelországban, Zglobucban 1444-ben készült, amint ezt a kódex részletes explicitje mutatja.³ A fennmaradt, tisztán kaligrafikus jellegű iniciálék gyenge, provinciális mester munkái.⁴

A német miniaturafestészetet egy kisméretű németnyelvű *Imakönyv* (Cod. Germ. 2. 8°.)⁵ képviseli, amely bűnbánati imákat és a hét egyes napjaira vonatkozó különböző imákat tartalmaz. Rövid ismertetése 1786-ban megjelent a KOVACHICH által szerkesztett

¹ HOFFMANN Edith: Id. m. 90—92. ll., HOFFMANN Edith: Henrik csukárdi plébános. Id. m. 84—87. ll., HOFFMANN Edith: Régi magyar bibliofelek. Budapest, 1929. Magyar Bibliophil Társaság.

² Cat. Cod. Bibl. Univ. 45. l.

³ «... idest sucie vide in M. Explicit Universale Johannis de Janua fratris de ordine predicatorum, et est finitum in Zglobuci in metis Euzie 1444. per manus Swantoslai dicti Uawosch filium Urbani de Crzyzanow per pecuniam autem Michaelis Venceslai de Conyn...»

⁴ A kódex következő lapjai díszítettek: 278. a. l., 302. a. l., 322. b. l., 352. a. l., 379. a. l., 441. b. l., 528. a. l., 557. b. l. A következő lapokon vágták ki az iniciálékat: 139., 212., 233., 257., 364., 454., 504., 556. ll.

⁵ Cat. Cod. Bibl. Univ. III. l. TOLDI F. Id. m. 71. sz.

Mercur von Ungarn című lapban.¹ Ebből az ismertetésből a kódex származásáról csupán annyit tudunk meg, hogy más írott és nyomtatott könyvekkel együtt egy ismeretlen adakozótól került a könyvtár tulajdonába. Ezzel szemben az Egyetemi Könyvtár kéziratának egy régi jegyzékében² két más kézirat kíséretében utolsó bejegyzésként e kis kódex szerepel és Georg Martin KOVACHICH ajándékként van felemlítve.³ 10 iniciálé díszíti a kódexet s közülük a hét egyes napjaira szóló imák szövegkezdő iniciáléit, számszerint hetet, kis miniaturák ékesítik. Az iniciálékkal díszített lapok alsó szélét ornamentális díszítés szegélyezi, amely keskeny, stilizált levelű nyugtalanabb növényi indákból áll. KOVACHICH úgy véli, hogy miniaturákat tartalmazó egyes lapok a kódexből hiányoznak, azokat kivágták. Az erre utaló nyomok azonban minden új ív kezdeténél megismétlődnek, ami inkább amellet szól, hogy a kódex bekötése által keletkeztek. Emellett bizonyít az is, hogy a kódex teljesen zárt egészet alkot, semmiféle szövegbeli hiányosság nem észlelhető. A három miniatura nélküli iniciálé az 1. a., 75. a. és 81. a. lapokon gazdag aranyozott alapon fordul elő. A többi iniciáléban kék alapon egész kicsiny ábrázolásban a hét napjainak megfelelő mithológiai és asztronómiai ábrázolású planétákat találjuk. A miniaturák mindig zöld alapon rajzolt O iniciáléban foglalnak helyet. Mindegyik planéta allegóriája kék alapon felhők között száguldó kocsin foglal helyet, a kocsik kerekeiben a megfelelő jelképek vannak beillesztve. A planéták ábrázolásai a legszorosabb kapcsolatot árulják el Erhardt RATDOLTNAK 1482-ben Velencében kiadott HYGINUS: *Poeticon Astronomicum* először fametszetekkel díszített munkájának azonos tárgyú metszeteivel.⁴ Ábrázolásuk azonos; a miniaturák a metszetek kicsinyített

¹ Mercur von Ungarn, oder Litterar Zeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer. Hrsg. von einer Gesellschaft patriotischer Liebhaber der Litteratur geordnet u. gesorgt von Martin Georg KOVACHICH... auf das Jahr 1786. Pest, I. évf. 234. I. VI. 2. Nachricht von einer alten Handschrift. A kódexet említi még GRAGGER Róbert: Deutsche Handschriften in Ungarischen Bibliotheken. 1927. 7. 1.

² XXI. Manuscripti XXVII. (J. 53.) 18. 1.

³ «Liber precatorius membranaceus eleganter scriptus, literis initialibus auro minioque picturatis 8°. Ex Dono Perill. de Gener d. Mart. Georg Kovachich.»

⁴ HAIN, Ludovicus: Repertorium Bibliographicum. 1826. 90—92. GRAESSE,

tükörképei. A miniátor a miniatura követelményeinek megfelelően mégis némi változtatásokat eszközölt, úgyhogy a miniaturák és metszetek között kisebb eltéréseket nagy számmal találunk. A részletformák a miniatúrák kis mérete következtében leegyszerűsödnek. «Sol» kocsija előtt a metszeten négy, míg a miniaturán csak három ló szerepel, ami annak is tulajdonítható, hogy a metszeten a negyedik ló alakja szinte elvész, amennyiben halványan csak a feje tűnik elő. A női alakok, Diana, Venus ruházatában sem követi a miniátor a metszeteket. Mars öltözte egyszerűbb a metszetekhez viszonyítva. Saturnus alakjának beállítása nagyobb eltérést mutat, ellenben a kocsiját elragadó sárkányok a legpontosabban megegyeznek. A lényegesebb eltérést a miniaturákon a tükörképszerű beállítás okozza: aminek következményeképpen az istenek attribútumaikat ellenkező kezükben tartják, a jobbkez helyett a balkézben. A HYGINUS-munkában a planéták ilyen formában való ábrázolása nem egyedülálló. RATDOLT más nyomtatványaiban is előfordulnak. Két planétának teljesen egyező ábrázolását találjuk GRÜNSPECKnek Kölnben, Cornélius von ZYRICKZEE nyomdájában készült *De pestilentiali scorra vive mala de Francos* c. munkájában.¹ A nyomtatvány keltezetlen, de mindenesetre 1500 előtt készült.² Egy «Salvator-Mundit» ábrázoló metszeten kívül, két egymás fölé helyezett planétát, Jupitert és Saturnust együttesen ábrázoló metszetet találunk benne. A planéták ábrázolása igen közel áll a HYGINUS-munka azonos tárgyú metszeteihez, az eltérések mégis más mesterre engednek következtetni. Különbözőek elsősorban a méretek és az arányok. A kocsi elé fogott sasok és sárkányok megnövekednek, míg a kocsi és az alakok kisebbek. Némileg különbözik továbbá Jupiter alakjának beállítása. A metszetek kidolgozásában, stílusában is mutatkoznak eltérések. A RATDOLT-nyomtatvány metszetein a formák zártabbak,

J. G. T.: Trésor de Livres Rares et Précieux ou Nouveau Dictionnaire Bibliographique. Dresda, 1862. III. köt. 403. l.

¹ SCHRAMM Albert: Der Bilderschmuck der Frühdrucke. 8. Bd. Die Kölner Drucker. 16. l.

² SCHRAMM A.: Id. m. 15. l. VOULLIÈME, Ernst: Der Buchdruck Kölns bis zum Ende des fünfzehnten Jahrhunderts. Bonn. 1930. 512. l. (Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde. XXIV.)

lágýabbak, ellentétben a Cornélius von ZYRICKZEE nyomdájában készült munka metszeteinek durvább, keményebb, nehezkesebb vonalvezetésével, ahol, bár a ruha gazdagabb redőkben omlik alá, a kis párhuzamos vonalkákkal való árnyékolás hiányzik.

A planéták ábrázolása közkedvelt ebben a korban. Megtaláljuk a díszes kiállítású Livre d'Heures-ökben és a kezdetlegesebb, kevésbé művészi jegyzetekkel díszített, népiesebb rendeltetésű német kalendáriumokban, amelyekben főként egy általános típus uralkodik, s a planétákat csak attribumaikkal jelzett ruhátlan férfi és női alakok képviselik.¹ E népies metszeteknél sokkal kvalitásosabbak és szerkezetükben gazdagabbak az 1482-ben Velencében kiadott, fentebb említett HYGINUS-munkának, égi szekeren száguldó planétákat ábrázoló fametszetei, amelyek mesterének PASSAVANT² az akkor Velencében tartózkodó «BERNHARD pictor»-t tartja. Tekintve, hogy BERNHARD már ekkor különvált RATDOLTtól és hogy a metszetek silányabb kidolgozása egyébként is ellentmond az ő szerzőségének, BAER a fametszeteket egy rézmetszetű planétasorozat másolatának tekinti, amelyeket LIPPMANN (Veröffentlichungen der Internationalen chalcographischen Gesellschaft, 1893. Taf. B. 1. ff.) tett közzé.³ Az Egyetemi Könyvtár említett Cod. Germ. 2. jelzetű kódexének miniatúráihoz mintaképpül szolgáló metszetek tehát nagyon népszerűek voltak. Pontosan nem határozható meg, hogy melyik munkában előforduló metszetek szolgáltak mintául, legvalószínűbb, hogy a miniatör az igen elterjedt RATDOLT-nyomtatványokat és főképp a HYGINUS-nyom-

¹ V. ö. Augsburgban 1483-ban Johann BÄEMLER által kiadott Kalendárium metszeteivel. (SCHRAMM A.: Id. m. 3. Bd. Die Drucke von Johann Bäemler in Augsburg und Leipzig. 1921. 231. l. Abb. 729—735.); ezek a legkezdetlegesebb fokát mutatják annak a típusnak, amelynek továbbfejlődését a Reutlingenben 1490-ben Michel GREYFF által kiadott Kalendárium metszetei képviselik (SCHRAMM, A.: Id. m. 9. Bd. Die Drucker in Esslingen, Urach, Stuttgart, Reutlingen, Tübingen, Blaubeuren. Leipzig. 1921. 14. l. Abb. 427—433.), míg legérettebb formáját és kiteljesedését a Johann SCHAUFFLER által Ulmban 1498-ban, majd 1499-ben kiadott Kalendárium metszeteiben találjuk. (SCHRAMM, A.: Id. m. 7. Bd. Lienhardt Holle, Johannes Reger, Johann Schäffler und Hans Hauser in Ulm. 1923. 12. l. Abb. 387—393.)

² PASSAVANT, I. D.: Le Peintre-Graveur. Leipzig. 1860—1864. I. 135.

³ BAER, L.: Bernhard Maler von Augsburg und die Bücherornamentik der Italienischen Frührenaissance. (Monatshefte für Kunstwissenschaft II. Heft 1.)

tatványt vette alapul. A miniaturákon a planéták színezése nagyjából megegyezik a mitológiai planéták szokásos színezésével, kivéve, hogy a miniatör Mars és Mercur színezését felcserélte. A planétákat ábrázoló miniaturák egészen kicsiny méretűek, ami stílusuk megállapítását megnehezíti. A betűk és az ornamentális díszítés Németországra, mégpedig Nürnberg környékére vallanak. Az ornamentális díszítést hosszú, hegyes, stilizált leveleknek némi változatossággal egybefonódó indái alkotják.

A *Nicolai de Lyra postillái*-t tartalmazó kódex (Cod. Lat. 94. 2°),¹ miként az első lapon olvasható bekezdésből kitűnik, az egri jezsuitarend könyvtárából került az Egyetemi Könyvtár tulajdonába. Első két lapja hiányzik. Az első lapot ornamentális díszítés ékesítette, amint az a laptöredékből megállapítható. A kódex díszítése annak ellenére, hogy papirosan, kurzív írással van írva, igen gazdag, mintegy negyven lapja van pompás aranyozott díszítésekkel ellátva. Az ornamentika között, közvetlenül a papirosra festve az evangélisták szimbolumait, ev. JÁNOST, ülő férfialakokat, genrefigurákat, vadembert, továbbá állatokat, szarvast, medvét, majmot, madarakat, baglyot stb. találunk. Az ornamentikába illesztett figurális elemeken kívül három keretbe foglalt és színes lapra festett figurális miniaturát tartalmaz,² míg az 5. a. lapon közvetlenül a papirosra festve a szöveg között nagyobb méretben JESSE fájának ábrázolását látjuk.

Bár ebben az időben Nicolai de LYRA munkájának már több nyomtatott kiadása jelent meg, a miniatör nem alkalmazkodik e nyomtatványok metszeteihez, teljesen függetlenül készíti miniaturáit. Míg a metszetek legnagyobbbrészt három főpapot, két angyallal övezett frigyládát, szertartási eszközöket stb. ábrázolnak, addig a kódexben semmi hasonló ábrázolást nem találunk. Mindez azt bizonyítja,

¹ Cat. Cod. Bibl. Univ. 78. l.

² A kódex következő lapjai díszítettek: 1. b. l. L iniciáléban tekercset tartó angyal, 5. a. l., 68. b. l. Krisztus és egy feketeruhás férfi, 88. a. l., 90. b. l., 107. a. l., 107. b. l., 109. a. l., 113. b. l. Angyali üdvözlés, 153. b. l., 156. a. l., 241. a. l., 241. b. l. (megcsonkítva), 266. a. l., 299. b. l., 318. b. l., 326. a. l. 332. b. l., 337. b. l., 342. b. l., 343. b. l., 349. a. l., 355. a. l., 358. b. l., 361. a. l., 362. a. l. 367. a. l., 401. a. l., 442. b. l., 443. a. l., 450. a. l. (megcsonkítva), 451. b. l., 462. a. l., 462. b. l., 463. a. l., 465. b. l., 466. a. l.

hogy a kódex a műnek nyomtatott kiadásától teljesen függetlenül, egy másik miniált kódex alapján készült. A 113. b. és 68. b. lapok miniaturáinak színezett alapján néhány sornyi írás ütődik át. Miniált kódexeknél előfordul, hogy a másoló az ábrázolásra vonatkozólag utasításokat ír a miniátor részére a miniaturák számára fenntartott helyen, itt azonban a miniatura minden valószínűség szerint nem a scriptor utasításait, hanem a hibás szöveget fedi. A díszítések stíluskritikai vizsgálata alapján feltételezhetjük, hogy a kódex hazánkban készült, bár a későbbi bejegyzéstől eltekintve, semmiféle konkrét adat nem áll rendelkezésünkre. A kódex stílusában nagyjából a nürnbergi iskolához igazodik, s miniátora bizonyára ismerte a XVI. század elején működött legkiválóbb nürnbergi miniátornak, Jakob ELSNER-nek művészetét.

Nürnbergben a XV. század vége felé a miniaturafestészet két irányban fejlődik. Egyik irányt a kiváló mesterek nagyjelentőségű alkotásai képviselik, amelyek habár egyenként nagy hatást gyakoroltak, nem teremtettek iskolát. A másik irányt az előbbitől élesen elkülönülő, egyszerű, átlagos műhelyszerű munkák alkotják. Ez az irány eltér a miniaturafestészet régi követelményeitől, hagyományaitól s a fametszetek hatása alá kerül úgy a technika, mint a stílus tekintetében. Az alakok színezett tollrajzoknak hatnak, laposan, reliefszerűen vannak a pergamentre vetve és plaszticitásukat a dús, kemény, törött redőses emeli ki. Ehhez az irányhoz csatlakozik kódexünk miniátora is, aki kevés képminiaturát alkalmaz. Az aprólékosan kidolgozott, keretezett színes alapra festett miniaturák helyett inkább az ornamentális díszítés közé helyezett s közvetlenül a fehér papírlapra festett alakokat kedveli s ezeket mélyen árnyékol, gazdag redőzetű ruhákba öltözteti. Az ülő alakok gazdag redőjű ruhaesése néhol hamisan érezteti az ülés motívumát. E figurák között nemcsak szenteket, hanem genre alakokat is találunk, így a 109. a. lapon mesteri rövidülésben ábrázolt meggörnyedt szolgát, amint csizmáját igazítja, vagy másutt az előbbinél kevésbé sikerült rajzban hátsónézetben egy másikat, amint két kezével a hátán terhet tart. A kódex ornamentális díszítése Jacob ELSNER († 1517) korábbi művészetének hatása alatt készült. Az ornamentális díszítés igen

közeli kapcsolatot mutat ELSNER főművének a *Gänsebuch-Missale* első részével (1507), továbbá a Bölcs FRIGYES szász herceg számára készített *Perikopen* (1510) díszítésével.¹ De nemcsak az ornamentális díszítés igazodik Jacob ELSNER művészetéhez. Elsner művészetének legfőbb jelentősége az állatvilág humoros ábrázolása, az állatkarakter szatirikus kihasználása az ornamentika keretében. Kódexünk miniátora ezt a humort letompítottan, ritkábban és kezdetlegesebben alkalmazza a fölényesen mosolygó, olvasó majomban, a heverő medvében. ELSNERhez hasonló JESSE fájának megformálása is. Miként ELSNER a *Perikopen* második kötetében virágkelyhekbe helyezi az alakokat és egyénítő fizionomiával ábrázolja őket, úgy a kódexünk miniátora is virágkelyhekbe illeszti őket és arc kifejezésüket egyénítő jegyekkel ruházza fel. A kódex díszítése nemcsak ELSNER művészetével árul el rokonságot, hanem egyes motívumaiban rokon sajátosságokat mutat a szász ADALBERT mainzi adminisztrátor számára 1483-ban írott *Breviariummal* (Gótha. Herzogl. Bibl.)², amely kódex ELSNER művészetét megelőzte. Az Egyetemi Könyvtár kódexében az 1. b. lapon az ornamentika közé helyezett s lábát orrához emelő szarvasnak majdnem azonos ábrázolását találjuk ADALBERT *Breviarium*ában, de sokkal bonyolultabb ornamentális díszítés közé helyezve s egy lándzsát tartó vadász közelében. Hasonló motívumot találunk a *Gänsebuch-Missale* első részében, ahol az egyik lapon ugyancsak szarvast látunk, amely azonban nyugodtan fekszik s előtte ijjat feszítő vadász áll.³ Jacob ELSNERhez és az ADALBERT *Breviarium*ának mesteréhez — a miniaturafestészet e kimagasló nagy művészeihez — képest az Egyetemi Könyvtár kódexének miniátora másodrendű mester, bár a kódex díszítéseinek nyersebb jellege részben annak tulajdonítható, hogy nem pergamentlapra, hanem papírosra festették. A kódex díszítése, e megegyező sajátosságok mellett bizonyos eltéréseket is mutat a

¹ V. Ö. RASPE, Theodor : Die Nürnberger Miniaturmalerei bis 1515. Strassburg. 1905. Heitz, Taf. IV., VII. (Studien zur deutschen Kunstgeschichte. 60. Heft.)

² Oberrheinische Kunst. Vierteljahresberichte der Oberrheinischen Museen. II. Jahrg. 1926—27. Taf. 96.

³ RASPE, T. : Id. m. Taf. IV.

német díszítésekhez viszonyítva, amely eltérések megerősítik azon feltevésünket, hogy a kódex hazánkban készülhetett. Ezek az eltérések a magyar formaérzék sajátosságait tükrözik. Bár az ornamentika rokonsága az említett német kódexekkel nyilvánvaló s a legpontosabban kimutatható, mégis eltér tőlük elsősorban az egyszerűbb, nyugodtabb szerkesztésben. A miniátor ugyan átveszi a mintaképtől szolgáló díszítések motívumait, de sokkal világosabb, áttekinthetőbb módon alkalmazza őket. A német mintákon bonyolult növényi indák egymásba fonódása egyszerűbb, tisztább és a formák könnyebben felismerhetőek. Az ornamentika közé illesztett figurális alakok nem olvadnak egybe az ornamentikával, hanem szinte önálló életet élnek s élesen elhatároltan illeszkednek az ornamentika motívumai közé.

E kézirrattal majdnem egyidőben készült a könyvtár egyik legdíszesebb kódexe, az ú. n. *Pannonhalmi-kódex* (Cod. Lat. 113. 2°)¹, amelyet bővebben ismertettem a «Magyar Művészet» V. évfolyamában megjelent dolgozatomban. Tulajdonkép két egybekötött külön kéziratból áll, tehát colligatum. Az első kézirat az evangéliumokat, a második pedig benedictiókat és a szerzetesi fogadalom pannonhalmi szertartását tartalmazza. Az utóbbit, amint a kolofonból kitűnik, 1515-ben, illetőleg 1516-ban Losonci FORGÁCH Pál írta a pannonhalmi szent mártoni apátságban. Az *Evangaliarum* kézírata két ízben is utal arra, hogy a benedekrendi apátság tulajdonában volt. A 22. a. lapon SZENT MÁRTON mint helyi szent van megemlítve: «In festivitate scti Martini Patroni hui Loci», Szent Márton alakjával a miniaturák sorában is több ízben találkozunk. Először leggyakoribb ikonográfiai ábrázolásában, lovagként jelenik meg, amint a köpenyét a koldussal megosztja, majd két ízben igen ritka ikonográfiai ábrázolásban, mint püspök, amint kezében a nyárson

¹ Cat. Cod. Bibl. Univ. 92. 1. Könyvkiállítási Emlék. 108. 1. 291. RÓMER Flóris: Györi Történelmi Füzetek. 1863. évf. II. kt. SÖRÖS Pongrác: A pannonhalmi Szent Benedek rend története. III, kt. BERKOVITS Ilona: A Budapesti Egyetemi Könyvtár Pannonhalmi kódexe. Magyar Művészet V. évf. 1929. 181—196. II. Régi Egyházművészet Országos kiállításának katalógusa. Budapest, 1930. 159 l. 609. BERKOVITS Ilona: Two Codexes of the Budapest University Library and the Foundation-charter of Pannonhalma. Hungary. 1930. I.

sült ludat tartja. (21. a. l., és 22. a. l.) Ezek alapján az *Evangeliarum* pannonhalmi eredete kétségtelen, amire még egy bizonyítékot tudunk felhozni a FORGÁCH-kódex alapján. A FORGÁCH-féle kézirat díszítése kezdetleges, naiv, szinte a népművészet határán álló munka. A miniátor nagy igyekvéssel, de kevés technikai készséggel és csekély invencióval készítette őket. Sőt munkájához segítséget keres, az *Evangeliarium* díszítését veszi egy ízben mintául. A FORGÁCH-féle kódex 37. b. lapján ugyanis, ahol az «In Ressurecciones» áldása kezdődik, a lap belső, hosszanti oldalán oly ornamentális díszítéssel találkozunk, amely a kódex eddig alkalmazott díszítéseitől merőben eltér és hajszálnyi pontossággal, de sokkal kezdetlegesebb kivitelben, megegyezik az *Evangeliarium* 8. a. lapján ugyancsak a Feltámadás jeleneténél található díszítéssel, amely szintén a lap hosszanti oldalát ékesíti. Ez az egyezés nemcsak újabb bizonyíték az *Evangeliarium* kéziratának pannonhalmi származása mellett, hanem egyúttal arra a megállapításra is vezet, hogy az *Evangeliarium*nak, a Forgách-féle, másik pannonhalmi kézirat keletkezési évében, 1515-ben már készen kellett lennie.

RÓMER Flóris¹ és ZOLTVÁNY Irén² az *Evangeliarium* első lapján található címert TOLNAY Máté főapát címerével azonosította, ami azonban téves, mert az *Evangeliarium* címere egyáltalán nem hasonlít a TOLNAY Máté fennmaradt gyűrűpecsétjének címerével.

A pannonhalmi *Evangeliarium* igen díszes. Miniátora, aki a pompás gótikus minusculákból ítélve a scriptorral azonos lehet 26 lapot látott el ornamentális díszítéssel, három önálló képszerű és 21 iniciáléba illesztett miniaturát, továbbá öt egyszerűbb iniciálét készített. A miniaturák Mária és Krisztus életéből vett jeleneteket és szenteket ábrázolnak.³ A miniátor művészi iránya a német műv-

¹ RÓMER F.: Id. m.

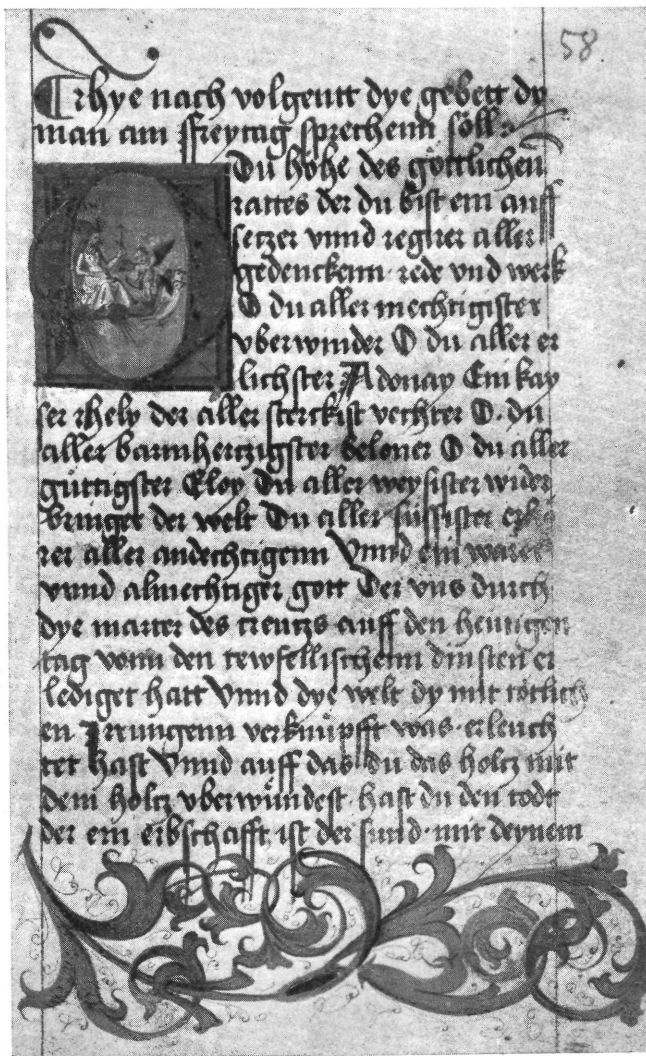
² ZOLTVÁNY I.: Id. m.

³ A kódex következő lapjai díszítettek: 1. a. l. Jézus születése, Máté apostol, Szent Márton, 2. a. l. Ev. János, 3. b. l. Circumcisio, 4. a. l., 5. a. l. Krisztus Jeruzsálemi bevonulása, 6. a. l., 6. b. l. Utolsó vacsora, 8. a. l. Krisztus feltámadása, 6. b. l. Krisztus mennybemenetele, 9. b. l. Szentlélek megjelenése, 10. b. l. Szentháromság, 11. a. l., 11. b. l. Mária az oltár előtt, 13. a. l. Krisztus bemutatása a templomban, 14. a. l. Angyali üdvözet, 15. b. l. Szent Benedek,

Nicolai de Lyra Postillainak (Bp. Egyet. Könyvtár. Cod. Lat. 94.) 5. a. lapja.

(Eredeti nagyság.)

Imakönyv (Bp. Egyet. Könyvtár. Cod. Germ. 2.) 58. a. lapja.

(Eredeti nagyság.)

szethez kapcsolódik. Az *Evangeliarium* miniaturáiban elsősorban a könnyen megközelíthető német metszeteknek, így DÜRER kis *Passio*-jának hatását ismerjük fel, aminek alapján pontosabban meghatározhatjuk a kódex keletkezésének idejét. A kódex első miniaturája DÜRER kis *Passio*-jának Jézus születését ábrázoló metszete után készült, amely tudvalevőleg az 1509—1511-es évekből származik. Miután a kódexnek 1515-ben készten kellett lennie, tehát pontosan 1511—1515 közt keletkezett. De nemcsak Jézus születését ábrázoló miniatura készült DÜRER metszete után, hanem a Jeruzsálemi bevétel, az Utolsó vacsora, Krisztus feltámadása, Krisztus mennybevétele és a Szentlélek megjelenése jeleneteinek felépítésében is a kis *Passio* hasonló tárgyú metszeteit vette mintaképül a miniátor. A kis *Passio* metszetein kívül, az ifjú DÜRER köré kapcsolódó bázeli imakönyv metszetei¹ és SCHONGAUER egy metszete is hatottak. Az *Evangeliarium* miniaturái ez utóbbiakkal nem annyira a képzés felépítésében, — mint DÜRER metszetei esetében — hanem inkább az alakok tipizálásában rokonok. E különböző hatásokat a miniátor össze tudta olvasztani, úgyhogy a kódex miniaturái egységes stílust alkotnak. Viszont sokkal bizonytalanabb a miniátor az ornamentális díszítésekben. A lapot keretelő ornamentikának nincs egységes stílusa. Egyrészt az alsóausztriai miniaturaiskolának nyugtalan, csigás kanyarulatban végződő hosszú, keskeny, stilizált leveleit veszi át, amelyeket azonban nyugodtabb világosabb, tisztább szellemben alkalmaz. A kanyargó levelek közé apró virágokat és aranytallérokat szór és kis játszadozó puttókat helyez. Ezzel az egymásba fonódó indákból és stilizált levelekből alkotott díszítéssel szemben, másutt naturalisztikus virágokat találunk gazdag változatosságban, amely díszítés a flamand kódexekből ájtott az osztrák, főként a tiroli miniaturaművészetbe, s talán ezen keresztül a magyarba, bár közvetlen átvételt is feltételezhetünk. A kódex harmadik, orna-

16. a. l. Ker. Szent János, 17. a. l. Szent Péter és Szent Pál, 17. b. l. Visitatio, 18. b. l., 19. b. l. Mária mennybevétele, 21. a. l. Krisztus, Szent Márton, Szent Borbála, Alex. Szent Katalin, Szent Margit (?), 22. a. l. Szent Márton püspök, 23. b. l. Román templom.

¹ ROEMER, Erich: Dürers ledige Wanderjahre. Jahrb. d. preuss. Kunstsamm. 48. Bd. 1927. 173. l.

mentális stílusa észak-olasz, milánói hatásra vall, amint az egyiken a szimmetrikusan elhelyezett ötvösművek, gyöngyök, levélfüzérek és a növényi ornamentika közé egymással szembehelyezett furulyázó puttók elárulják. Másutt a miniátor az ornamentális stílusokat keveri: a hegyeslevelű indák folyondárai és puttói közé valószerű nyíló rózsákat, a flamandstíliú naturalisztikus virágok közé pedig olaszos puttókat helyez. A miniátor díszítőstílusa rokon S. STETTNERNEK, a tiróli miniaturafestésznek legkivalóbb mesterének művészetével. A pannonthalmi Evangéliárium mestere eklektikus művész. Több forrásból, az európai művészet különböző iskoláiból vett idegen elemekből, friss befogadóképességgel alakítja ki művészetét. Az átvett elemeket a magyar formaképzésnek megfelelően alakítja át és hangolja össze új, egyéni stílusává.

A pannonthalmi kódex másik része, a FORGÁCH-féle kézirat két részből áll. Az első benedictiókat tartalmaz, és a következő kolumnával fejeződik be: «Finis per manus fratris Pauli nati Thome Forgách de losonch in die scholastice vg. anno d. r. 5. 16.» A második rész a szerzetesi fogadalom letételének pannonthalmi szertartását tartalmazza. A fogadalomtétel kezdetéből és végéből kitűnik, hogy a szentmártoni apátságban TOLNAY Máté idejében 1515-ben készítette FORGÁCH Pál, aki tehát előbb a második részt készítette. A kódexben hét lapszéli díszítést és számos egyszerű iniciálén kívül nyolc díszesebb kezdőbetűt találunk, amelyek egyike figurális, s Krisztus feltámadását ábrázolja.¹ A FORGÁCH-féle kódex kezdetleges és régieskedő miniátora a kalligrafia és miniatura közötti határvonalon áll. Fokozatosan elhagyja az egy-két színnel élénkített geometriai vonalak kalligrafiáját és színes ornamentális díszítéseket alkalmaz, de még nem éri el a miniatura magasabbrendű művészetét.

Legvégül kell említenünk egy németnyelvű, vörössel vonalozott finom pergamentre írott *Imakönyvet* (Cod. Germ. 3. 8°)² amely

¹ A kódex következő lapjain találunk jelentékenyebb iniciálékat és díszítéseket: 25. a. l., 28. a. l., 37. a. l., 39. a. l. Krisztus feltámadása, 41. b. l., 46. b. l., 47. b. l.

² Cat. Cod. Bibl. Univ. 115. l., TOLDI F.: Id. m. 75. sz., GRAGGER R.: Id. m. 7. l.

szorosan véve nem sorozható az illuminált kódexek közé, de érdekességénél fogva mégis figyelmet érdemel. Az imakönyv első lapján «Michaelis WINKLER 1782» bejegyzés olvasható.¹ 23 teljes lapkeret díszítést és hét egész lapot betöltő jelenetes díszítést tartalmaz. A kódex írása a legkorábbi frakturtípus betűinek hajszálnyi pontosságú másolata: szinte csak nagyítóval állapíthatók meg a különbségek a kódexnek kézzel írott betűi és a mintául szolgáló nyomtatott betűk között. Sikerült megállapítanunk, hogy a kódex egy nyomtatvány másolata. Ez a nyomtatvány II. MIKSA imádságos könyve, «*Dis büechlin ist genannt der Gilgengart ainer yetlichen Cristeliche seel*», amely közvetlenül a *Theuerdank* első kiadása után, 1520-ban készült August SCHÖNSPERGERNÉL Augsburgban. Amíg a kódex szövege az említett nyomtatvány másolata, addig a felületes vizsgáló által miniatúráknak vélhető díszítések² a nyomtatványhoz készült fametszeteknek gazdagon színezett levonatai. Díszítéseit az augsburgi nyomtatvány fametszetei alkotják, amelyek gazdagon, miniaturatechnikával vannak színezve, ami a kódex érdekességét csak fokozza. Amint az ősnymtatványoknál igen gyakori szokás, hogy miniatúrákat, kézzel festett ornamentális díszítéseket alkalmaznak, annyira meglepő és ritka ennek megfordítottja, hogy t. i. kódexeket fametszetekkel ékesítsenek. A *Gilgengart* első kiadása 1520-ban jelent meg, majd pedig 1521-ben ismét három kiadása látott napvilágot, köztük egy színezett pergament kiadás.³ A nyom-

¹ Dr. FIRZ József azt gyanítja, hogy a kódex Pozsonyból került az Egyetemi Könyvtár tulajdonába. A pozsonyi jezsuitarend könyvjegyzékében, «*Catalogus librorum in residentia abolitae soc. Jesu ad s. Martinum Posonii adiuventorum. Descriptus 18. Febr. praesentate 8. Jul. 1776. Fol.*» (J. 10. 9.) az 52. lapon találtunk egy nyolcadrétű német pergament kódexről szóló leírást. «*Libellus precatorius manuscriptus 1140. 8°. Germ.*» — Ez azonban sajnos nem elegendő bizonyíték ahhoz, hogy a kódex pozsonyi származása kétségtelenné váljék.

² A *Cat. Cod. Bibl. Univ.*-ban mint miniatúrák szerepelnek.

³ PANZER G. W.: *Annales typographici Aug. Vindelicorum*. VI. kt. 1501—1536. Nürnberg, 1798. I. kt. 435. l. N°. 972. (az 1520-ban megjelent kiadást ismeri). GRAESSE, J. G. T.: *Id. m.* III. kt. 83. l. (csak az 1520-ban megjelent kiadást ismeri). WELLER, Emil: *Repertorium typographicum* 1864. 1708. (csak az 1521. kiadást ismeri). DODGSON, Campbell: *Beiträge zur*

tatványban 16 különböző lapkeret található, amelyek 25 lapot keretelnek, továbbá 8 fametszet, amelyek ábrázolásai a következők: 1. Matróna gyónása, 2. Holdsarlós Madonna, 3. Szentháromság, 4. Pap előtte térdeplő férfit áldoztat, 5. Szent Gergely miséje, 6. Rózsapadon ülő Madonna, 7. Isten megjelenik Dávid király előtt, 8. Mária és Anna a kis Jézussal. E metszetek mesterére vonatkozólag különbözők a feltevések. A lapdíszítéseket illetően nagyjából azonosak a vélemények, amennyiben az ú. n. «PETRARCA-mesternek» a Petrarca illusztrációk mesterének tulajdonítják. A metszetek közül azonban DODGSON szerint az 1. 3. 5. metszet a PETRARCA-mester műve, a 4. metszet készítője Leonhardt BECK, vagy Jörg BREU és ez utóbbi készítette a 6. 7. metszetet is, a 8. metszet pedig az előbbiektől eltérő mester alkotása.¹ Ezzel szemben RÖTTINGER a 2. 6. 7. 8. fametszetet Jörg BREUNEK, a 4. metszetet Leonhardt BECKNEK, míg az 1. 3. 5. metszetet ugyancsak az általa Hans WEIDITZSEL azonosított PETRARCA-mesternek tulajdonítja.² Általában az újabb kutatások alapján MUSPER álláspontja fogadható el, aki a leghatározottabban megtagadja a strassburgi Hans WEIDITZNEK az augsburgi PETRARCA-mesterrel való azonosítását s az összes metszeteket a PETRARCA-mester korai alkotásainak véli.³ Nézete szerint e metszetek rajzait a PETRARCA-mester az 1518-ban megjelent PLAUTUS rajzaival egy időben készíthette, mégpedig legalább két évvel a PLAUTUS nyomtatott kiadása előtt.⁴

Kenntnis des Holzschnittwerks Jörg Breu. Jahrbuch d. preuss. Kunstsamml. XXI. Bd. 1910. 192. l. (négy kiadást említ).

¹ DODGSON, C.: Id. m. DODGSON a 2. fametszetnek nem állapítja meg a mesterét, miután az általa ismert példányban (British Mus.) e fametszet hiányzik.

² RÖTTINGER, Heinrich: Hans Weiditz, der Petrarcameister. Strassburg, 1904. Heitz. 76. l. 26. sz.

³ MUSPER, Theodor: Die Holzschnitte des Petrarcameisters. München. 1927. Verl. d. Münchener Drucke 11. l., 21. l., 23. l. (L. 61., L. 76.), 36. l. (44—51.) 56—57 ll. (588—602).

⁴ MUSPER, Th.: Id. m. 11. l. A Gilgengarttal foglalkozó művek még: MÜTHER, Richard: Die deutsche Bücherillustration der Gothik und Frührenaissance. München, Leipzig, 1894. 959. (Ismeretlen augsburgi mester munkájának tekinti a metszeteket.), CROUS, Ernst—KIRCHNER, Joachim: Die gotischen

Az Egyetemi Könyvtár kódexét összehasonlítva a nyomtatvánnyal (a Berliini Nat. Bibl. 1521. kiadású példányával és a Müncheneri Nat. Bibl. színezett pergament példányával) különböző eltéréseket állapíthatunk meg. A kódex nem pontos másolata a nyomtatványnak, bár a betűtípust hajszálnyi pontossággal követi. A kódex szövege nem tartja be a nyomtatvány sorainak zárt formáját, többnyire egyikét szótag eltérés található. De nemcsak a szöveg külső formájában, hanem magában a szövegben is találunk eltéréseket. Bár a kódex szövege a nyomtatvánnyal azonos dialektusban íródott, helyesírásbeli eltéréseket is találunk. Továbbá a nyomtatványban több helyen olvasható «Ich armer sünder» helyett a kódexben «Ich armer sünderin» szerepel,¹ amiből világosan következik, hogy a kódex megrendelője és tulajdonosa nő volt. Minden jel arra utal, hogy a megrendelő előkelő hölgy volt, mivel a kódex pergamentje rendkívül finom szemben a pergament-nyomtatvány durva kiállításával, a fametszetek színezése pedig ragyogó. Ha mindezekből messzebbmenő következtetéseket akarunk levonni, feltételezhetnők, hogy esetleg a császár felesége számára készítették e kis imakönyvet. Mert különben egész érthetetlen, hogyha a császár részére készült nyomtatvány négy kiadása is ismeretes, miért kellett egy kézzel másolt példányt készíteni a nehezen megközelíthető eredeti metszetek felhasználásával. A kódexben természetesen hiányzik a nyomtatvány szignatúrája, viszont az ívek a nyomtatvány mintájára az alsó lapsarokban számozottak. A kódexben a nyomtatvánnyal szemben csak 14 különböző lapkeret díszítést találunk, amelyek legnagyobb része egyszer ismételve, a kódex 23 lapját keretezik. A keretdíszítések elhelyezése általában nem felel meg a nyomtatvány beosztásának, attól eltérő lapokon szerepelnek. A nyomtatvány címlapja a kódexből hiányzik, elveszett, miáltal a címlap belső lapján található s gyónó matrónát ábrázoló metszet a kódexből hiányzik. Az elveszett címlapon található két lapkeret-díszítés által a kódexben a lapkeret díszítések száma azonos a nyomtatványéval.

Schriftarten, Leipzig. 1928. Klinkhardt—Biermann. Abb. 83. 84. 121., 36. I. — Taf. 46., 62. (A betűtípus szempontjából foglalkozik a nyomtatvánnyal.)

¹ Dr. PASTEINER Iván megállapítása.

A kódex továbbá rendkívül finom lapra íródott, a nyomtatvány durva pergamentjével szemben. A metszetek és a lapkeretdíszítések sokkal pontosabban vannak a kódexbe beillesztve s színezésük a miniaturafestészet szabályai és technikája szerint készült. A hold-sarlós Madonnát ábrázoló metszet háttérét bolus-alapra festett valódi gazdag aranyozás alkotja. A ruharedőzetet a színező mindenütt párhuzamos vékony aranyvonalkákkal mintázza, amint a lapkeret díszítő motívumait árnyékoló fekete stafirozást is sűrű apró vonalozással élénkíti. Viszont a pergament-nyomtatvány metszetei híg festékekkel, világos halvány színekkel igen enyhén vannak színezve.

BERKOVITS ILONA.

A LIPCSEI DEUTSCHE BÜCHEREI.

Lipce régi nevezetességei mellé (melyek köztudomásulag a világhírű nemzetközi vásár, Európa legnagyobb és legszebb pályaudvara és a Völkerschlachtdenkmal voltak) az utóbbi időben mind jobban felnyomul egy új látnivaló: a Deutsche Bücherei, a német nyelvű könyvtermelés központi gyűjtőhelye, mely mindössze 17 éves multja alatt hihetetlen tempójú fejlődésben ma már a világ egyik legnagyobb könyvtárává nőtte ki magát, a német könyvtárak között pedig a vezetők közé emelkedett: könyvállomány és használat szempontjából ma már a harmadik helyet foglalja el, rohamos gyarapodásával csak a Preussische Staatsbibliothek képes konkurrálni, belső organizációjának tökéletességével, berendezésének modernségével pedig még a német könyvtárak között is páratlanul áll.

Ennek a csodálatosan gyors könyvtárkarriernek nyitját első-sorban abban a tényben lelhetjük meg, hogy a Deutsche Bücherei a német *könyvkiadók* alapítása. Ezeknek körében született meg az az elhatározás, hogy a német nemzeti könyvtárt végre megszervezik s az anyag központi gyűjtését új alapra fogják fektetni: a világszerte szokásos kötelempéldány-rendszer helyett az önkéntes megajánlás rendszerére oly módon, hogy minden kiadót — legyen az vállalat, testület, vagy magános —, aki a világ bármely táján német nyelven megjelentetett valamit, felkéri kiadványuk egy példányának díjtalan átengedésére s egyben összes, 1913 óta megjelent s a jövőben kiadandó nyomdatermékeinek beszolgáltatására.¹ A könyvtár gyarapításának ez a teljesen szokatlan módja természetesen a könyv- és folyóiratujdonságok abszolút gyors és megbízható nyilvántartását

¹ Ez a kérelem nem vonatkozik napilapokra és zeneművekre, melyeket a Deutsche Bücherei elvből nem gyűjt. Viszont gyűjtési köre kiterjed a Német Birodalom területén megjelenő idegen nyelvű művekre, valamint a külföldi oly publikációira, melyek német szöveget is tartalmaznak.

és óriási terjedelmű levelezést tesz szükségessé (1929/30-ban például 26.922 nyomtatvány és levél ment ki beszerzési ügyben), de a beszerzéssel járó adminisztráció idővel egyszerűsödni fog, amint a könyvtár ismertebbé válik és a rendszeres beküldők száma gyarapodik. A legfontosabb követelményt: a gyűjési anyag hiánytalan megszerzését a tapasztalat szerint az önkéntes felajánlás rendszerével 99 0/0-ig sikerült megoldani. Évente ugyanis átlag 1 0/0-ra rúg azon újabban megjelent német könyvek száma, melyek a könyvtárban nincsenek meg.

De sikerült megoldást találni arra a nehéz kérdésre is: hogyan lehetne a könyvtár anyagát a nyilvánosság rendelkezésére bocsátani anélkül, hogy a könyveket kitegyék az elkallódás veszedelmének. A Deutsche Bücherei statutumai a házonkívüli kölcsönözést csak kivételes esetekben — kiadócégek-, hatóságokkal szemben — engedik meg; idegen könyvtár is csak az esetben kaphat kölcsön valamely művet, ha az Németország egyetlen más könyvtárában sem lelhető fel. Ezzel szemben minden könyvet meg lehet kapni olvasótermi használatra. Igaz, hogy a kényelemszerető olvasó a könyvet nem viheti haza, de más oldalon kárpótlást talál abban, hogy nem kell neki egy könyvre esetleg évekig várnia. Hogy ez a látszólag szigorú kölcsönzési rendszer helyes, azt a látogató közönségnek ugrásszerű gyarapodása világosan mutatja. (Ld. a függeléként közölt táblázatot.)

A Deutsche Büchereinek különleges jellegét az eddig kiemelt vonások adják meg: *célkitűzése* (az egész világ németnyelvű irodalmának hiánytalan gyűjtése), *beszerzési módja* (az önkéntes beszolgáltatás rendszere), s végül a *publicitás biztosítása az állomány teljességének megóvásával* (az archivum-rendszer a végsőkig liberális használati lehetőségek kombinálásával).

A könyvtár felépítését, organizációs rendszerét meghatározó alapelvek kiemelése után most már belenézhetünk kissé annak belső életébe, napi munkájába is. Első állomásunk legyen a szerzeményi osztály. Vajjon hogyan dolgozik ez?

A legtöbb német könyv már megjelenése előtt benn szerepel a könyvtár egyik kartoték-katalógusában, az u. n. «Fehl-Kartothek»-

ben, mely a német könyvkiadók napilapjának, a Börsenblattnak hirdetésein alapszik. E nyilvántartás alapján figyelmeztetik a «hanyag», vagy új kiadókat kiadványaik beküldésére s a cédulát csak akkor távolítják el a kartotékból, ha a könyv már befutott. Az organizált könyvkereskedésben megjelenő művek, folyóiratok nyilvántartása viszonylag nem sok gondot okoz s minden nagyobb nehézség nélkül jár a hivatalos testületek, hatóságok, városok, valamint a főiskolák kiadványainak megszerzése is. Már sokkal rejtettebb anyagot jelentenek az egyesületi kiadványok. Különböző árjegyzékek és bibliográfiák képezik itt a nyilvántartó munka alapját. Még nehezebb az u. n. «Privatdruck»-ok — azon üzemi, szabadkőműves, diákegyesületi, erotikus stb. munkáknak, amelyek könyvárusi forgalomba nem kerülnek — felfedezése. E téren a könyvtáron kívülállók is jelentős segítségére vannak a gyűjtés teljességének, amennyiben könyvadmányokkal és címbejelentésekkel járulnak e rejtett anyag felkutatásához. A célt jelentékenyen elősegíti a német könyvtáraknak amaz önkéntes elhatározása, hogy e kategóriába tartozó beszerzéseikről címleírást küldenek a Deutsche Bücherei-hez, hogy az bizonyos idő múlva kiadhassa a német «Privatdruck»-ok bibliográfiáját. — Nehéz feladat a külföldön megjelenő németnyelvű (vagy ily kivonatot tartalmazó) irodalom nyilvántartása is. Ennek figyelemmel kísérése és a kiadókkal való kapcsolat felvétele a szerzeményi osztály külön alcsoportjában történik, amely a külföldi nemzeti bibliográfiák állandó szemmel tartása alapján a világ minden részének német publikációt kiadó köreivel azonnal érintkezésbe lép (Magyarországon pld. kb. 230 hellyel áll, vagy állott összeköttetésben). Különös figyelemre méltatja az alosztály a kongresszusok munkáját, mert ezeknek összefoglaló jelentései csaknem kivétel nélkül egészben vagy részben németül jelennek meg.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a szerzeményi osztály működésének súlypontja a beszerzendő anyag nyilvántartására, illetve felkutatására esik. Ha az osztály már megállapította, mit kell beszereznie, akkor sor kerül a levelezésre. A publikáló hely címére külön levélben, vagy nyomtatványon azt a kérést intézik, hogy írjanak alá egy kötelezvényt eddigre és a jövőbeni kiadványaik díjtalan átenge-

désére. A legtöbb esetben a kérés minden további nélkül sikerrel jár; többször előfordul, hogy a kiadó bizonyos feltételekkel hajlandó csak erre (pld.: a mindenkori ár bizonyos százalékanak megtérítésével vagy bizonyos felső értékhatárnak kikötésével); igen csekély azon esetek száma, amikor a könyvtár német könyvért teljes árt kénytelen fizetni. Az 1929/30. évben pld. mindössze 22.000 márkát kellett könyvbeszerzésre fordítani s ez összegben a segédkönyvtár és olvasóterem részére beszerzett idegennyelvű munkák ára is bennfoglaltatik.

Ha a beszerzési osztály fáradozásának gyümölcseként beérkezik a könyv, az ú. n. «Zugangstelle» fogadja, mely gyors és csak bizonyos alakosságokra vonatkozó vizsgálat után (pld. a kísérő levél adatai fedik-e a küldemény tartalmát stb.) már adja is azt tovább a másik állomásnak, hogy a könyv esetleges meglételet megállapítsák.

Ez az ú. n. kiadói katalógus («Verleger-Katalog») segítségével történik. Az egész világon páratlanul álló kiadói katalógus a könyvtár állományában meglévő összes műveket a kiadók, ill. beszolgáltatók neve alatt sorakoztatja fel. E katalógus gyakorlati haszna évről évre nő, valaha pedig óriási kultúrtörténeti fontossága is lehet, mint a világ német könyvtermelése hiánytalan és könnyen kezelhető forrás-gyűjteményének. Ha a beérkező könyv a kiadói katalógusban nem szerepel, akkor a gyarapodási naplókhoz kerül.

A Deutsche Bücherei raktárai nem szak-, hanem raktár-rendszer szerint vannak kiépítve, vagyis a könyvek beérkezésük sorrendjében kerülnek beállításra, a gyarapodási naplók tehát egyben helyrajzi katalógusokként szerepelnek. A gyarapodási naplók száma 9. A beérkező anyag ugyanis a naplók szempontjából három fő- és három alcsoportra oszlik. A főcsoportok felosztását a könyv jellege adja meg: külön tartják nyilván az egyes munkákat, külön a sorozatokat és külön a folyóiratokat. E főcsoportok alak szerint oszlanak három alcsoportra: ív-, negyed- és nyolcadrétű művekre. A gyarapodási naplók folyószámát jelzetként a beiktatásra kerülő könyvbe is beírják: ez lesz a mű raktári száma. A különböző rétnagyságokat gyakorlati szempontból betűkkel helyettesítik ($8^\circ = A$; $4^\circ = B$; $2^\circ = C$); az egyes művek jelzete a beszerzési évből, az alakot jelző betűből és

abból a számjegyből rakódik össze, mely alatt az illető munka a megfelelő gyarapodási naplóhoz befutott. Tehát egy 1931-ben megjelent 4° nagyságú egyes mű, amely az 1931-ben megjelent negyedretű kiadványok közül 268-nak érkezett be, a következő jelzetet kapja: 1931 B 268. Sorozatoknál az évszámot egy S (= Serie) betű, periodikáknál egy Z (= Zeitschrift) betű helyettesíti s a tulajdonképpeni gyarapodási szám mögé odakerül a sorozat megfelelő kötet-száma, folyóiratnál pedig az évfolyamszám. (Pld.: SB 5436/18, vagy ZB 12.805/2.) A folytatásos munkáknál és sorozatoknál a gyarapodási naplókat, amelyek csak az általános adatokat tartalmazzák, külön folytatásos kartotékkatalógusok egészítik ki: ezeken tartják nyilván az egyes részek beérkezését. A folyóiratoknál az anyag három részre van osztva: külön kezelik az évenként megjelenő periodikák kartotékjait, külön a folyóiratolvasóban kifektetettéket s ismét külön a többiekét. Ezen kívül van még egy katalógus a megszünt folyóiratokról s egy másik egyesített sorozat- és folyóirat-katalógus, mely a Deutsche Bücherei ismerte összes idevágó publikációkat magában foglalja. Hogy a gyarapodási osztály nagyüzemjellege semmiben sem marad el a beszerzési osztály nagystíliú organizációjától, arra bizonyos, hogy 1929/30-ban 23.000 egyes művet, 260 térképet, 3900 gyűjteménykötetet, 10.000 sorozatkötetet és 23.000 folyóiratkötetet kellett feldolgoznia. Különösen a periodikák okoznak rengeteg munkát, hiszen pld. a jelzett évben 3863 új folyóirat került bejegyzésre, a kurrens periodikák száma pedig a 31.000-et meghaladta.

Ha a beérkezett könyv a gyarapodási naplóba bejegyzést nyert, következik annak bibliográfiai feldolgozása. Ez két helyen történhetik. Ha a beérkezett könyv könyvárusi forgalomba kerülő újdonság (vagy ha egy folyóiratkötet 1. száma), akkor az ún. «Tägliches Verzeichnis» felé irányítják. Minden egyéb mű az úgynevezett «Alphabetischer Katalog»-hoz kerül.

Mi a szerepe és jelentősége a «Tägliches Verzeichnis»-nek? A könyvárusi forgalomba kerülő újdonságokról a német könyvkiadók szaklapjában (Börsenblatt f. d. deutschen Buchhandel) minden nap megjelenik egy jegyzék, melyet a Deutsche Bücherei állít össze a hozzá

beérkezett könyvek alapján. Ez az ú. n. «Tägliches Verzeichnis der im deutschen Buchhandel erschienenen Werke». Ezt a jegyzéket, ill. ennek heti összefoglalását, mely régebben «Wöchentliches Verzeichnis» néven volt ismeretes, most pedig a Deutsche Nationalbibliographie A) sorozataként jelenik meg, az egész világon ismerik és figyelemmel kísérik; Németország és a külföld könyvtárai és könyvkereskedői ennek alapján szokták német rendeléseiket eszközölni. E jegyzékbe pedig egy munka csak akkor kerülhet be, ha a Deutsche Büchereihez befutott. Ez aztán teljes mértékben megmagyarázza azt a készséget, amellyel a kiadók újdonságaik egy példányát ingyen átengedik a könyvtárnak, hiszen ez által könyveiknek legszélesebb körű közhírré tételét biztosítják, mégpedig a lehető legrövidebb idő alatt. A könyvtárnak a «Tägliches Verzeichnis»-t összeállító osztálya ugyanis minden nap teljesen feldolgozza a beérkező anyagot tekintet nélkül annak nagyságára (a 110-es napi átlagegység nagyon ingadozó szélsőségek eredője!), úgy hogy címléírása a beküldést követő második napon már megjelenhetik. A Tägliches Verzeichnis munkájának alapfeltétele a gyorsaság, hiányzó adatok kiegészítésére, hosszadalmas utánjárásokra itt nincs idő. Kiegészítő adatok bekérésére blanketták hivatottak, melyeknek visszaérkezése után a pótlásokat a heti összefoglalásba, vagy az ezen alapuló «Halbjahrs katalog», ill. «Fünfjahrskatalog»-ba be lehet toldani. A Tägliches Verzeichnis utalót sem ismer; azok a szavak, amelyekre később utaló készül, ritkítva vannak nyomtatva.

A Tägliches Verzeichnis utalóinak megírása már egy másik osztályban, az «Alphabetischer Katalog»-ban történik. Itt kapja meg a címléírás a végső simításokat: mégegyszer felülvizsgálják, elkészítik az utalókat, rávezetik a cédulára a jelzetet. Ugyancsak itt készítik a címléírásokat a Deutsche Nationalbibliographie második (B) sorozata számára azon újdonságokról, melyek könyv-árusi forgalomba nem kerülnek, melyek tehát tehát tágabb értelemben vett Privatdruckoknak tekintendők. Ezekon kívül itt katalogizálnak minden könyvet, amely a Deutsche Nationalbibliographie keretein kívül esik (apró nyomtatványok, disszertációk, pótlásként érkező régebbi anyag, idegennyelvű segédkönyvek stb.).

A címléírások puha fehér cédulára íródnak s ezeknek alapján vagy a Nationalbibliographie, vagy a házinyomda útján készülnek el a nyomtatott címléírások; jelentéktelenebb főcéduláknál megelégesznek a legépeléssel is. Az utalókat rendszerint egyenesen kartonra írják. Az összes többi katalógus és nyilvántartás is a nemzetközileg elfogadott nagyságú kartonokra íródik, kivéve természetesen a gyarapodási naplókat, melyek könyvalakúak és a periodika-nyilvántartásokat, melyekre speciális blanketták készülnek, felső szélükön a hónapok, hetek megjelölésével, hogy a rájuk alkalmazott színes pléhcsiptetők segítségével az egyes számok esetleges kérését szembe-tűnővé tehesék. A kartonok kulccsal rögzíthető acélrudakkal ellátott fadóbozokban vannak elhelyezve. A dobozokból cédulát kivenni, vagy oda valamit betenni csak az evvel megbízott tisztviselőnek szabad, hogy így a felelősség mindenkor megállapítható legyen. A felelősség szempontja egyébként is mindenütt előtérben marad: minden hely, amelyet a könyv befutott, dátummal, az osztály kezdőbetűjével és az intézkedő tisztviselő jelével rákerül a kísérő írásokra, hogy az ellenőrzés évek múlva is lehetséges legyen. Katalogizáláskor a címléírást készítő tisztviselőnek nemcsak a címléírás kéziratlapjára kell a dátumot és kezdőbetűjét felírnia, hanem a könyv címlapjának belső oldalát is megállapított jelével kell ellátnia, hogy a könyv alapján is bármikor meg lehessen állapítani katalogizálója kilétét.

Az alfabetaikus katalógus osztályán készülnek a felvételek az ún. Verleger-Katalog és a Sachkatalog számára is. Az előbbiről, mely a kiadók, ill. beszolgáltatók sorrendjében tünteti fel a könyvtár anyagát, fentebb már megemlékeztünk.

A Sachkatalog eleinte szakkatalógusnak indult, de a megfelelő szakemberek (s elsősorban az anyagiak) hiánya miatt ún. tárgyi katalógus lett belőle, bár az anyagnak az a része, amelyet annak idején szisztematikusan rendeztek, továbbra is ezen az alapon épül. Ez bizonyos egyenetlenséget szül ugyan, de egyelőre nem lehet rajta segíteni, mert most meg a régi részek átalakításához hiányoznak az előfeltételek. Gyakorlati szempontból kétségtelenül a tárgyi katalógus bizonyult hasznosabbnak a szakrendszerrel szemben. Míg az utóbbinál csak akkor találja meg valaki azt az alcsoportot, vagy

szót, aminek irodalma érdeklí, ha tárgyában tökéletes szakember, a tárgyi katalógusban különleges szaktudás nélkül is el tud igazodni, hiszen itt a könyv tárgya szerint megválasztott vezérszók abc sorban, szakra való tekintet nélkül következnek egymás után. Ezek a vezérszók erősebb kartonra vannak felírva olyképen, hogy beírott részük a katalógusanyag fölött kiemelkedjék. A vezérkartonra rá vannak írva olyan egyéb vezérszók, amelyek alatt a kutató további irodalmat is találhat. A tárgyi beosztásnak legtökéletesebb megvalósítási módja persze az lenne, ha minden cédulát annyiszor lehetne megírni, ahány helyen azt egyáltalán kereshetik (pld. egy Szibériáról szóló könyvet Oroszország, Ázsia stb. alá is be lehetne osztani). Ez természetesen óriási munkatöbbletet jelentene, a gyakorlatban tehát minden cédulát lehetőleg csak egy helyre osztanak be. Míg az alfabetikus és a kiadói katalógusba minden könyv és folyóirat cédulája bekerül, a Sachkatalogba csak a könyveké, mert a folyóiratokról külön szisztematikus katalógus készül, amely Schlagwort-Registerral van ellátva. A három nagy katalóguson kívül egyébként még egész sereg külön katalógus van: az olvasótermi és segédkönyvtári katalógusok mellett a külön- gyűjtemények is vezetnek mindenféle nyilvántartásokat.

Katalogizálás után a könyv megint tovább vándorol: ha jellege olyan, esetleg valamelyik speciális bibliográfiába való felvételre (ezekre vonatkozólag ld. Hans Krügernek a Magyar Könyvszemle előző számában megjelent cikkét); ha itt elintézték, vagy tartalma egyik bibliográfia körébe sem vág, végleges beállítási helye felé veszi útját. Minden könyv csak kötötten kerülhet a raktárba; még a legszerényebb füzetke is kap egy kemény papírfedelet. A könyvkötésnek kb. egy harmadát lebonyolító házi könyvkötészet és a házonkívüli műhelyek bizonyos jelzés alapján tudják, hogy az egyes műveket hogyan kell bekötöniök. A folytatások, sorozatok és folyóiratoknál úgy kerülük el mintakötet küldését, hogy az első kötés alkalmával a könyv hátáról mintalenyomatot készítenek s minden további alkalommal csak ezt küldik a kötésre kerülő művel, vagy évfolyammal, csupán a változtatást tüntetve fel, amit az eredeti mintán a szükséghez képest végezni kell. A kötési időhatár átlagban 2 hét, úgy hogy a kötetlenül beérkező munkák is legkésőbb 3 hét múlva a raktárba kerülnek.

A folyóiratok legutolsó évfolyamait (a legfontosabbak utolsó számának kivételével, melyek a folyóiratolvasóban ki vannak fektetve) külön folyóiratraktárban őrzik addig, míg az összes füzetek be nem futottak. Innen kerülnek aztán a könyvkötőhöz s onnan a könyvraktárba. A folyóiratraktárban, amely a legutolsó évben kb. 13.400 folyóiratot kezelt, a periodikák abc-sorrendben fekszenek egymás mellett, kemény papírlapokon, melyeknek lehajlított szélére fel van írva a folyóirat címe. Ez a rendszer az elkerülhetetlen átrendezéseket nem teszi oly kellemetlenné és körülményessé, mint a sokhelyütt használt rögzített címkekeretek.

A gyűjteményes és folytatásos munkákat a könyvraktárakban helyezik el, természetesen nem szorosan egymás mellett, hogy a gyarapodásokat mindig kényelmesen beállíthassák.

Az egyes művek felállítása egy-egy éven belül a beérkezés sorrendjében történik (a három fő nagyság-kategóriát természetesen figyelembe veszik). A folyó évben beérkező könyveket őrzik mindig a kölcsönzési helyiségekhez legközelebb eső raktárrészben, mert a tapasztalat szerint a legújabb könyvek a legkeresettebbek. Minden könyv színes papírdarabkára nyomott szignatúrával van ellátva. A háromféle színnel a különböző könyvnagyságokat különböztetik meg, a könyv jellegét a címkék alakjával is feltüntetik (egyes munkák címkéje négyszögű, sorozatoké kör alakú, folyóiratoké ovális). Így akadályozzák meg, hogy valamely könyv téves helyre kerüljön, ami köztudomásúlag egyet jelent az elveszéssel. A raktárak technikai felszerelése mintaszerű: tetszés szerint szabályozható, lépcső nélkül elérhető vasállványok, sűrű villanyhálózat, tolható könyvkocsik, minden emeletre felszerelt telefon, személy- és teherszállító liftvezetékek. A mintaszerű rend, könnyű áttekinthetőség és a gyors mozgást biztosító technikai apparátus teszi lehetővé, hogy 4—5 altiszt a legmozgalmasabb napon is el tudja látni a raktári üzemre háruló nem kis feladatokat (az utolsó évben pld. 240.000 kötetet mozdítottak ki a helyéből, ebből 170.000-et kétszer). A rend megőrzése érdekében a raktárba az oda és a kölcsönzéshez beosztottakon kívül senkinek sem szabad belépnie.

Vannak természetesen könnyebben hozzáférhető könyvek is

így elsősorban az olvasótermi kézikönyvtár. Ennek összeállítása és folytonos kiegészítése oly körültekintő módon történik, hogy a látogatók 760/0-a a raktárakból egyáltalán semmit nem rendel: beéri az olvasótermi anyaggal. A gyönyörűen felszerelt bibliográfiai segédkönyvtár ezzel szemben elsősorban házi használatra van szánva. A térképek különgyűjteményéből az olvasóterembe kell kérni a kívánt objektumot. Külön engedély kell viszont az ún. művész nyomatok gyűjteményének használatához. Itt a nyomdatechnika vagy bekötés szempontjából értékes anyagot raktározzák el és dolgozzák fel a legkülönbözőbb szempontokból. Vagy egyáltalán nem, vagy csak a legkivételesebb esetekben lehet hozzáférni a ki nem adható könyvek gyűjteményéhez, amely főleg szabadkőműves és diákegyesületi titkos kiadványokat, de legalább ugyanannyi, ha nem több pornográf könyvet és albumot rejt magában.

Hol és hogy történik már most a használat? Ennek főhelye a 206 ülőhellyel rendelkező olvasóterem, ahová mindenki bejuthat, aki évi 2 márkáért megváltja látogatójegyét. Az olvasóteremben mindenki maga szolgálja ki magát; a felügyelő tiszt csak arra ügyel, hogy csonkítások ne forduljanak elő. Ez a rendszer természetesen érthetővé teszi azt az intézkedést, hogy távozásnál mindenkit megvizsgálják, nem visz-e ki könyvet. Hasonlókép teljesen szabad a használati rendszer a 122 személyt befogadó folyóiratolvasóban is, ahol 4000-nél több folyóirat legfrissebb száma van kifektetve. Az olvasótermek szolgálatát tehát reggel 8-tól este 10-ig összesen 6 emberrel el lehet látni, nyolc óránként váltva a felügyelő tisztviselőket és a kijáratot ellenőrző inspekciót. A nálunk szokásos kiszolgálási rendszerrel a személyzetnek nagyfokú igénybevétele járna együtt, hiszen 1929/30-ban a napi látogatók száma teljes két hónapon keresztül meghaladta a nekünk fantasztikusan hangzó ezres átlagot s a napi maximum 1236 személy volt.

Ez az óriási látogatottság részben azzal is magyarázható, hogy — mint fentebb említettük — a könyvtár magánosokkal szemben nem ismeri a házon kívüli kölcsönzést, ellenben három heti időtartamra bárki megrendelhet magának a raktárakból legfeljebb 10 könyvet az olvasóterembe. A megrendelés nagyjában a mi térítvé-

nyeinknek megfelelő lapok segítségével történik, melyeket az olvasó postaládához hasonló szekrénykébe ad le. Ezeket napjában négyszer ürtik és a megrendeléseket — melyeket minden könyvre vonatkozólag külön lapra kell írni — legtöbb esetben 2 óra alatt bonyolítják le. Ha a cédulán a kívánt könyv jelzete is fel van tüntetve, a megrendelés egyenesen a raktárba kerül kikeresés végett, még a jelzetnélküli cédulákat az ún. «Signierdienst»-hez továbbítják. Ez az alfabetikus katalógus alapján, esetleg bibliográfiai segédeszközök igénybevételével megállapítja, hogy a kért könyv a Bücherei állományában megvan-e s ha esetleg nincs, a könyvtár gyűjtési körébe tartozik-e. A «Signierdienst» élete eléggé zaklatott, mert a napi 605 átlag-rendelésből kb. 300-at neki kell jelzetekkel ellátni, ami hiányos, vagy téves adatszolgáltatás esetén néha igen bonyolult feladat. A szignált cédula végre a raktárba kerül. Itt az inspekciósok a kért könyvet kiveszik s helyébe kartonlapot tesznek, dátummal és kézjelükkel ellátva. Ha a kívánt mű ki van kölcsönözve, vagy helyén csak egy különgyűjteményre (segédkönyvtár, művészi nyomatok stb.) utaló kartonlap található, vagy esetleg újdonság lévén, még nem jutott be a raktárba, e körülményeket a kívánatlpra gondosan rávezetik. Ha így a megrendeléseket pozitív, vagy negatív eredménnyel elintézték, a felgyült anyagot a raktár egy meghatározott helyére hordják össze, ahol ellenőrzik, hogy a kikeresett mű tényleg azonos-e azzal, amit az olvasó kívánt. Az identifikálás után a könyveket liften a kölcsönzési osztályba szállítják.

Ez az olvasóterembe vezető folyosó két oldalán van elhelyezve: egyik oldalon az A—K kezdőbetűs olvasók számára van kölcsönzés, a másik oldalon az L—Z betűsök részére. A raktárból felérkező anyagot a megrendelők nevei szerint különválogatják és az abc sorrendjében polcokra fektetik. Azon rendelécédulákat, melyek ún. negatív jelzéssel (tehát könyv nélkül) jönnek vissza, az osztály vezetője még egyszer darabonkint átvizsgálja, hogy meggyőződjék: a raktáriak lelkiismeretesen végezték-e kötelességüket s esetleg más úton kísérelje meg a könyv előteremtését. Ha az olvasó a két óra leteltével jelentkezik megrendelt könyveiért, az egy csomóba készített anyagot kiadják neki; megrendelőlapjáról letépnek egy

szelvényt (az ún. «C-Abschnitt»-et) s a főlap tuloldalára ráütik a napi bélyegzőt. A C-szelvényeket jelzet szerint sorrendbe rakják: ez szolgál a kikölcsönzött művek nyilvántartására. A térítvénylapok törzsrésze mindaddig, míg a könyv az olvasóteremben a kölcsönző kezében van, a kölcsönzők nevének alfabetikus sorrendjében külön őriztetik. Ha a kölcsönző könyveit félretéteti, megrendelési törzslapját kikeresik, beteszik a megfelelő könyvbe és azzal együtt nevének kezdőbetűje szerint a polcok megfelelő helyére fektetik. A következő napon már csak a nevét kell bemondania s már meg is kapja a félretett könyveket, melyekből a lapot megint kivesszik, napi bélyegzővel látják el s a pillanatnyi használók névsorába illesztik. A hátlap naponkénti lebélyegzése azért fontos, mert ha valaki három napon keresztül nem jelentkezik kikészített könyveiért, azokat automatikusan visszaszállítják a raktárba. A kikölcsönzési határidő legfeljebb három hét, amikor is a könyveket feltétlenül vissza kell adni. Ez alkalommal a főlapról ismét letépnek egy szelvényt (ún. B-Abschnitt), a főrészt visszaadják a rendelőnek s a könyvet azonnal visszaküldik a raktárba, mert a B-szelvények alapján a napi forgalom lezajlása után este nyugodtan kiszedhetik a végleg visszaadott könyvek szelvényeit a «C-Abschnitt»-nyilvántartásból.

Lényegében véve ugyanez a kölcsönzés menete akkor is, ha egy könyvre hivatalos célból van szükség. A megrendelő tisztviselő ilyenkor a szekrénykébe két részre szakítható kiváratblankettát dob be, amelynek egyik felét a raktárban a könyv helyére állítják be, a másik felét pedig állandóan a könyvben kell tartani. A munkahelyiségek asztalain blanketta nélkül heverő könyveket minden nap könyörtelenül visszaviszik raktári helyükre.

Abban az esetben, ha a keresett könyv valamilyen okból nem hozzáférhető, a megrendelőnek joga van azt előjegyeztetni. Ha valaki például szerdán jegyeztetett elő egy könyvet, azt három egymásután következő szerdán keresik; ha használatban van, pontosan bekérik; ha a könyvkötőnél fekszik, megsürgetik stb. s az elintézés módjáról a rendelőt levelezőlapon értesítik. Az utolsó évben 4311 volt az előjegyzések száma. A könyvtár állományából ezek közül sikerült 4055 kívánságot (94%) kielégíteni, a többi ese-

tekben nem maradt más hátra, mint idegen könyvtárból kérni a kívánt munkát. Erre egyébként a könyvtár szintén készséggel vállalkozik.

A Deutsche Bücherei általában mindent megtesz, hogy az olvasóközönséget minél messzebbmenően kiszolgálja s ezáltal újabb és újabb rétegeket vonzzon magához. E célt szolgálja az ún. Bibliographische Auskunftstelle is, amely az elmúlt évben 8565 esetben adott felvilágosítást, sok alkalommal pedig terjedelmes bibliográfiákat állított össze. A könyvtárnak egyik legérdekesebb osztálya ez, ahol nagy bibliográfiai és enciklopédikus jártassággal, mozgékony-sággal és nem csekély leleményességgel lehet csak boldogulni: hogy a Bücherei itt is jó úton halad, mutatja az a körülmény, hogy újabban már jogi, kereskedelmi stb. ügyekben tájékozódást keresők is mind sűrűbben felkeresik tanácsért. Ugyancsak mind sűrűbben veszik igénybe «laikus» célokra a könyvtár fotokopiai műhelyét is, mely díjazás ellenében házilag készít fényképmásolatokat könyvekről, térképekről stb.

Az elmondottak talán némileg megérezékeltették, hogy a Deutsche Bücherei lépést tart a könyvtermelés mindinkább növekvő tempójával s másrészt a közönség mind jobban szaporodó igényeivel. De ezek után nem lesz meglepetés, hogy 122 rendes alkalmazott 8 órai munkaidő mellett is éppen hogy el tudja látni a munkát s hogy — bár a kb. negyven főnyi, napi 4—5 órát dolgozó gyakornok és gyakornoknő is segít a feladat megoldásában — állandó a panasz a személyzet elégtelenségére. Talán meg lehetne némi időt takarítani, ha lemondanának a mindenre kiterjedő statisztika-vezetésről, de ez viszont lemondást jelentene arról is, hogy az üzembről állandóan pontos képük legyen. Kétségtelenül akadunk itt-ott dupla munkára (pld. a leveleket fogalmazványról tisztázzák; a könyvfelvételeket szintén kéziratról gépelik), viszont mindent, amit csak lehet, blanketták segítségével intéznek el: nyomtatványmintáik száma 1929/30-ban 155 volt. A munkamegosztás szempontjából kétségtelenül hasznos berendezés az, hogy a tisztán adminisztratív teendőket (a posta bontása és szétosztása, ill. továbbítása, nyomtatványok, írószerek kezelése, költségvetési, személyzeti, karbantartási munkálatok előkészítése stb., stb.) külön iroda intézi. Külön hivatal a pénztár

is; ennek munkája szintén nagyszabású, hiszen a könyvtár évi költségvetése 650.000 márka körül mozog. Ezt az összeget — melyben az a alkalmazottak fizetése is bennfoglaltatik — a Német Birodalom, Szászország és Lipcse városa együttesen biztosítják, míg a könyvkiadók évente kb. 250—300.000 márka értékű nyomtatvány beszolgáltatásával támogatják könyvtárukat. Varatlanul felmerülő kisebb kiadásokban nagy segítségére van a Büchereinak a «Gesellschaft d. Freunde d. Deutschen Bücherei» nevű társadalmi egyesület.

Nem zárhatjuk le a Deutsche Bücherei felett tartott rövid szemlénket anélkül, hogy pár szót magának az épületnek ne szenteljünk. A monumentális palota minden részén meglátszik, hogy alig tizegynéhány esztendeje épült a speciális könyvtári szempontok teljes figyelembevételével. Az egyes helyiségek elrendezésében a főelv az volt, hogy az egymásra utalt munkakörök helyiségei egymás mellett legyenek elhelyezve. A raktárhelyiségek egymás fölé, nem pedig egymás mellé épültek s ennek megfelelően egymással és a kölcsönző osztállyal lift útján érintkeznek, mert a tapasztalat szerint a függőleges elhelyezéssel a közlekedés gyorsasága tökéletesebben biztosítható, mint a vízszintessel. A mai épület egyébként csak egy része a tervezett egésznek. Mai ötemeletes magassága meg fog maradni ugyan, de már felépítésekor készítettek egy kibővítési tervet, mely az olvasóterem, mint mag köré csoportosítja a később építendő részeket. Az akkori elképzelés szerint a könyvtár évente kb. 50.000 kötet fog gyarapodni, a mai épület tehát, melynek befogadóképessége 1,250.000 kötet, kb. 25 évig fog továbbépítés nélkül a követelményeknek megfelelni. Ezen az alapon egy 200 éves kiépítési tervezetet dolgoztak ki, mely alatt a könyvtár összesen 10 millió kötet beállítására lett volna kibővítendő. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a számítás túlságosan optimista (vagy pesszimista?) volt, mert az évi gyarapodás jóval meghaladja az előre elgondolt mértéket, az olvasóterem pedig már most is szűknek bizonyul a forgalom lebonyolítására. Az első pótépítkezést tehát 1937 helyett már a jelen, vagy jövő évben meg kell kezdeni.

Annai már most kétségtelenül megállapítható, hogy a Deutsche Büchereiben a világháború páratlan súlyos viszonyai közepette egy

határtalanul fejlődésképes, beláthatatlan jövőjű intézmény alapjait rakták le, mely évről-évre büszkébben és impozánsabban fogja hirdetni a német kultúra, áldozatkészség és szervezőerő nagyszerű teljesítőkéességét.

A könyvtár rövid multja alatt megtett bámulatos fejlődést világosan érzékelteti a következő táblázat, mely a Deutsche Bücherei-nak a német könyvtárak között elfoglalt helyét mutatja be alapításától a mai napig. Megjegyezni kívánom, hogy a 3. oszlopban szereplő «Megrendelések» rovatban foglalt számok nem teljesen fedik a «kikölcsönzött művek» fogalmát, mert a rendeléseknek kb. 80 0/0-át tudják csak rögtöni kikölcsönzéssel elintézni. A német könyvtárak mindazonáltal statisztikai kimutatásaikban az előbbi számot veszik alapul s így az összehasonlítás kedvéért nekem is ragaszkodnom kellett a német gyakorlathoz. Ennek előrebocsátása után álljon itt a táblázat:

É v	Állomány		Olvasók		Megrendelések	
	kötetszám	A DB sor- száma a né- met könyv- tárak közt	száma	A DB sor- száma a né- met könyv- tárak közt	száma	A DB sor- száma a né- met könyv- tárak közt
1913 és 14	60.000					
1915	115.000		Az olvasótermek még nem nyitlak meg			
1916	170.000					
1917	200.000					
1918	245.000					
1919	295.000					
1920	350.000					
1921	400.000	13.	19.558	13.	11.878	13.
1922	450.000	13.	52.766	7.	33.768	11.
1923	490.000	13.	49.009	7.	30.365	12.
1924	534.000	9.	48.496	7.	34.310	13.
1925	590.000	9.	92.451	6.	67.258	11.
1926	644.000	8.	131.247	5.	96.568	10.
1927	711.000	6.	134.251	5.	128.892	6.
1928	771.000	5.	146.356	5.	143.799	6.
1929	841.000	4.	195.025	4.	181.334	5.
1930	918.000	3.	341.661	3.	207.057	3.

DR. MORAVEK ENDRE.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR SZÍNÉSZET- TÖRTÉNETI FORRÁSANYAGA.

II. Az újonnan rendezett színlapgyűjtemény.

A színlap a színhéztörténeti kutatás egyik fontos forrása. Egyike a színelőadás közvetlen dokumentumainak. Pontos tükre annak, hogy mit tart fontosnak az előadó és a közönség. Különös fontossága van arra a korra nézve, amikor a napisajtó még nem foglalkozik részletesen a színházzal. Erre az időre nézve olykor az előadás egyetlen, sokszor beszédes emléke.

Az *Országos Széchényi-Könyvtár* színlapanyaga részint összefüggő gyűjteményekből áll; ilyen a 16 kötetes FÁNCSY gyűjtemény,¹ a RAKODCZAY gyűjtemény egy kötete² és a KRECSÁNYI gyűjtemény 1162 drb külön tokban őrzött színlapja,³ amelyek valamennyien egy személy színpadi tevékenysége köré csoportosulnak. Ezeket folyóiratunk már régebben ismertette és már eleve kötésbe kötve, vagy tokban kronológiai rendbe szedve kerültek a könyvtárba s a közönségnek kezdtől fogva rendelkezésére állottak. SZINNYEI József gyűjtéséből azonban még nagy mennyiségű egyes színlap került a könyvtár birtokába, amely vásárlások és kisebb adományok folytán erősen megnövekedett. A színlapgyűjteménynek ez a része egyes színlapokat foglal magába s egyetlen összekötő szempontja, hogy valamennyi darabja magyar vagy magyar vonatkozású. Ezek az egyes színlapok nem voltak kötetekben egyesíthetők s így rendezésük is nagyobb nehézségekbe ütközött. Végleges rendezésük az 1930. év

¹ V. ö. VÉRTESY Jenő: *A FÁNCSY-féle színlapgyűjtemény*. Magyar Könyvszemle 1908.

² KÁDÁR Jolán: *RAKODCZAY Pál irodalmi hagyatéka a Nemzeti Múzeum Könyvtárában*. Magyar Könyvszemle 1923.

³ PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán: *KRECSÁNYI Ignác hagyatéka a Nemzeti Múzeum Könyvtárában*. U. ott 1925.

folyamán történt. Az egyes színlapokat a levéltári anyag módjára fasciculusokban helyeztük el és pedig helyek szerint betűrendes felállításban, a helyeken belül színházak szerint, színházakon belül kronológiai rendben. Az egész gyűjteményről cédulakatalógus készült, amelyben minden fasciculus külön cédulát kapott. A cédulakatalógus is a helyek betűrendjét követi s az 1848 előtti magyar színlapokat egyenként felsorolja. A későbbieknél csak a helyet, a két határdátumot s a fasciculusban foglalt színlapok számát jelöli meg. A cédulakatalógus a kötetekben foglalt színlapok helyi és időrendi mutatóját is magában foglalja. A gyűjtemény elvben 1897-ig, a kötelepéldány-törvény életbeléptéig terjed. 1897-től kezdve a kötelepéldánykép beérkezett színlapokat a könyvtár negyedéves csomagokban egyesítve őrzi.

Az újonnan rendezett rész, a FÁNCSY, RAKODCZAY és KRECSÁNYI gyűjtemény s az *Uránia Magyar Tudományos Színház* legújabban megvásárolt húsz kötet színlapja nélkül 5939 színlapot foglal magában és végig kíséri a magyar színészet történetét az első szintársulat felmerültétől a mult század kilencvenes éveig, Magyarországon és a külföldön.¹

¹ A gyűjtemény egyes színlapjai a következő helyekről és színházakról valók: Abony, Ács, Alsókubin, Arad, Bácskomlós, Baja, Balassagyarmat, Balatonfüred, Baranya Sz. István, Bars-Szentkereszt, Bártfa, Bécs, Békés, Békéscsaba, Békésgyula, Beregszász, Berzevice, Beszterce, Besztercebánya, Bethlen, Bicske, Bonyhád, Borosjenő, Brassó, Buda (német színház, Nemzeti Színész Társaság 1833—37, Budai Népszínház, Várszínház, Krisztinavárosi Színkör), Budapest (német színház, Nemzeti Színház, Népszínház, MIKLÓSY-színpad, Operaház, Fővárosi Első Magyar Dalcsarnok, Városligeti nyári színház), Bukarest (Magyar műkedvelőtársulat 1884—1891.), Cegléd, Csepreg, Csetnek, Csíkszereda, Csorna, Debrecen, Deés, Déva, Dobsina, Dunaföldvár, Dunaszerdahely, Eger, Előpatak, Eperjes, Érmihályfalva, Érsekújvár, Erzsébetváros, Esztergom, Fehértemplom, Felsőbánya, Fiume, Gyöngyös, Győr, Halas, Helsinki, Hidegkút, Hódmezővásárhely, Jászberény, Kalocsa, Kapos, Károlyváros, Kassa, Kecskemét, Keszthely, Kiskút-félegyháza, Kocs, Kolozsvár, Komárom, Léva, Liptószentmiklós, Losonc, Lőcse, Lugos, Makó, Máramarosziget, Marosvásárhely, Miskolc, Modor, Mohács, Monor, Munkács, Nagybánya, Nagybecskerek, Nagyborosnyó, Nagyenyed, Nagykanizsa, Nagykároly, Nagykőrös, Nagyszében, Nagyszombat, Nagyvárad, Newyork, Nyár-egyháza, Nyék, Nyíregyháza, Nyitra, Paks, Pancsova, Pápa, Pelsőc, Pest (Nemzeti Játzó Társaság 1795—1815, NUSZÖL József Társasága, Pesti növendékpátság előadása 1817, Székesfehérvári Nemzeti Színjászó Társaság 1819—1824,

A gyűjtemény magva id. SZINNYEI József gyűjtéséből származik, akinek egész munkásságát az igazi «Andacht zum Kleinen» hatja át. Ez a vonása talán sehol sem nyilatkozik oly mélyen és termi meg a maga gyümölcsseit, mint épen itt. A gyűjtemény főértékét nem a pompázatos és nevezetes megnyitó előadások, híres vendég-szereplések vagy klasszikus drámák előadásainak színlapjai teszik, bár ilyenek is akadnak bőven, hanem kis vándorcsapatok, szerény műkedvelők játékaiknak színlapjai, a távoli vidékről, amelyekről ezek híján semmi adatunk nem volna: nem is régi színlapjai a legbecsebbek — ezeket más helyütt is megőrizték és más forrásokban is van nyomuk — hanem a XIX. sz. hetvenes és nyolcvanas éveinek vidéki színlapjai, amelyekből rekonstruálható az egész korszak vidéki magyar színészetének története.

A gyűjtemény legrégebb magyar darabja az 1793 november 16—17-i kolozsvári előadás színlapja, amikor is «A' Méltóságos Gróff RÉDEINÉ Asszony Ö Nagysága Házánál, Két érzékeny játékot» játszottak ezen nevezet alatt: A meg-tébolyodott Ritter.¹ Két nagyobb szakaszokban és VII. Fel-Vonásokban. A' Különös Tükör 1 Felvonásban.» A megtébolyodott rittert két estére osztva játszották. A színlap közli a díszletek és egyéb látnivalók jegyzékét.

«Az első Darabnak két első Fel-Vonásaiban láttatnak két szobák, a' Felseki és Sináni közel lévő Várookban. A III-dik Fel-Vonásban egy kies kert a' Felseki Vár'-alján a' mellyben láttatik egy mesterségesen épült Filegória, és abban négy Saracénus faragott képek, egy bálványból ki-futó tsergedező forrás, 's egy pálma Liget. A' IV-dik Felvonásban Szobák, az V. és VI-dik Felvonásban Kőszikla-Hasadé-

Borsod Vármegyei Nemzeti Játzó Társaság 1827, Pesti Magyar Színház, Nemzeti Színház, Német színház), Pécs, Pécska, Pozsony, Promontor, Rákospalota, Rozsnyó, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Sepsiszentgyörgy, Siklós, Simánd, Siófok, Soóvár, Sopron, Szabadka, Szamosújvár, Szarvas, Szatmár, Szeged, Szentés, Székelyhíd, Székesfehérvár, Szilágysomlyó, Szliács, Szombathely, Szomolnok, Tápíósele, Tata, Temesvár, Tokaj, Torda, Trieszt, Ungvár, Vác, Váradolaszi, Vukovár, Zágráb, Zalaegerszeg, Vegyes külföldi színlapok, hely és év nélküli színlapok, mutatványok színlapjai.

¹ Ez KOROMPAY József prágai német színész lovagi rémdrámája: RUDOLF VON FELSBECK od. Die Schwarzhäler Mühle. Német színpadjainak kedves műsordarabja.

kok, Malom Bástya, Vár, szoba 's kert. A VIII-dikben egy setét Temető, Bólt, Bajvívó Piatz. A Különös Tükör név alatt elő-adandó Játék pedig foly egy nagy Vendég-fogadóba, melly osztán, hirtelen változik egy Barlanggá, mellyben láttatnak 9 gyémántot mütató Oszlopok és a' tizedig Oszlopnak 'Sámolya 's más egyéb drágaságok.» «A Fő néző Helyre való Bé-menetelnek taxája a' Fő Méltóságoknak grátziájoktól fog függeni.» — A kolozsvári gyűjtemény második darabja az első magyar HAMLET-előadás színlapja.¹ Ugyan-ebben a fasciculusban van a *Fortély és Szerelem* 1819 máj. 27-i kolozsvári előadásának színlapja, amely ennek az előadásnak egyedüli dokumentuma.² BAYER József, valamint FERENCZI Zoltán műsoradatait sokszorosan ki lehet egészíteni a múzeumi színlapgyűjtemény alapján.

Az első magyarszínház, a «*Nemzeti Játzó Társaság*» pesti szerepléséből öt színlapot őrzött meg a gyűjtemény. De a magyar színészek minden egyes pesti feltűnésének van emléke a gyűjteményben. (1807, 1808, 1811, 1814, 1815.) Nagyon érdekes magyar előadás emlékét őrizte meg a NUSZÖL József társaságának pesti magyar előadásáról készült színlap. NUSZÖL József «Tsászári Királyi Udvari Theátrum' Tagja» megtanult magyarul s 1802-ben Pesten a «Hatvani kapu mellett lévő Romai Fő-Hertzeznél» három tagból álló társaságával két darabot adott elő magyar nyelven: «*Medea*. Egy Musikával elegyes Tettetmény két Felvonásban» és «*A Táj-Aros leány és a vadász*. Egy éneklési játék, mely öt Felvonásból áll». Az egész alkalmi társaság három tagból állott: NUSZÖL, HUBER asszony, FRIDL asszony.³

Egy másik kuriózum a pesti növendékpapság 1817. III. 17-én tartott előadásának színlapja, amelyen *A meg-bukttatott büszkeség*

¹ Facsimilében közölve BAYER: *Shakespeare drámái hazánkban*. Budapest, 1909. I. köt. 153. l.

² BAYER nem tud erről az előadásról. V. ö. SCHILLER *drámái a régi magyar színhádon és irodalmunkban*. Budapest, 1912. Értekezések a nyelv- és széptud. oszt. köréből XXII. 2. 30. l. sem FERENCZI Zoltán *A kolozsvári színészet és színház története*. Kolozsvár, 1887. 511. l.

³ A színlapot közölte BAYER József: *Magyar színészeti kuriózum 1802-ből*. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1916. 289—298. l.

vagy másképp *A' ki másnak vermet ás, maga esik bele.* c. darab került műsorra. A székesfehérvári színtársulat pesti szerepléséről négy színlapot őriz a gyűjtemény, közte GOMBOS Imre *Esküvésének* (1819. VI. 14.) és SCHILLER *Stuart Máriájának* színlapját (1824. V. 18.). A «*Borsod Vármegyei Nemzeti Játzó Társaság*» 1827-i pesti szerepléséről is van egy színlap.

A Pesti Magyar Színház megnyitását megelőző budai és pesti színeszet dokumentumai a budai *Nemzeti Színjátzó Társaság* színlapjai, valamint a *Pesti Magyar Színház* megnyitó előadásának színlapja, az első előadások színlapjainak gyűjteménye 1838 márciusáig s a már nemzetivé vált színház néhány színlapja; mindezeket azonban sokkal teljesebben őrizte meg a FÁNCSY-gyűjtemény. Érdekesebb és ritkább kuriózum a *Nemzeti Színház*ban tartott német előadásokról megőrzött német színlap, az egyik 1849 augusztus 28-ról: «*Sechste deutsche Vorstellung im Abonnement des Nationaltheaters. Zu Ehren der Ankunft des gefeierten Siegers Seiner Excellenz des Herrn F. Z. M. und Oberarmee-kommandanten Baron v. HAYNAU bei Beleuchtung des äusseren Schauplatzes. Von der deutschen Schauspieler-Gesellschaft unter der Leitung des Comités und mit Anerkennung der Rechte der p. t. Abonnenten des Nationaltheaters Hermann und Dorothea.*» A színlap egykori tulajdonosa áthúzta a HAYNAURA vonatkozó részt és ceruzával ráírta: Éljen KOSSUTH! Megvan a gyűjteményben a budai népszínház megnyitó előadásának színlapja (1861 IX. 14.), amelynek fő attrakciói a népjelenetek, népdalok, karénekek és néptáncok s «*A nemzet ébredése*» allegória változással MOLNÁRTÓL. Itt vannak «a nemzet adakozásából két hó alatt épült» budai népszínház legnagyobb sikereinek színlapjai, a BEM c. látványosságé s az *Ördög piluláinak* köralakú színlapja fekete-piros kerettel óriási nagyságban és miniatűr kiadásban egyaránt, amelyek büszkén hirdetik, hogy a darab Párizsban ezer, Berlinben 120, Bécsben 70 előadást ért, de már Budán is a százon felül tartanak. A rövid életű MIKLÓSY színházat az István téren ugyancsak képviseli egy színlap, amely már a Buda-Pest felírást hordja (1873. V. 29.) s egy a MIKLÓSY színekört a városligetben «az állatkert és artézi kút között». Itt van sok pesti népszínházi színlap mellett a megnyitó előadás színlapja is. (1875. X. 15.)

De mindezeknél sokkal fontosabbak a vidéki előadások színlapjai, amelyek sokszor egyedüli megőrzői az egész társulat működésének és híven tükröztetik ennek a vidéki színészetnek hullámzását nagy akarások és a létért való küzdelem között. Működésüket csak a kezdő korban regisztrálja némiképp a színésztörténet, de figyelme csak azokra a társulatokra összpontosul, amelyek Kolozsvárt és Pesten az állandó színházat megteremtik. Pedig a többiek még küzdelmesebb és még kevésbé biztosított helyzetükben sokszor még jelentősebbet nyújtottak. A végeken, ahova könyv is alig érkezett, már kezdettől fogva klasszikus előadásokkal tanítottak s kezdetben «népregékkel», később népszínművekkel mulattattak. A nyolcvanas évektől kezdve teljesen elhatalmasodik rajtuk a Népszínház uralkodó hatása gombamódra szaporodó népszínműveivel és idegenből importált operettjeivel s minden vidéki színpad megtermi a maga fiók BLAHA Lujzáját.

A régi vidéki színlapok közt sok érdekes és értékes akad: a debreceni HAMLET-előadás színlapja 1798-ból.¹ Érdekes a marosvásárhelyi 1832-i FIESKO előadás színlapja, mely új adatot is szolgáltat a magyarországi SCHILLER-kultusz történetéhez.² «Felsegálló előadás. Viasz gyertyával világosítva. A' Nemzeti Színjatszó Társaság által Színjatszó SZATHMÁRY Dániel részére előadatik *Fieszkó* vagy A' Genuai egybeesküvés 5 felvonásban. Nagy készülletű Historiai Dráma (Remek mív) Hozzá megkívántató Játékszini Dísszel, fényes olasz ízlésű Állortzás Bállal, Genuai szabású öltözetekkel. — Nevelni fogja a' Játék betsét az, hogy a' halhatatlan emlékezetű Schiller Fridriknek legpompásabb 's legelső munkája». Csalogatóul még megjegyzi a színlap: «A' Játékba előjön egy pompás Híd mely a kikötő helyhez vezet, melyről *Fieszkó* a' Tengerbe taszítottik». Utána következett egy egészen új, különös rendezésű, Remek nagy Pantomiái Ballet 1. szakaszban) «A Víg Schuszterek Kék Hétfőjök», a következő ajánlással; «Ezen Balletot kedvessé fogja tenni a' benne elő»

¹ Közölve facsimilében BAYER: *Shakespeare drámái hazánkban*. Budapest, 1909. I. köt. 161. l.

² BAYER nem tud erről az előadásról. V. ö. BAYER: *Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban*. Budapest. 1912. 30. l.

forduló külömbféle nevetséges Tántzok — különösen a' Svabli Mihok Schusztzer Inas fabáb tántza».

A magyar vidéki SCHILLER-kultusz történetéhez ugyancsak új adatot szolgáltat az 1836 jún. 4-i sárospataki színlap, amely szerint «A' Nemzeti Színésztársaság által előadatik *A' Fortély és Szerelem* (Kabale und Liebe) Vígsággal elegyített udvari pompás Néző-Játék, a' halhatatlan Schiller egyik legremekebb műve 5 Felvonásban» Ajánlásul olvassuk «A' legnevezetesebb classikus Irók' remek miveikkel kívánunk kedveskedni rövid itt mulatásunk' ideje alatt T. Pártfogóinknak — 's esmért hazafi Pártfogásokért esedezőnk.» 1848 január 22-én Esztergomban a „Magyar Király“ című vendéglő teremében» Hetényiné javára előadják *Shakespeare Romeo és Juliáját* Gondol Dávid fordításában.¹

Ez a kezdő magyar színészet vidéki bolygásaiban a végeken, ahová a magyar színészet leglelkiismeretesebb krónikása, BAYER József sem követte, SHAKESPEARE és SCHILLER mellett CALDERONT is bemutatja és pedig jutalomjátéknak mint azt az 1836 febr. 4-ről kelt szamosújvári színlap mutatja, melynek tanúsága szerint «Horváth György felsegélytetésére előadatik *Az élet csak álom*. Szívet érdeklő remek szomoru élet Rajsz 5 Szakaszban»; amelyet a jutalmazandó így ajánl a közönség figyelmébe: «Nagy Érdemű Hazafiak! S kegyes Pártfogóim! Ezen remek, 's a' végzések' megmásolhatatlan valóságát bizonyító Rajzzal kívánok kedveskedni! mellyből a' kegyes halandó megnyugvást, a' makats megalázódást huzhat magánok — mert ez, mélyen bizonyítja, hogy az Élet Igazán Csak Álom! mellyre reménylen számos megjelenésekkel fogják hálámot erántok örökíteni —» s biztatásul hozzáfűzi, hogy «A' Szálla a legnagyobb lehetőségig befog melegítődni».

A vidéki műsoroknak ebben a korban a legvonzóbb darabjai a «népregék», melyek díszleteit nagy részletességgel sorolják fel a színlapok; így Egerben 1829 december hó 10-én «N. Spécx Úr házában... Színjátzó *Szedőke* Mihály részére — Uj Tündéres Vig-sággal és Énekekkel elegyített Előadás 3 Szakaszban... *Arany haju*

¹ Ezek az előadások is hiányzanak BAYER összeállításából.

Tündér Ilona vagy Argirus Hertzeg Bujdosása «Valamint minden népregéket, — melyek játszható formában jelennek meg a' Játék-színen egyedüll a' babonás készültek tesznek kelemetessé, — mond a színlap — ugy ezen mái Előadást is a' hozzá megkívántató Tündéres készültek különösen diszesittik — u. m. 1) Tündér Ionának szép aranyhaja. 2) A' regében esmeretes arany almát termőfának ezüst virága és abból láthatóképpen aranyalmákat termése. — 3) A' több multságos babonás jelenések közt a' Tündéri lakhely. — Még több látnivalót ígér A *Tündér Harang* v. a *Szerelem szigete és az erdei nimfa* c. «Egészen új — Díszetes (Decoratios) itt még sohasem adatott Tündéres multságos víg Játék». (Kecskemét, 1834. X. 21.) «A Játékban előfordul többek közt egy nagy babonás Tükör, 's benne látszólag elővarázsolva egy igen kellemetes Tündér látomány, melly néma ábrázolatban (Tableau) nagy fényben díslik, midőn a' Tündér leány — a mérges csuda állattól üldöztetik. — Végre az egész Játék bérekesztése gyönyörködtető lesz az Erdei Nimfák ünnepe által.» Romantikus borzalmakat ígér ezzel szemben egy sátorlajújhelyi színlap (1837 VIII. 22.) *A borzasztó éj a' sziklavölgyben vagy Halál' áldozatja az ördög hídján* c. «Tüneményes, Bűvös, nagy díszetű Melodráma» előadása alkalmával, melyet GLEICH Alajos bécskülvárosi drámaíró munkájából fordított magyarrá PÁLY Elek. «A díszetek e'képen lesznek intézve: Látható lessz a sziklavölgy, setétes erdős vidék, kősziklák magasan feltornyozva, közepén az örgög hídjá, koponyákból és csontvázakból összerakva — rémítő setétség, a' hold vérszínbe jön fel, az egész természet zavarban van, — kígyók' vinnyogásai közt a' színen keresztül lebeg a' tűzokádó sárkány, — akkor dörgés és villámlat közt a' mennykő bele üt a' hidba, melly összeroskad, — tüzeső esik, az ördög' hídjá helyén kies lugas emelkedik fel, végre az egészet római fény világítja meg.»

Már a negyvenes években azonban az ilyen látványos romantika és tündéres készültek helyét teljesen elfoglalja a népregékből sarjadzott népszínmű s a vidéken szertebolyongó társaságok kezdik magukat «dráma és népszínmű» majd «dráma, népszínmű és dalmű» társulatoknak nevezni. A terület, melyet bejárnak, egyre nagyobbodik. BALOG István ugyan már 1827-ben eljut Zágrádba, amint ezt

egy vegyesen magyar és németnyelvű színlap mutatja (1827. XI. 26.) «Ez uttal utolyára. Zum Letzten mahl. *Az Indusok Tüzi áldozattya.* Das Feuer-Opfer der Indianer. A báránybörben öltözött farkas. Der Bösewicht in der frommen Maske. Dann folgt: *Genoveva.* Ein groszes Tableau in 6 Bildern. Der Schluss wird mit Griechischem Feuer beleuchtet» Ez utóbbi alkalmasint a magyarul nem értő közönség kedvéért került színre.

Az ötvenes években a magyar vidéki színészet erősen fellendül és noha természetesen semmiféle állami apparátus nem támogatja, erősen terjeszkedik a nemzetiségi vidékeken is. Így van egy színlapunk Brassóból 1852 július 31-ről, amikor Bács Károly igazgatása alatti színtársulat előadja *Szigligeti Rózsáját* s a színlap a magyar cím alatt német szöveget is ad: *Rosa, oder des Helden Toldi erste Liebe.* — Vannak még színlapjaink az ötvenes évekből Esztergomból, ahol a MÁTRAJ István vezetése alatt álló társulat működik; a magyar vidéki színészet hagyományaihoz képest ápolva a klasszikusok kultuszát, amint ezt a *Haramiáknak* egy színlapja mutatja (1851 XII. 23.). A Népkertben is működik egy színlap az alacsonyabb társadalmi osztályok számára, akol «*Buda vár ostroma.* Néma képezet egy szakaszban fényes jelmezekkel» (1855. VIII. 7.) és hasonló látványosságok kerülnek színre. Besztercén 1858-ban KÉTZERI József társulata játszik s színre hozza SZIGLIGETI *Cigányát* és *Csikósát*. Nagyenyeden POSONI Antal színtársulata (1859.) ugyancsak SZIGLIGETI játszik, épúgy mint Zalaegerszegen a KÖSZEGI Endre és BALOG Alajos igazgatása alatti «dráma és népszínmű társulat» (1860 V. 22.). De a régiebb, osztrák bohózatokból honosított darabok is «eredeti népszínmű» címen kerülnek színre, mint KOVACSÓCZY *Parlagi Jancsija* SZENTPÉTERI neve alatt PÉCSÉTT RESZLER István igazgatása alatti «dráma-, népszínmű és dalmű társulat által» (1861. III. 3.). De műsorukon mindig találunk olyan darabokat, amelyek előadása magasabb törekvésre, az irodalommal való kapcsolat ápolására vall. KÉTZERI József «dráma-, vígjáték- és népszínmű társulata» Rozsnyón 1867 január 27-én előadja a *Bánk bánt*, amikor is *Bánk bán* és *Biberach* szerepében, «KALMÁR Imre és CSÁSZÁR Ferenc urak, a pesti színiképezde tagjai tisztelkednek». A hatvanas évek közepén észlelhetők a vidéki színé-

szetben hanyatlási jelenségek, amelyek az elripacsosodás veszélyével fenyegetik. Ilyenekről tanuskodik a *Lumpácius Vagabundus* egy békéscsabai előadásának színlapja (1866. IX. 23.), ahol az egyes szereplőknek ilyen parafrázisai találhatók: «ENYV bárgyú, csendes természetű asztalos legény, később maiszter, régi boldogságról ábrándozik, ellensége a ferblínek, de különösen a makaónak, szereti a világosságot s ezért több csatában ki is tűnt.

LÁBSZIJ, vándor, nyughatatlan lelkű csizmadia legény, ellensége a báloknak és concerteknek, keveset beszélő, de annál több szesszel táplálkozó egyéniség, de azt csak a korcsmában issza meg.

CZÉRNA, a kéjutazásban fáradhatatlan szabó legény, szenvedélyes vadász a hírlapi kacsák és bonmottok országában, az anekdottákat is szereti, minden szép művészetek pártfogója, s különös ragaszkodással viseltetik a nagybögő koncert iránt, csak a kecskék ellensége» és így tovább.

Vagy Dunaföldváron «SMICZBERGER úr vendéglője nagytermében a LÓKAY Antal igazgatása alatti színtársulat» előszedi LÁNG Ádám régi *Don Juan* átdolgozását (1874. III. 1.) «*Az emberfaló Spanyol nemes*. Regényes, tekervényes, vérengző, szomorú vígjáték», ahol így hangzik a személyzet-jegyzék:

«DON PIEDRÓ hely tartó, érzékeny szívű apa, ki mindig éhes

DONNA AMÁLIA leány, igen szolid teremtés

DON FILIPPÓ jegyese, nagytermetű, de igen gyáva

DON JUAN, spanyol kalandor lovag, mindég gyilkolni szeret, az ördögök elevenen elviszik» és így tovább. A színlap mint utolsó színt külön kiemeli a pokol tornácát «bengállai tüzfénnyel kivilágosítva, hová DON JUANT az ördögök elevenen elragadják». Cegléden 1869-ben CSÓKA Sándor színtársulata «*Ubryk Borbála, a befalazott krakkói apáca*» rémtörténetével kedveskedik s előkerülnek a jó BALOG István ócska bohózatai, mint Csíkszeredán 1878-ban NYÉKI János igazgatása alatt «a színház termében CZIPERA József Úrnál *Boriczki Dani a repülő csizmadia és a lábszj-kúra*».

1875 után a vidéki színészet egyre jobban a Népszínház hatása alá kerül s csaknem kizárólag népszínműveket és operetteket játszik. Az egykori magasra törekvést csak egy-két társulat képviseli ebben

a kocsmai termekben és fabódékban sínylődő, küzdelmekben vergődő vándorszínészhadban, amely csodálatos szívóssággal egyre növekedve, egyre nagyobb teret hódít. A nyolcvanas évekből nagy tömeg színlap vezet vándorlásaik nyomába az egész ország területén a legkisebb helyeken is. Minden állami támogatás nélkül terjesztették a távoli nemzetiségi vidékeken a magyar nyelv szeretetét; Pancsováról és Fehértemplomról magyar-német-szerb felírási színlapok egész kötegei vannak, Előpatakról magyar-német-oláh felírásúak; Barszentkeresztről, ahol a hatvanas évekig csak tót előadásokat tartottak, s amely a tót színészetnek egyik fő fészke volt, 1885-ből van egy magyar színlapunk. Ez a magyar színtársulat búcsúelőadásáról szól, amelyen a *Falu rossza* került színre. A nagy siker bizonyítéka, hogy ezen az előadáson műkedvelők is közreműködtek, akik valamennyien ismert pánszlávok gyermekei: HRIVNYÁK E. úr, GYURCSOVETZ M. k. a., MEDZIBROSZKY I. k. a., COSTÁN I. úr.

A műsor: népszínművek, régiak és újak, operettek, nagy látványosságok főképp MOLNÁR György budai népszínházának stílusában, mint KOSSUTH Lajos. Énekes korrajz négy képletben: I. Hymnus. II. KOSSUTH búcsúja. III. A világosvári fegyverletétel. IV. Az aradi vértanúk! A színlap külön kiemelte, hogy «a képletek bengáliai tűzfénnyel lesznek világítva». (Bicske, 1876. VII. 6.) Színre kerülnek POTEKIN Ödön darabja *Petőfi mint költő és katona és Bem apó Segesvárnál*. Nagy látványos harcias korrajz, dalokkal, csataképekkel, víziókkal, 3 szakaszban 5 képletben, KÁLDY Gyula zenéjével. (Deés, 1890. XII. 7.), továbbá *Bukow a székelyek hóhéra vagy a mádfalvi veszedelem*. Történeti színmű négy szakaszban magyar és székely népdalokkal, székely táncokkal, írta BENKŐ Gyula, SZENTIRMAY zenéjével.

A látványosságoknak, népszínműveknek, bécsi bohózatoknak és operetteknek ebben a forgatagában a csúcspontot MOLNÁR György, GERÖFY Andor, KRECSÁNYI Ignác, RAKODCZAY Pál jelzik. MOLNÁR György 1882-ben végigjárja az erdélyi színtársulatokat s előadja legjobb szerepeinek leghatásosabb részeit; színre kerülnek «*Leár király* III. felvonása a híres átok és örülési scénaival. III. *Richard király* I. felvonása a világhírű koporsójelenettel» (Erzsébetváros,

1882. IX. 6.), *Coriolanus* IV. felvonása (Déva, 1882. VI. 24.) és a *Tartuffe* (Erzsébetváros, 1882. IX. 17.). Egy csíkszeredai színlapon olvassuk (1882 VII. 25.) MOLNÁR György vendéjátéka kapcsán VÁRADY Ferenc színigazgató felszólítását a közönséghez: «MOLNÁR úr által a magyar színészet történetének megírásához szükségeltető adalékok összegyűjtésére szólíttatván föl, tisztelettel kérem a t. c. közönséget, hogy ha és akik netán erre vonatkozó régi és 1880. évig terjedő adalékok, úgymint: színlapok, sűgőkönyvek, emléklapok, jegyzetek, halotti gyászjelentések, levelek, okmányok stb. birtokában volnának, kegyeskedjenek azokat a kulturális cél iránti tekintetből vagy teljesen vagy ezek lemásolása végett a színkör épületébe beküldeni.»

GERÖFY Andor színtársulata Deésen valóságos kulturális misziót tölt be magasszínvonalú műsorával. A klasszikus darabokat is hangzatosan ajánlják színlapjai. Előadja *A szigetvári vértanukat*, *A fősvényt*. *Az Ármány és Szerelem* a következő ajánlással szerepel: «A budapesti nemzeti és bécsi udvari színház műsordarabja SCHILLER Frigyes remekműve», míg *A haramiák* «SCHILLER Frigyes nagyhatású színjátéka karénekekkel». *Hamlet dán királyfi* «SHAKESPEARE világhírű műve.» (Deés, 1890. X. 11., X. 15., XI. 10., XI. 18., XII. 3.) Olyan gyors egymásutánban kerülnek színre a világirodalom remekei, aminőre a *Nemzeti Színház*nál sincs példa. Így büszkén viselheti ez a közadakozásból épült színház a «*Szolnok-Dobokamegyei Magyar Nemzeti Színház*» nevet. A szatmári színház megemlékezik KISFALUDY Károly születésének századik évfordulójáról és RAKODCZAY Pál rendezésében *A kérők*et hozza színre. (1888. II. 8.)

A magyar klasszikusok közül vidéken PAULAY Ede színrealkalmazása óta *Az ember tragédiája* van egyedül színen, de legtöbbször merő látványosságnak fogják fel. «Fényes kiállítással» hirdeti első előadását egy szamosújvári színlap. (1890. XII. 1.) Így olvassuk ezt BÁRÓDI Károly jászberényi színigazgató előzetes jelentésében is, aki sok SZIGLIGETI, CSIKY, RÁKOSI darab mellett «kiállításos darabok» gyanánt a következőket sorolja fel: *Az ember tragédiája*, *Bukowa a székelyek hóhérja*, *Walburg éjszakája*, *Az ördög pilulái*. Műsoron tart minden régi népszínművet s előkészületben vannak az újabbak

közül: «*A vén kupec, Turi Borcsa, Cigány Panna, Búzavirág, Csicsóné*». (1884.) Ez a tipikus vándorszínigazgatói műsor a nyolcvanas évekből.

Az ember tragédiájának mélyebb megértését a vidéken JÁSZAI Mari vidéki vendégszereplései gyökereztetik meg; ő ismerteti meg a vidékkel GRILLPARZER *Medeáját* (Miskolc, 1888.), majd később az *Elektrát* is. HEGYESY Mari SHAKESPEARET játszik vidéken (*Romeo és Julia* Miskolc, 1888. IV. 25.). Egyebekben inkább a népszínház tagjai, BLAHÁNÉ, GYÖNGYI Izsó, BÁCSKAY Julcsa, SOLYMOSSY Elek szerepelnek.

Az újabb anyagból kiemeljük még a magyar színészet megalkulásának évszázados fordulóján tartott kolozsvári díszelőadás (1892. XI. 11.) és a RÁKÓCZI hamvainak hazaszállításakor tartott kassai díszelőadás (1906. X. 29.) selyemszínlapjait. Érdekes emlék a Felső-Nyáregyházáról, 1886-ból való két litografált színlap is. Július 18-án «KOHN Ignác úr korcsmahelyiségének udvarán épített arénában» a következő szereplőkkel adták elő a *Toloncot*:

Kontra Fridolin	RÓZSAHEGYI
Krizsa neje	RÓZSAHEGYINÉ
Miklós, fia, mészáros (12 éves)	RÓZSAHEGYI KÁLMÁN
Ábris, barátja (7 éves)	RÓZSAHEGYI GYULA
Angyal Liszka (8 éves)	RÓZSAHEGYI RÓZSA
Ördög Sára	HUNYADYNÉ
Mravcsák, vándorló	RÓZSAHEGYI

A színlap aláírása: A n. é. közönség hazafias pártfogását tisztelettel kéri RÓZSAHEGYI Ödön és családja. Ugyanez a kis családi színésztrup augusztus 1-én a *Falú rosszát* játsza. Több emlékünknél nincs működésükről, amely azonban, mint RÓZSAHEGYI Kálmán későbbi pályája mutatja, jó iskola volt kiváló kómikusunk számára.

A magyar műkedvelésnek is sok emlékét őrizte meg gyűjteményünk. Legrégibb e nemű emlékünknél 1812-ből való, amikor «Palatinus Császári Királyi Ö Hertzgésége' Neve' Napjának tiszteletére: a' Theátromi mulatságot kedvelő Nemesi Társaság» előadja «*A' Nagy Lelkű Hertzeg*» c. «érzékeny vígjátékot». A színlap ígérete szerint: Ezen kitsiny Theátrum a' 4-dik Felvonásban, a' mai neveze-

tes naphoz képest, a'mennyire a' Hely' szük vólta engedi, ki fog világosíttatni; egyszersmind nyoltz személyből álló Tántz léssen». De sokkal jelentősebb egy 1818-ól való nagykárolyi színlap, melynek tanúsága szerint «A' T. Nagy Érdemü Közönséget főképpen és magát-is mulatni kívánó (Diletant) öszve állot Magyar Társaság fog előadni: Egy Eredeti Vig Játékot 5 Felvonásban BESSENYEI György Ur utánn Ezen nevezet alatt: *Filosofus*. A Méltóságos Gróf Nagykárolyi KÁROLYI István Eő Nagysága Névnapi tiszteletére És Felsőleges FERDINAND Feő Hertzeg Korona örökös Nevét viselő Nemes Regement Ispotálybeli beteg Vitézeknek hasznára». A színlap a következő szózattal fordul a közönséghez: «Tekéntetes Nagy Érdemü Közönség! — Ezen Játéknak valóságos Tzéllya a' Tisztelet-Felebaráti szeretet- és a' Nemzeti Nyelv, 's erkölcs pallérozása. — Az első Öseiktől által adott buzgó kötelességében áll ezen Társaságnak — a' másodikkal a' példás Keresztényi könyörületeség szenvedő Vitéz Hazafi Társainak tartozik — a harmadikkal zsenégés tehetsége szerint iparkodni kíván a' Társaság a' Nemzeti Nyelv, és erkölts pallérozásában».

A műkedvelés szokása mindjobbán terjed. A 40-es és 50-es évekből is vannak színlapjaink, köztük egy eperjesi az 1856. esztendőből, amely szép példája a magyarság és németiség együttműködésének; német nyelvű színlap, az előadás részben magyar: Erste Abtheilung 1. «Üdvözet az Eperjesi lakosokhoz». Ungarischer Tanz. Zweite Abteilung: A sorsjáték. Vigjáték 1 felvonásban VAHOT Imrétől. Dritte Abteilung: 1. Szíves fogadás. Ungarischer Tanz», A legnagyobb tömegben a nyolcvanas évekből vannak színlapjaink a műkedvelő előadásokról. Az előadók többnyire az úri középosztályból kerülnek ki, sokszor arisztokraták is közreműködnek. Van egy kelet nélküli színlapunk soproni arisztokraták francia nyelvű előadásáról. Gyermekek, diákok (Kalocsa, Nagyszombat) is résztvesznek a műkedvelés divatjában. A műkedvelők műsora mindig az egy-két évtized előtti vidéki színészeté. Deésen még 1883-ban a «*Don Juan spanyol hős kalandor szerelmes kalandjai, pokolba mentele és hü szolgálja Leporello bobó viszontagságai*» járja. A legnépszerűbbek itt is a népszínművek.

Fenntartotta a gyűjtemény az országhatárokon túli magyar színielőadásoknak is néhány emlékét. Így őrzi a bécsi józsefvárosi színház egy színlapját, a SZABÓ József vezetése alatt álló aradi magyar nemzeti színésztársulat felléptéről, amikor is *A vén bakancsos és fia a huszárt* játszották. Van két newyorki színlapunk is, az egyik 1876 március 15-ről, a másik 1878 március 15-ről; mindkét előadást a newyorki magyar egyesület műkedvelői tartják; először a *Vén bakancsos és fia a huszár*, másodsor *A falu rossza* kerül színre. Az 1876-i színlap magyar és német szöveggel lenyomja a Szózatot. Van még egy kelet nélküli finn színlapunk Helsinkiből *A piros bugyelláris* előadásáról. Valamennyi külföldi színlapunk akkor egyetlen drámai export-cikkünk, a népszínmű külföldi szereplését mutatja.

A bukaresti magyar műkedvelőtársulat működését 52 színlapunk szemlélteti (1884—1891). Ennek műsorán is a népszínmű uralkodik. Hogy a társulat célja nem csupán a szórakozás volt, hanem magasabb szempontok is vezérelték, arra idézem a rendezőbizottság szavait az egyik színlapról: (1888 XI. 25.) «... A dal és műkedvelők — egy töredéke a bukaresti magyarságnak — teljesen oda óhajtanak működni, hogy előadásaik által a helyi magyarságnak nemcsak élvezetet és szórakozást szerezzenek, hanem a magok-elé tűzött előadások korrekt lejtése által, a magyar színiirodalomnak terjesztését, valamint a magyar műveltségnek elismerést és tiszteletet szerezni volt törekvése mindig — Ha tehát ez alkalommal is bátorkodunk a n. é. magyar közönség pártfogásáért esedezni, ne váljunk terhére honfitársainknak, mivel csak egy porszemet kívánunk ezáltal fajunk, nyelvünk s hazánk oltárára hozni.» Mindezek érdekes adalékok a külföldi magyarságnak nemzetisége megtartásáért folytatott küzdelmeihez.

A magyarországi idegennyelvű színjátszásnak, különösen a német színészetnek nagyszámú színlapját őrzi a gyűjtemény. Legjelentősebb ezek közül a pesti nagy német színház megnyitó előadásának a színlapja.¹

Id. SZINNYEI József gyűjtéséből származik az a 190 színlap, amely

¹ Facsimilében közölve: KÁDÁR Jolán: *A pesti és budai német színészet története* 1812—1847. Budapest, 1923. 8. l.

az országban szertebolyongó mutatványosok előadásairól szól. Ez annál érdekesebb, minthogy tudtommal Magyarországon ez az egyetlen ilyenmű gyűjtemény. Legrégibb darabja csaknem egykorú a magyar színészet kezdetével, 1794-ből, Kolozsvárról való, ahol is «A' Mélt. Gróff RHÉDEI Mihályné Asszony ő Nagysága Bál-Házába, nyereségének fogja tartani a' közelebb ide érkezett Aerbe Szökő és Kötelen Tántoló Társaság Magát az érdemes Közönség előtt sok újj, és még nem látott különös figurákkal... elő mutatni.» A sok indus bűvész, műlovar és bolha színház, mechanikai és kép-mutogató hirdetései közt találjuk a híres műgyűjtő és hamisító LITERÁTI N. Sámuel hirdetményét, aki a mult század huszas éveiben gyűjteményét mutogatva járta be az országot. «Régi Ritkaságaiból» kiemeli a következőket: «Egy Égyiptomi Múmia (Egyptische Mumie) vagy bébalzsamozott Test, nagyon szép és ép állapotba, azon már ma esmeretlen jó illatú bal'samba mártott szövevényekkel befászlizva. Török Tudós ABDUL RÉZSID, ki a' közép Tengeren Venéziáig hozta, több környül állásokból ítélvén azt állíttya — hogy a Faraok' véreből származott Herczeg asszony lehetett. Látva ezen csak nem 4000 esztendő's Testet a' Phylosofusnak és a' Physiologusnak a' vizsgálódása egy különös elmélkedésre nyílik mezeje a' Régiségek fántázírozó Buára gyanakszik, ha nem azon Fejedelem asszony e' ki a' Mózes' hasznos életét a' Nilus habjaiból megmentette?

Egy Keresztes-Vitéz (Kreutz-Ritter) a' *Godofred Buovillon* idejéből *Grave Gwielheim* volt a' neve, a' maga vas öltözetébe, megint egy más Vitez fegyverestől, mely egy kő Koporsóban találtatott, pompás Siska, páncélja, aranyozott fegyvere 's a' t' Gothus időre mutat. KINI'SI Pál híres Vitéznek Vas Inge Vas Kalapja, és szörnyű Buzogánya melyeket ma nem birna az ember. — *Hermán Vitéz* (Ritter-Herrman Löwen-Ritter) különös Pallosaik 's a' t. — A Hunyadiak' Czímeres Nyilak Helebárdgyak 's különös tűzi fegyvereik 's a' t. — Régi Fejedelmeink 's sok régi Nagyjaink, kéziratok több familliákat érdeklő Diplomák, Hunnus Sinai Török Tatár írások egy igen régi Bükk fa Könyv 's a' t. — Nagy Sándornak Caesárnak és Attilának pénzei, a' fűrész Hal' fegyvere, Strutz Tojás, különös nagy és ritka Csigák egy nyoltz fontos Mamut fog, melyről a' köz-

nép azt beszéli, hogy az utolsó Orjás Leánya Záp foga lett légyen, ki az embereket a' szántó ökröket ekéstől, a' kötőjébe egybe szedvén 's mint bogarakat úgy mutatott volna be' Attyának' 's a' t. a' Pogány időből való Bálványocskák különös Orjási gyűrük 's más viseletek. Egy csuda nagy állat' koponyája, melyről a' hagyomány hogy azon Sárkánynak lett légyen feje — melyet a' Tündér időkben a' BÁTHORIAK eleje az Ecsedi Tóba ölt volna meg 's a' t. a' Remora Hal.

A 1001^{ik} BÉLA idejébéli váratlan Tatár vendégek' képtelen lánczos Buzogányok 's irgalmatlan Ostoraik.» És így tovább; a végén hirdetés, amely az összevásárolt oklevelek árairól tájékoztat: «Jelentem: A' T. T. Publicumnak hogy a' kiknek valamely Régisége vagy kutya bőrre (pergament) vagy papirosra irt Irásai volnának, ha a' pecsétyek leszakadott is, és haszon vehetetlenül a' padláson vagy ládákban hevernek illendő fizetés mellett méltóztassanak által engedni — akármicsoda nyelven légyenek is írva a' pecsétért 5 fl. 's ha jól van conserválva többet is, a' leszakadt pecsétüt fél annyiért a' papirossat 1 fl. vagy a' mit valósággal ér.» —

Itt van Kolozsvárról «Rögtönző Költész» BRECHTENBERGI BRECHT András hirdetménye (1839. IV. 27.), aki feladott témára «r» nélküli szerelmi dalt ígér a «feladott eszmék és reflexiók 'szoros motiválásával», balladát, triolettet, rejtvényt, mesét, sőt még egy kis vígjátékot is alexandrinusokban, rögtönözve és szavalva. Csatol egy elismerő bizonyítványt, amelyet többek közt Szász Károly enyedi professzor is aláírt. Szász Károly és INCZE Dániel enyedi professzorok elismerő soraival reklámozza előadását «HIRSCH DÄNEMARK Izraelita Rabbi (főpap), korunk egy lélektani csodatüneménye» (1845. VI. 18.), aki a református főiskola nagytermében mutatta be emlékező- és jóstehetségét. A sok panorámák közt felvonul TOLDY János, a magyar Herkules, akinek több birkózását hirdető falragaszra akadunk; azután mint jámbor mutatványos vonul fel (1868. III. 1.), egy háromlábú albániai borjú és egy háromlábú boszniai kakas mellett panorámájában Miksa Ferdinánd mexikói császár kivégeztetését, a custozzai, königgrätzi és lissai ütközetet egy vasuti összeütközést «ecsetelve a végzetserű borzasztó esemény pillanatában» és egy «titokszobát», melyet csak urak tekinthetnek

meg. A mutatványosok egyre nagyobb címekkel lépnek fel, a török szultán és orosz cár udvari bűvészeinek, a mágia tanárainak nevezvén magukat. A sok idegen közt magyarok is merülnek fel, mint VELLE János, vagy «az orosz udvari bűvész dr. EPSTEIN tanítványa, LABORSZKY M. első magyar bűvész Nagy-Váradról, elmélettan tanára, «aki természettan, bűvészet, áltatás, elmélet és láttan köréből nagy előadást adand. Az előadás dr. POPPER londoni műegyetemi tanár rendszere után adatik elő.»

Az 1800-as pesti német színlapokhoz hozzájárul egy csomó hirdetés Leyrer pesti könyvkereskedő újdonságairól és néhány szép, finom empirekeretű hirdetés egy pár pesti boltról, egynéhány a régi Pest nagyrészt elkallódott emlékei közül.

De ez csak egynéhány szemelvény a gyűjtemény gazdag anyagából, amely a magyarországi színészettörténet kutatója számára nagy és érdekes anyagot rejteget.

PUKÁNSZKY BÉLÁNÉ KÁDÁR JOLÁN.

ADATTÁR.

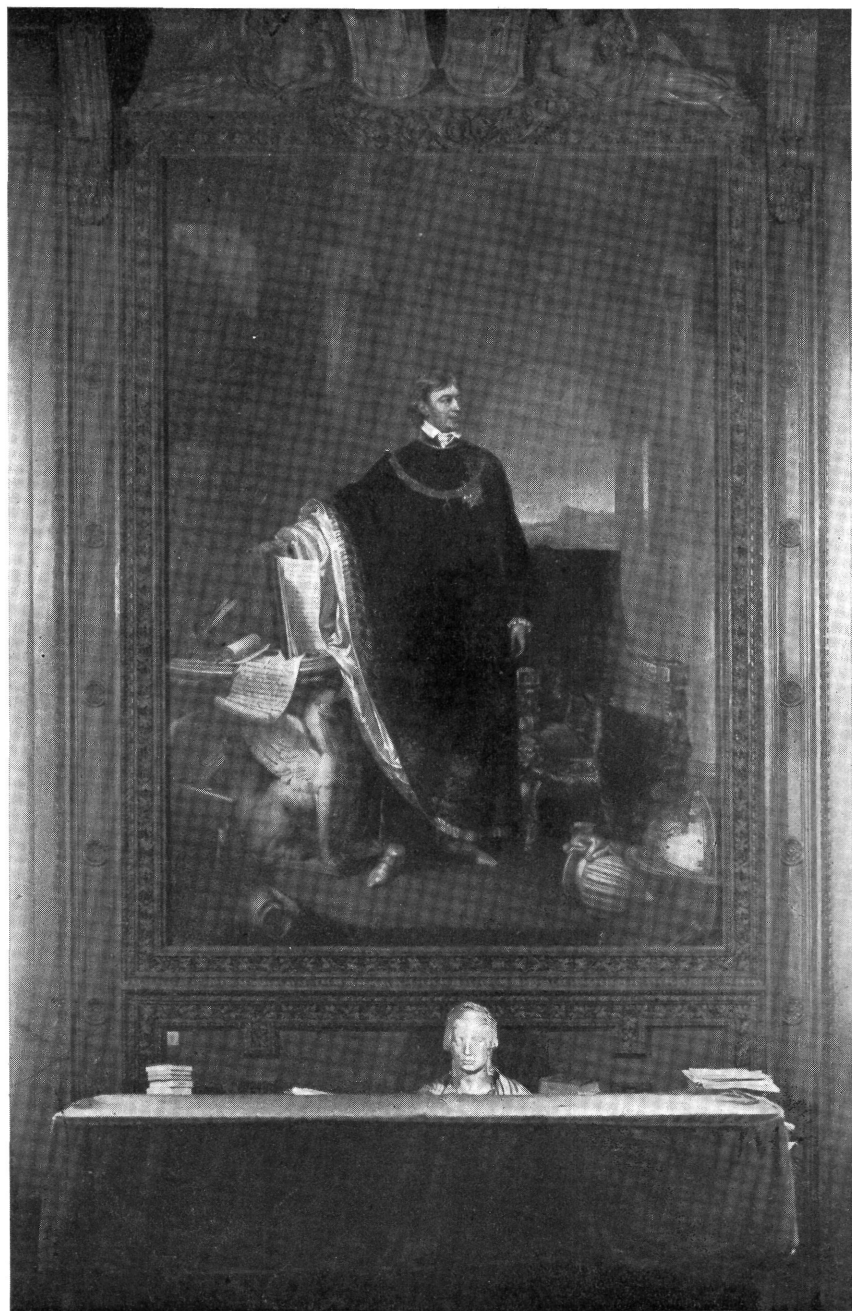
Ender János levelei gróf Széchényi Ferenc arcképéről.

SZÉCHENYI István gróf röviddel atyja elhalálózása után — kétségtelesen a nádor megbízása alapján — elhatározta, hogy ENDER Jánossal, akit 1818-ban tett olaszországi és keleti tanulmányútján magával vitt és megkedvelt, s ki utolsónak festette meg életében a Múzeum alapítójának arcképét, az akkoriban Pestre szállított és a Múzeumban felállított soproni könyvtár díszítésére atyja arcképét nagyobb alakban megfesteti.

ENDER 1820-tól kezdve állami ösztöndíjjal támogatva Rómában tökéletesítette tudását. Itt kereste fel SZÉCHENYI levelével, — melynek eredetije ismeretlen, — felhíván őt arra, hogy állítson össze tervet és költségzámlát a kép elkészítésére. Amint ENDER alábbi leveleiből kivehető, ez 1823 folyamán megtörtént és SZÉCHENYI úgy a tervezetet, mint a festés ellenében kért 200 aranyat elfogadta, s megbízta a művészt a kép megfestésével.

ENDER 1823 november 22-iki levelében arról értesíti megbízóját, hogy a kép vázlata, sőt egyes részei is elkészültek már, és néhány részlet jobb kidolgozása céljából kéri az alapító oklevél kezdősorának, a Múzeumot megalkotó törvény szövegének és a családi címer színeinek közlését. SZÉCHENYI válasza nincs meg ENDER nemrégiben előkerült levelei között, de megállapítható, hogy az alapítólevélnek nemcsak szövegét, hanem a ma is meglévő albumszerű kötetnek hű rajzát küldhette el ENDER-nek a levélben kért adatokkal együtt. A művész leveléből az is kivehető, hogy eredetileg két címet akart a képen megfesteni. Az egyik az ország címere került volna az ablakkeret fölé, — mely a Gellérthegy körvonalait tünteti fel, — a másik a családi címer, a kép baloldalán, álló nyitott könyvszekrényre. E tervet valószínűleg azon megfontolástól vezetettve, hogy a képen az alapító alakján kívül fennmaradó kis tér túlszufolását elkerülje, hamarosan elejtette.

Másik, inkább szemebetűnő változást idézett elő az, hogy I. FERENC király szobrát a magyar törvénykönyvvel kezében kellett volna ENDER-nek eredeti terv szerint a képen megfestenie, ez azonban a szobor alakja

Gróf Széchenyi Ferenc arcképe Ender Jánostól
a M. N. Múzeum könyvtárának Széchenyi-termében.

miatt módosult. Nincs adatunk arra, ki faragta márványba a királynak ma is meglevő, a római császárokra emlékeztető, kissé merev vonalú mellszobrát; de ha a levélből helyesen következtetünk, az ENDER első levelének megírásakor még nem állott rendelkezésre, vagy legalább is nem ennek alapján akarta a királyt a képen megörökíteni. ENDER levele szerint balról álló kőasztal Sphinxjei a tudást ábrázolják.

Hogy az ENDER által elküldött vázlat átdolgozásában SZÉCHENYI-nek ki segédkezett, nem tudjuk megállapítani, minthogy naplóiiban a kép festését illetően nincs bejegyzés. A képen látható budai részlet is csak körvonalakat ad, mintául hozzá alighanem hasonló kivitelű vázlat szolgált.

A módosított tervezet alapján ENDER a részleteket is kidolgozta, s 1824 január 20-án értesíti a grófot, hogy időt és fáradságot nem sajnálva igyekezett a lehető legjobban megfesteni SZÉCHENYI Ferenc arcképét. Rajta az alapítólevél és törvény szövegét üresen hagyta, s annak mielőbbi elküldését újra kéri.

A mire SZÉCHENYI válaszát megkapta, ENDERnek egyéb, sürgősebb munkája akadt, úgy, hogy jó néhány hónap elteltével, a gróf sürgetésére indítja útnak szeptember 15-én a kész képet, a mintául szolgáló arcképpel együtt. Ekkor veszi át a megállapított tiszteletdíj második részét. A képpel SZÉCHENYI meg volt elégedve, később az Akadémiánál szerzett munkát ENDER részére. KAZINCZY Ferenc arcképe, az Akadémia nagy címerképe tőle valók.¹

I.

Hochwohlgebohrner Herr Graf!

Ich nehme mir die Freiheit Euer Excellenz zu benachrichtigen, daß ich mit dem großen Portrait Sr. Excellenz dero Vaters bereits zu dessen Vollendung gekommen bin. Ich rechne Ende des nächsten Monath December damit fertig zu sein. Ich habe einige Kleinigkeiten meiner ersten Idee abgeändert, welches sich auf dem großen Bilde so besser macht. Ich sehe mich gezwungen zur Vollendung Euer Excellenz nur folgende Kleinigkeiten zu bitten, mir dieselben gnädigst schicken zu lassen. I. Bitte ich um eine Abschrift der Schenkungs-Urkunde, welche ich in das Gesetzbuch, welches Sr. Excellenz in der Hand halten, schreiben kann. II. Bitte ich um eine Abschrift des Diploms. darüber, weil ich auch dieses auf dem Tisch liegende Blatt damit vollschreibe. III. Bitte ich um dero Gräfliche Familien Wappen, und wenn es möglich wäre, kolorirt. Dann IV. würde ich recht sehr bitten, wenn mir Euer Excellenz eine Prospekt (Ansicht) von der Stadt Ofen schicken könnten, ich werde dieselbe sammt den nächsten Gebirgen in der Ferne zeigen, weil das Museum sich in Pesth befindet.

¹ L. bővebben a Magyar művészet 1930, 588. l.

Ich überschiere auch hierin Euer Excellenz eine Scizze, genau wie das grosse Gemälde aussieht, und würde mich sehr freuen, wenn mir Euer Excellenz darüber gnädigst schreiben würden, weil ich, so lange ich das Gemälde noch hier habe, noch immer daran ändern kann. Das ganze stellt ein Bibliothek vor, ober den offene Eingänge die b. ungarische Wappen, in den Friese auf beiden Seiten der Wappen die neun Musen, in der Landschaft ferne die Stadt Ofen, recht im Socle ein hoher Bücher-Schrank voll Bücher, auf demselben dero Gräfl. Familien Wappen. Im Vorgrunde die Büste Sr. Majestät von Franz das b. Ungarische Gesetzbuch in der Hand Haltend etc. Das steinerne Tisch rath auf drei Sphinxen, Symbol der Weisheit, auf dem grünen Teppiche liegen Portfeuells, Kupferstiche, Wappen, Globus und anderes mehr.

Ich bitte auch dann Euer Excellenz mir gnädigst zu befehlen, wie und auf welche Art und unter welcher Adressen ich dieses Gemälde schicken soll, ich denke auf einer großen Rolle durch den braven Spediteur Desantis sammt den kleinen Original Brustbild. Wegen der Verzögerung durch Krankheiten und schlechter Luft in Rom bitte ich nachmahls recht sehr Verzeihung, indem ich hoffe mit diesem Gemälde Euer Excellenz einige Vergnügen zu machen, will ich ja keine Zeit und Mühe sparen, um mich der grossen und vielen von dero gräflichen Familie erhaltenen Gnaden würdig zeigen zu können. Dero ganz unterthänigst dankbarster Diener
JOHANN ENDER.

Rom, den 22. November 1823.

2.

Rom, den 20. Jänner 1824.

Hochgebohrner Graf! Gnädigster Herr!

Ich beile Euer Excellenz zu benachrichtigen, daß das Bild Sr. Excellenz dero Vaters nun ganz fertig in meinen Studium steht. Vor einem Monath hatte ich Euer Excellenz eine Zeichnung in Wappenfarben geschickt, so wie es jetzt nach einigen Veränderungen der allerersten Idee aussieht. Ich bitte Euer Excellenz nur mir gütigst die Abschrift des Artikels aus dem Gesetzbuche und dann das Diplom's Abschrift in der ungarischen oder lateinischen Sprache, weil ich für beide Sachen Platz auf dem Gemälde habe, dan bitte ich auch um dero Gräflichen Familien Wappen in Farben.

Ich habe weder Zeit noch Mühe gespart, und hoffe mir damit dero gnädigste Zufriedenheit erlangt zu haben, ich lege hierin auch die Länge und Breite der Gemälder bei, um wenn dero gräfliche Gnaden vielleicht unterdessen eine Rahme machen liessen, um sogleich bei Ankunft des Gemäldes dasselbe dan gleich hineinzustellen, und dasselbe dann ganz fertig zu besitzen. Auch bitte ich Euer Excellenz mir dero gnädigen Befehle wegen des Transportes, Spediteurs zu schicken, und wegen das *Lassa passare* in Wien durch die Dugana, dann wie ich die Adressen zu schreiben habe, wegen der Sicherheit des Rollens des Gemäldes werde ich alles mögliche thun, und auch das Küsten machen besorgen. In der Vollendung der Stikereien und des Toisonskleides habe ich besonders der Gnade Sr. Excellenz des Grafen Apponyi viel zu danken. In Erwartung dero gnädigsten Befehle, habe ich Glück zu sein Euer Hochgräflichen Gnaden unterthänigst gehorsamster Diener.
JOHANN ENDER.

3.

Rom, den 15. September 1824.

Hochgebohrner Graf! Gnädigster Herr.

Ich beeile mich Euer Excellenz zu berichten, nachdem ich durch meinen Schwager Hr. Stöber erfahren habe, daß Euere Excellenz befohlen das Bild Sr. Excellenz dero Vaters fort nach Wien zu senden, und nachdem selber nun jetzt recht sehr gut ausgetrocknet ist, so habe ich solchen Befehle nun alsogleich vollzogen, und dieses große Portrait auf einer Rolle fortgeschickt, so auch das kleine Portrait, welches mir für den Kopf als Muster diente. Ich habe auch dieses gerollt, damit ich nicht zwei Küsten schicken durfte. Ich schmeihle mir im Vorhinein, dass Euer Excellenz mit meinem Preiße nicht unzufrieden sein werden. Ich werde auch meinen Schwager oder Bruder unterrichten, daß er Sorge trägt, um das Bild einen Firniß bekomme.

Ferner wurde ich auch in demselben Briefe aufgefordert zu erklären, wieviel ich noch zu bekommen hätte durch den Haushofmeister Euer Excellenz Mons. Dauvergne. Ich habe von Sr. Excellenz dem Hr. Graf Luis Széchenyi 100 # sage Hundert Ducaten hier in Rom, als die Hälfte zum Vorhinein bekommen, und bitte also nur um die zweite Hälfte, das ist ebenfalls 100 # sage Hundert Ducaten, welches dann zusammen 200 # als Preis für das lebensgrosse Portrait ausmacht, und welche ich unterhänig bitte meinem Schwager Stöber zu übergeben, damit derselbe in meinen Namen eine Quitting ausstellen kann. Ich habe das dem Spediteur Desantis übergeben, und dasselbe wird bis Ende Novembr. in Wien sein.

Ich bin jetzt noch mit zwei grossen Bildern beschäftigt, eins stellt vor: Bachus findet Ariadne auf der Insel Naxos, schlafend von einem Faune begleitet sammt Amor. Das zweite sind die drei heiligen Frauē beim Grabe Christi den Engel sitzend findend. Meine Judith werden Euer Excellenz gewiß in Wien auf der Ausstellung gesehen haben. Wenn ich diese zwei lebensgroßen Gemähle werde vollendet haben, dann werde ich trachten in mein geliebtes Vaterland wieder zurück zu kehren, um dann auch Euer Excellenz persönlich für die vielen mir erwiesenen Gnaden danken zu können, und in dero Nähe meine Kunst ausüben zu können.

Mit den unveränderlichsten Gefühlen der größten Dankbarkeit habe ich das Glück zu sein Euer Hochgräflichen Gnaden unterthänigst gehorsamster Diener

JOHANN ENDER.

Mindhárom level eredetije a gróf SZÉCHENYI-család levéltárában, I. k. 2. sz. II. csomó 294. sz. Csatolva ugyanott, DE SANTIS római szálító 1824. okt. 24. levele SZÉCHENYI-hez a két kép elküldéséről és 18 huszas 33 garas költség felvételéről. 297. sz. alatt meg van KOHÁRY kancellár 1824. nov. 16. engedélye, hogy a képek vámmentesen hozhatók be.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon.

(Ötödik közlemény.)

116. 1569 március 4.

Kivonat Zalavár inventáriumából.

«In templo sub turri fracta.»

Ibidem libri vilissimi antiqui corrosi 73.¹

Országos Levéltár, Urb. et Conscr. fasc. 55. No 56.

117. 1569 március 11.

Kivonat Kapornak kastély inventáriumából.

Inventarium numitionum rerumque bellicarum et victualium castelli Kapornak anno Domini 1569, XI. martii, quo castellum ipsum Joanni Sanko praefecto est per Michaellem Tapolczay iussa sacrae caesareae maiestatis assignatum, conscriptum.

In sacristia templi duae sunt ladulae, conventus et commissariorum sigillis obsignatae.

In quarum una res, altera vero privilegia ecclesiae reposita esse dicuntur. Eas aperire volumus, sed in eodem statu et sub eisdem signis relinquimus.

Ibidem in sacristia templi.

Missales libri 3.

Graduale 1.

Antiphonarii libri 2.

In camera interiori abbatis supra portam lapideam.

Diversi libri abbatis Alberti No 52.

Actum in castello Kapornak, XI. martii 1569.

Michael Tapolczay mp.

Negyíves füzet, Országos Levéltár, Urb. et Conscr. fasc. 77. No 5.

118. 1569 május 18. Pozsony.

A magyar királyi udvari kamara felterjesztése a felséghez, melyben véleményt mond dokror Illicini Péterről, aki egyik művét és szolgálatait a felségnek ajánlja.

¹ Ugyanezen jelzet alatt megvan Zalavárnak 1569 július 17-én kelt inventáriumá is és ebben is: «In templo sub turri: Ibidem libri vilissimi et meliores — 73» van.

«Sacratissime caesar, domine clementissime!

Fidelitatis nostrae etc.

De Petri Illicini doctoris libello supplici; quo *suam operam* maiestati vestrae sacratissimae offert, seque ad servitia maiestatis vestrae acceptari petit, nil habemus aliud ad eandem pro tenui nostra opinione perscribere, quam quod intelligamus ipsum esse virum doctum et utriusque iuris peritum. Et nisi lenitate inconstantiaeque vicio laboraret, cum nos quoque non ineptum ad servitia maiestatis vestrae sacratissimae, praesertim in causis fisci in foro spirituali agendis fore arbitraremur, praesertim cum gratis et pro solo titulo servire velit . . . » stb.

Eredeti fogalmazvány, papiron, Orsz. Levéltár: pozsonyi kamarai iratok: Expeditiones camerales.

119. 1569 június 29.

A leleszi prépostság javainak, köztük könyveinek is, leltára.

Inventarium rerum et bonorum praepositurae Lelezyensis, medio egregiorum Mathiae Wyczmandy et Lucae literati Palathycz de Malcza, aulicorum et commissariorum sacrae caesareae regiaeque maiestatis ad assignationem reverendo domino Balthasare Melegh, eiusdem praepositurae Lelezyensis delegatorum, die penultima mensis junii, anno domini 1569 conscriptum.

In sacristia inferiori.

Duo calices cuprei stb.

Missalia tria.

Antiphonaria duo de pargameno.

Graduale unum.

Turribulum stb.

Catalogus librorum.

Biblia sancti Ambrosii.

Liber sermonum diuersorum dierum.

Sermones discipuli de tempore.

Liber cuiusdem fratris demonstratensis¹ ordinis super psalterium.

Duo gradualia.

Duo antiphonaria.

¹ Igy, valószínűleg *praemonstratensis* helyett.

Unum graduale mediocre.
 Liber Isidorii.
 Opera tractatus beati Anselmi.
 Unum parvum psalterium.
 Tredecim missalia quorum nonnulla sunt lacerata.
 Sermones fratris Roberti.

Catalogus librorum in domo superiori domini praepositi.

Concordantiae maiores sacrae bibliae.
 Prima pars libri Gratiani.
 Prima pars Lyrae.
 Missale parvum.
 Formulare instrumentorum.
 Liber supplementorum.
 Sermones divi Augustini ad fratres in Haeremo.
 Commentaria Nicolai Gorthani in quattuor evangelia.
 Sunt in domibus diuersis monasterii passim mensae lignae meliores 4 stb.

Eredetije papiron, füzetalakban. Orsz. Levéltár: U. et C. fasc. 18. No 17.

120. 1569.

Kivonat Debrecen sz. kir. város jegyzőkönyvéből.
 «Franciscus literatus, servitor Michaelis Kadas, res universas Michaelis Thërëk *Thypograffy* pro suis debitus usque florenos 16 detinuit et inhibuit ante alios, suam pecuniam exinde rehabere volens.»
 Debrecen város jegyzőkönyve II. kötet 288. lapján levő bejegyzés.

121. 1570 március 24.

Graecus Mátyás esztergomi nagyprépost Klubnik (Klwbnyk) Bálint közjegyző előtt végrendeletet alkot s ennek egyik pontja:
 «Item dixit se habere missale simul cum breviario cum cordis gemmatis ornata.

— — — — —
 Item reverendo domino Petro Illicino iuris utriusque doctori legavit florenos tres aureos.»

(A tanúk közt: «Ego Stephanus Gywlay rector scholae Tyrnaviensis adfui et subscripsi manu propria.» — Aláírja Illicini Péter is.)

Közös pénzügyi levéltár, Bécs, Hungarn, 14.358. csomó.

122. 1570 június 19. (Brassó.)

Brassó város tanácsának ítélete Koryza oláh könyvnyomdász adósságainak megfizetése tárgyában.

1570.

Kroner.

Den 19. junii hat Laurentius Fronius wider den *Koryzam den walachischen buchdrucker* einer prest halben getedigtt und ethliger schuld halben, so haben meine Herren also darinn geurtheilt, das der Koryza die Prest behalten und mitt anderen guten dem Laurentio die schulden baczalen und der Thoma soll ihm fl. 12 geben.

Eredetije Brassó város bírósági jegyzőkönyve I. kötetében (1558—1580), a 198. lapon.

123. 1570.

Kivonat Debrecen város jegyzőkönyvéből.

Csorba Gergely debreceni polgár javainak felosztása felesége és árvái közt. «Az vra könyweiből rezt Anna azzon nem vár, az gyermekeknek engette.»

Debrecen város jegyzőkönyve III. kötet, 51. lap.

124. 1571 január 3. Bécs.

Kivonat Kapronczai Péter Pál csanádi püspök, szepesi és esztergomi prépost végrendeletéből.

«Item domino et fratri meo episcopo Quinqueecclesiensi lectum meum in quo nunc decumbo — — —

Item opera divi Augustini, Ambrosii, Cypriani et Cyrilli ac duodecim coclearia argentea lego.

Item Lynam super sacros libros Bibliorum, item omnes libros iuris prudentiae, quos habeo, lego ad ecclesiam sancti Martini in Scepusio.

Item lego, ut omnes alios libros meos, praeter iam dictos praefatus dominus Quinqueecclesiensis pauperibus scholasticis, prout ipsi videbitur expediens, distribuat et maxime Joannem literatum de Welike faciat ex eisdem participem.

Egy iv papiron, Draskovics György pécsi püspök, pozsonyi és jászai prépost és kir. tanácsos átiratában, az esztergomi főkáptalan orsz. levéltárában: Ladula 122. capsza 68., fasc. 10. No 8.

125. 1571 február 20. Debrecen.

Gombos Bálint debreceni bíró és a tanács előtt Barbély, máskép Keszi György a Péterfiajakab-utcán fekvő házát 37 forintért eladja Komlós András nyomdásznak.

DR. IVÁNYI BÉLA.

Egy ismeretlen Szent Erzsébet-legenda az admonti bencés kolostor könyvtárából.

Az admonti bencés kolostor gazdag könyvtárának egyik kódexe érdekes Szent Erzsébet-legendát tartalmaz. (Cod. Adm. 607.) E XV. századból származó kézirat kolligátum. Talán ez magyarázza meg azt, hogy e legenda az Admontban dolgozó bollandisták figyelmét elkerülhette. A kis negyedrért alaknak megfelelő kolligátumban a 191^a–194^a foliókon szinte észrevétlenül húzódik meg az alig hat-hét oldalra terjedő legenda. Az írás tipikusan XV. századra utal. Bár még nem az, mégis az első pillanatra kurzív írás benyomását kelti. Elég könnyen olvasható, néhány jelentéktelen törléstől eltekintve, formailag csinos, de gondatlan, következtelen ortografiájú másoló kezére valló írás. A kezdőbetű hiányzik. Ide úgylátszik díszesebb iniciálét szánt másolónk; a bekezdések elejét azonban egyszerű, csupán valamivel nagyobb betűvel jelzi. A könyvtár részletes, a mult század elején készült katalógusa, melyben az egyes kéziratokra vonatkozó tudnivalók a lehetőségig pontosan be vannak vezetve, sem eredetére, sem esetleges korábbi használatára vonatkozólag nem tud felvilágosítást adni.¹

Magyar szempontból annyival érdekesebb ez az eddig ismeretlen kézirat, mert egyik motívuma a magyarul fennmaradt XVI. századbeli Erzsébet-legendáinkkal, valamint a GUARY-Kódexünk egy helyével némi rokonságban álló eddig ismeretlen variánst őrizett meg.² Ezen magyar irodalomtörténeti érdekessége, hozzáférhetetlensége, valamint a 700 éves

¹ A katalógusban e kézitról a következőket találjuk: Handschrift No. 607, Pap. 194. ff., 21×25¹/₂ cm.; 15. Jh.

Holzdeckel m. weissledernem Einband. Inhalt: fol. 1—184^a .: Sermones de tempore et de sanctis . . . ; f. 186^b—190^b : Tractatus Isidori de norma vivendi; f. 191^a—194^a : Vita S. Elisabeth. Incipit: «(B) eata Elisabeth langravie turingie filia regis ungarie . . . » Expl. « . . . apertis oculis clare vidit et lumen oculorum recepit.»

7 verschiedene Schreiberhände u. zwar: f. 1—78, 79—169, 165—177, 178—180^a, 180^a—184, 186—190^b, 191^a—194^a.

Wasserzeichen f. 1—78 } ; f. 79—103; f. 105—184. dasselbe.
u. » 186—194 }

Sajnos a korábbi, természetesen még nagyon hiányos katalógushoz jelenleg egyáltalán nem lehet hozzáférni. Nagyon valószínű azonban, hogy abban e legenda még nincs felvéve. Ellenkező esetben a bollandistáknak, kik ennek alapján dolgoztak, ismerniök kellett volna kéziratunkat.

² E kérdésre itt részletesebben nem térhetünk ki. Más helyütt azonban külön tanulmány keretében öhajtunk vele foglalkozni.

évforduló arra indítanak bennünket, hogy ezt az egyébként is egyszerűségében, keresetlenségében szép variánst teljes szövegében közöljük.

(B) *Beata Elisabeth langrauaia turingie, filia regis Ungarie ex matre Gedruda. Hec gloriosa famula dei adhuc adolescentula nobili more educata, sapientia, honestatu et pulchritudine omnes sui temporis precedebat. Nobilis carne sed nobilior mente, pulchra facie sed pulchrior fide ac religione. Quasi nouum sidus emicuit dum ipsa a primeua sue etatis et (?!)¹ religione studuit omnia opera sua in deum dirigere.*

In puerilibus annis Loduigo langrauiio turingie desponsatur. Tra ducta autem in statu minoris etatis quam plurima gravamina sustinuit a familia aule, que eius honestati ac religioni multum inuidebat et in hiis omnibus solum sibi deum spem ponebat et refugium. Cum vero facta fuisset nubilis et apta vinculo conjugali graves et manifestas persecutiones a basallis atque consiliariis sponsi sui futuri mariti passa est. Quapropter cum ad ipsum Jhesum confugeret more solito consolatorem occultum meroris et tristitie habuit sponsum suum. Thoro autem maritali coniuncta elemosinis et maxime operibus insistebat maritumque suum sanctis ammonitionibus et exemplis in quantum potuit deo deuotum fecit. Nam ipsa talis conuersationis erat ut extunc non regina sed potius sanctimonialis reputaretur. Semper enim fuit religiosa, humilis et caritativa, orationi et deuotioni intenta semper. Adhuc iuuenula existens in habitu glorie secularis adeo compatiens erat miseris et afflictis ut quendam mendicum infirmum et horrendum secrete assumeret et capite eius in sinu suo reclinato tonderet et lavaret, super quo ab ancillis correpta dulciter ridebat.

Cum vero beata Elisabeth multis virtutibus polleret a domino in specie leprosi meruit visitari, cum ab oracione de capella sua ad cubile rediret, qui petens ab ipsa aliquod elemosine dari. Sancta vero Elisabeth miserta fuis lacrimis ipsum sub clamide recepit ducens illum ad secretum cubiculum suum, cupiens eius lepore sanitate emundare, precepit misero balneum aquaticum preparari. Quod et factum est. Beata vero Elisabeth leprosum brachiis suis quia se debilem redidit recepit et in balneo propriis manibus portavit et sordes ipsius lepre abluendo deterisit. Cumque ita beata Elisabeth lauando leprosum moram traheret, quidam

¹ Az itt található értelmetlenséget megmagyarázza a «Libellus dicti quattuor ancillarum» (МЕНСКЕ: Scriptores Rerum Germ. II. 2019.) szövege, melyből a legenda kompilátora ezt a részt kivonatolta. Részletesebben ld. majd a fentebbi jegyzetben jelzett tanulmányunkat.

de seruiantibus rem gestam langrauius indicavit, qui grauiter comotus volens beatam Elisabeth pro huiusmodi excessu corrigere, leprosum quesivit. Interea beata Elisabeth leprosum mundis lintiaminibus mariti sui inuoluens in proprium lectum deportavit cooperiens ipsum tamquam proprium suum. Langrauius vero velacius ac celerius in balneo leproso sibi proditum non invenit nichil aliud reperiens nisi mirifici odoris flagrantiam et tamquam specierum aromaticarum odoramentum et ultra cubiculum secreto beate Elisabeth introgressus festinus lectum agreditur et deiectis lintiaminibus nichil aliud cernens, nisi crucem auream quinque vulneribus truncatam (!) cuius lateris vulnus hiemalibus temporibus contra naturam floris rosei centifolium florem emisit. Quod cernens langrauius propter miri et inconsueti odoris fragrantia (!) que a predicto flore emanabat in extasim rapitur putans se quasi in paradiso domini reclinatum. Crux vero aurea, quam videbat, in celo coloratur. Post longam horam langrauius ad se reversus dixit: beata Elisabeth; dominus tecum est et gracia¹ eius plena es, fac ultra ut incepisti seruiendo domino. Et statim vir dei langrauius cruce domini signatur et ex consensu uxoris cum VI. milibus armatorum Jerosolimam petiit inimicos crucis debellaturus.

Satages etiam famula dei bonis operibus habundare lanam cum suis virginibus filabat ad vestes religiosorum et aliorum pauperum. Similiter ad sepulturam pauperum hodie sepius faciebat, mente namque deuota pauperum curebat ad funera et vestes quas propriis manibus fecerat eorum corporibus coaptabat. Propriis etiam manibus funera tractabat et in eorum obsequiis deuota² manebat. Pauperularum etiam parientium frequens fuit consolatrix et benefactrix. Hospiciolla earum visitans viles camerulas intrans et sordes earum non aborens (!). Peregrinos vero et pauperes suscipiebat. Domum enim maximam sub castro altissimo construxerat, in qua infirmorum magnam multitudinem refovebat, quos diebus singulos (!) non obstante difficultate ascensus vel descensus visitabat et eis omnia necessaria ministrabat sepiissime etiam propriis manibus deportabat. Et licet omnem corruptionem aeris semper egre portavit, infirmorum tamen corruptiones propter dei amorem etiam tempore aestivo non abhorrebat sed remedia adhibuit et velo proprii capitis tersit et propriis manibus tractabat. In eadem quoque domo parvulos pauperum

¹ plena tecum ál, de törölve van

² deuta van a kéziratban

feminarum nutriri cum summa diligencia¹ faciebat quibus se tam dulcem et humilem exhibebat ut eam omnes matrem nominaret (!) et intrante domum cuncti tamquam matrem sequerentur. Olliculas vero et annulos vitreos et quedam alia vitrea emi fecerat ut pueri ludos pueriles exhercerent (!).

Hec omnia et multa alia digna memorie fecit vivente marito suo cum quo laudabiliter vixit in matrimonio miro se affectu diligentes et se invicem ad dei laudem et servitium invitantes et confortantes. Tempore vero illo nobilis princeps Luduicus maritus beate Elisabeth cum in subsidium terre sancte ire disposuit cum multitudine proborum virorum mare transiturus, vota sua dirigens in obsequium Ihesu Christi. Vades (!) ergo et adimplens (!) vota sua coniugem dilectam consanguineis et amicis, de quibus merito confidere debebat etiam suam coniugem affectuosissime commendavit² filiosque suos in protectione ipsorum³ constituens. Cumque pervenisset ad terram sanctam et ibi in dei servicio insudasset cursum suum in dei servitio fideliter consumavit et ad extremum vite productus introivit in gaudium domini sui. Nunciante⁴ tandem morte principis veneralibis uxor eius beata Elisabeth flere et dolere cepit et statim a cognatis et natis derelicta est. Non tamen desperavit sed totam se contulit domino Ihesu Christo cum autem ab omnibus bonis mariti sui privata fuit, inopia cogente filios suos transmisit ad loca diversa ut aleretur (!).

Sepulto viro suo ab omnibus illis qui promiserant neglecta fuit et in priori inopia stetit. Coacta exire de opido, quod in donacione propter nuptias a viro acciperat transtulit autem se in quandam villam rurentem in qua multas tribulationes et incomodas sustinuit, pacienter in omnibus gracias agens. Deinde Markburk venit ubi ei constructa fuit domuncula humilis ex materia luti et linguorum (!). In ac (!) domuncula induit habitum griseum vilem et abiectum. Ibi autem fere duo milia marcarum quas pro dote sua habuit, diversis pauperibus erogavit ita quod uno die quiquegintas marcas pauperibus distribuit. Insuper omnia que sibi residua fuerat ornamenta que de domo patris sui attulerat aurea et argentea vasa pannos sericios auro intextos et omnia que habuit diversis dedit pauperibus.

Ibique fundavit hospitale in susceptionem pauperum et infirmo-

¹ diligencie áll

² comedavit áll

³ ipsorum ismételve

⁴ Nunciata van

rum in quo quante caritatis et humilitatis extiterit vix enarari potest. Ipsa enim debilibus humiliter serviebat et serviliter ministrabat pauperum obsequio personam suam perpetue devovens. Quadam autem die sancta dei famula intrans hospitale memoratum pauperos consolans venit ad quendam nimium egrotantem et iam carnis viribus destitutum quesivitque ab eo si quidquam desideraret. Qui valde suspirans ait: «pisciculos recentes desidero». Que statim foris exiens dicebat circumstantibus: «Compartiamini mihi et misero illi affere aliquos pisciculos quos desideranti valeam ministrare». Qui omnes nec unum pisciculum acquirere posse dixerunt. Tunc illa, ut mater pauperum fidelissima, confidens de domini bonitate pelvim in hostio (!) domus arripuit et ad fontem vicini (!) festine currens de ipso aquam hausit et pelvim piscibus plenum invenit. Magno igitur gaudio inventos pisciculos fecit preparare qui cum cocti esset (!) et ex eis eger iuxta suum desiderium comedisset, confestim surrexit incolumis et sanus.

Quendam etiam puerum moniculum totum scabiosum diligenter procuravit et etiam ad requisitam nature una nocte sex vicibus deportavit pannos etiam ipsius defeditos lavit. Quendam etiam virginem fetidissimam leprosam et plenam ulceribus quam quilibet a longe videre aborebat (!) hanc beata Elisabeth lavabat tergebatur et medicamentis fovebat et se coram illa prosternens corrigias calceanitorum (!) eius solvit ungues etiam et manum et pedis precidit. Quadam die beata Elisabeth in hospitali nimium fatigata pre (!) labore obdormivit tunc apparuit ei mater eius et ait eis: «O filia mea predilecta quantum uro penis purgatoris, peto igitur te ut intercedas pro me ad dominum. Que surgens confestim cum magna diligencia pro ea dominum deprecabatur et iterum obdormivit. tunc iterato apparuit ei predicta mater eius cum maxima claritate narrans se liberatam de tormentis per preces eius beate Elisabeth obtinuit apud dominum.

Cum ergo in predicto hospitali diu in dei servicio prestisset cupiens dissolui et esse cum Christo, totam se contulit domino Jhesu Christo unde flebat uberime advocans ancillas suas ait illis: «Jam tempus instat quo dominus omnipotens me vocat et in illa nocte ante eius obitum proxima devotissima fuit. Unde advocans confessorem suum et cuncta sacramenta vite circa primam horam percipiens et quasi exultans signa extreme devocionis ostendens iacuit usque ad primum cantum galli et tunc dixit: «Ecce instat hora deinde omnes assedentes deo commendans on ipsa ora (!) mortis quasi suaviter obdormiendo expiravit.

Anno domini millesimo ducentesimo primo (!!!). Insonuit autem iubilus iocundissimus in aere ita ut sonus audiretur secundum tonum responsorii regnum mundi et sic ad celestia migravit.

Post obitum venerabilis domine beate Elisabeth divina non defuere miracula sed statim proxima die post eius sepulturam cepit altissimus per suam ancillam mirabilia operari.

Quidam monachus ad sepultum beate Elisabeth primo die post honorabilem sepulturam a quodam morbo mortifero quem plusquam quadraginata (!) annis habuerat curatus est.

Quedam femina habuit filium quinque annorum, qui cecus natus erat et nullum inditum substantie oculorum perpendi poterat obductus a civitate foraminibus oculorum pella integra sed in alia parte corporis nec palpebre aparebant. Hic in cenam domini post obitum beate Elisabeth accessit ad sepultum euis et accepit de terra sepulchri et cum lacrimis invocavit beatam Elisabeth; linivit de terra ipsa locum ubi oculi esse debuerant et subito aparuit cutis frissa quasi cultello incisa que antea fuerat integra in locis oculorum et oculi parvissimi turbulenti et sanguinolenti apparebant sed paulatim ceput (!) meliorari. Superveniens autem quidam volens experiri an videret ostendit ei denarium et proiecit illum in ollam. Puer autem porecta manu ad ollam extraxit denarium et sic in illa die clare vidit.

Quidam adolescens trium annorum egrotavit in acutis VI diebus et septima die statim post crepusculam mortuus est omnia signa mortis in rigore frigiditatis habens.¹ Cum vero sic iaceret mortuus et mater eius eum plangeret tunc ava ipsius pueri votum fecit dicens: «Sancta Elisabeth impetra² vitam puero et nos ipsum cum oblacionibus ad sepultum tuum deferens deferemus et ad censum duorum denariorum singulis annis solvendum tuo hospitali obligabimus. Sic vero usque ad primam diei horam permansit mortuus ipsis incessanter invocantibus deum et beatam Elisabeth. In prima autem diei ortu puer anhelitum traxit et reuixit.

Quedam mulier gravissimum oculorum lumines (!) et sic visum amisit et plusquam IV. annis ceca permansit. Tandem miraculis auditis que operabatur dominus per beate Elisabeth merita cum oblacionibus ad eius sepultum perrexit et³ ibi duobus diebus permansit tertia vero die nulla

¹ hens áthúzva.

² impetre ismételve, a második áthúzva.

³ et és ibi között olvashatatlan törtéls.

percepta gracia dei domum rediret. In quadam villa hospitata obdormivit et vidit in sompniis quendam pulcherrimam dominam que obtulit ei poma dicens: «Surge et comede; ac ipsa respondit: «Non comedam quia ieiuno in aqua et pane in honorem beate Elisabeth; et sic evigilans aper-tis oculis clare vidit et lumine (!) oculorum recepit.

WALDAPFEL ESZTER.

Egy ismeretlen magyar vers a XVI. századból.

Prágában, a premontreiek strahovi kolostorában van egy rendkívül becses XVI. századi nyomtatványgyűjtemény, melynek fedőlapján ez áll: *Wacslaw Leta Panie 1580 Dobrzensky*. Ez a DOBRZENSKY-féle gyűjtemény egy eredeti magyar nyomtatványt is őriz, amelyre a kolostor tudós könyvtárosa, Vít HŰLKA főtisztelendő úr hívta fel a figyelmemet.

Mint hogy a darabnak irodalomtörténeti érdekességén kívül viselettörténeti jelentősége is van, nem lesz felesleges facsimilében bemutatni. (L. a mellékletet!)

Az eredeti 36×28 cm. nagyságú lap, amelynek $\frac{4}{5}$ részét a fametszet foglalja el. A kép alatt 3 szakra tagolt szöveg, amelyben az ismeretlen szerző megénekli «Az tekyletes iffyvvnak, HVNYADI Lazlo-nak, HVNYADI Ianos eoregbik fianak» tragédiáját, hőse szájába adva a szavakat:

Attyunnak zerelme hazához nagy wala,
 Orzagnak gondwiféléfe rea zala,
 Kimiat ellene fok iregyfeg tamada,
 De ellenfege neky nem arthata.
 Halala vtan en reamés támadának
 Ellenfegym; elwezteny akaranak,
 VVegre bozzwmat enis ky teoltettem,
 Ky eolny akart, azt en meg eoltem.
 Orzagwl ezt az dolgot mind dychérek,
 Hogy haborfagtwl fok iambor mentetnék,
 De az kyraly femmikeppen nem twrhété,
 Engemet ereos fogfagba tétete,
 Bwn tetny fiete chelekedetemet,
 Artatlanwl wetet: feyemet.
 Nem neze hywfegemet, iamborfagomat,
 Sem tetetes zep iffiwfagomat,
 Zépfégemért bodognak yakron mondottak,
 De az iregyfeg artot fok iambornak.

A nyomtatvány, mint az alsó szélén is olvasható, Prágában készült, Michael PETERLE nyomdájában. PETERLE német származású festő volt, aki 1570-ben került Annabergből Prágába, ahol előbb Jiřík ČERNÝvel, később

AZ TEKYLETES IFFYVNAK, HVNYADI LAZLO, NAK, HVNYADI IANOS EOREGBIK FIANAK KEPE.

Aranyának perelme hazához nagy tala,
Országok gondnófeléle rea zala,
Kimit ellene fok itegység tamada,
De ellenfege neky nem arthata.
Hálala van en teamés támadának
Ellenégym; elneztény akarának.

VVege bozzomat enis ky teoltettem,
Ky colny akart, azt en meg coltem,
Országból ezt az dolgot mind dychérek,
Hogy háborúval fok iambor mentének,
De az kényly fémmikeppen nem vsheték,
Engemet eeres foglágbatéte,

Bbntetny fiere chelekedetemet,
Attadaml meteté feyemet,
Nem neze hylegemet, iamborlagomat,
Sem tettes zep ifnylagomat,
Zepégemet bodognak yakron mondotnak,
De aztegyég artot fok iambornak,

PRAGÆ, IN OFFICINA TYPOGRAPHICA MICHAELIS PETERLE. Cum Graua & Priuilegio.

(1583-tól) önállóan működött mint könyvnyomtató. Kalendáriumok kerültek ki nyomdájából, históriák, orációk és más alkalmi darabok. Valamennyin meglátszik nyomtatójuk hozzáértése, mind nagy gonddal és alapos mesterségbeli tudással készült (vö. Dr. Josef VOLF, *Dějiny českého knihtisku de roku 1848*, v Praze 1926, 51—52).

Halála (1588) után fia veszi át a nyomdát és vezeti tovább, de ekkor már hanyatlani kezd a műhely jó hírneve. A fiatal PETERLE (szintén Michael) nem sokáig marad életben, az ő halála után özvegye próbálkozik még egy darabig, de a nyomda mindinkább elveszti jelentőségét.

A magyar nyomtatvány kétségtelenül az idősebb PETERLE műve, tehát 1570—88 között készült.

LAZICZIUS GYULA.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

Helyreigazítás a Régi Magyar Könyvtár I. kötetéhez.

GÖNCZI György ref. énekeskönyvének Lőcsén, BREWERNél megjelent negyedréti kiadásai közé¹ SZABÓ Károly felveszi ezt a kettőt is: Lőcse, 1652 (RMK. I. 858. unicum a sárospataki főiskola ktárában), Lőcse, 1654 (RMK. I. 890. unicum a kolozsvári ref. coll. ktárában).

ERDÉLYI Pál, énekeskönyveinkről irt alapos tanulmányában,² átveszi SZABÓ K. adatait, megjegyvezvén, hogy a két kiadás lapszámozása tökéletesen egyezik; felemlíti az úgyvélt 1652-es kiadásnak KÁLMÁN Farkas birtokában található másik példányát, amely mindenben a Patakon fennmaradt példánnyal egyezik (a címlapja mindkettőnek hiányzik), KÁLMÁN Farkas példánya azóta a M. T. Akadémia könyvtárába került.³

Címlap híján SZABÓ Károly a bennfoglalt zsolttárok külön címlapjáról vette a pataki példány 1652-es keltezését; mint a figyelmesebb vizsgálat kideríti, tévesen, mert ugyanitt a halotti énekek címlapján már 1654 áll. Mind a három példány ugyanis négy-négy részből álló kolligátum: himnuszok, dicséretes, halotti énekek és Sz. MOLNÁR A. zsolttárai. A négy rész közös címlapja mellett (ez csak a kolozsvári példányban maradt meg) a zsolttároknak és a halotti énekeknek külön címlapja is van. A halotti énekek címlapján mind a három példányban 1654 áll, ami azt bizonyítja, hogy a pataki és az akadémiai példány is 1654-es kiadású, épúgy, mint a kolozsvári példány. A halotti énekek szakasza ugyanis GÖNCZI énekeskönyvének szerves kiegészítő része, mely amazzal 1600 óta együtt jár. Nem így a zsolttárok: ezeket elsőnek az 1635-iki lőcsei kiadás egyesítette az énekeskönyvvel és az 1675-iki lőcsei kiadásban el is maradtak. A zsolttárok keltezése tehát nem szükségszerűen egyezik a velük egybekötött GÖNCZI-féle énekeskönyv kiadásával; láttuk, hogy GÖNCZI 1654-iki kiadásához 1652-es kiadású zsolttárokat kötöttek

¹ 1635, 1652, 1654, 1675.

² Énekes könyveink a XVI. és XVII. században. Bpest, 1899. Különlönyomat a «Magyar Könyvszemlé»-ből.

³ RMK. I. Qu. 287.

(pataki és akadémiai példány). A kolozsvári példányban viszont GÖNCZI-nek ugyanehhez a kiadásához a zsoltároknak még egy más kiadását kötötték, amely a címlap csonkasága miatt nem keltezhető, de a lap-számok tanúsága szerint az 1652-es kiadással nem azonos.¹

Míndezek azt bizonyítják, hogy a GÖNCZI énekeskönyvnek nincs 1652-es kiadása, ezért tehát a RMK. I. 858. számát törölni kell, az 1654-es kiadásnak (RMK. I. 890.) viszont már három példánya ismeretes: egy Kolozsvárott, egy Patakon, egy a T. Akadémiában. Mutatják azt is, mennyire óvatosaknak kell lennünk, ha kolligátumoknál egyik rész keltéről a másikéra akarunk következtetni. SZABÓ Károly errevonatkozó adatai nem elég pontosak: csak példaképpen hozom fel, hogy SZABÓ K. az 1675-iki lőcsei énekeskönyv leírásában (RMK. I. 1183) a halotti énekek címlapjának eltérő keltezését (1676) nem említi.

DR. BARTHA DÉNES.

¹ A pataki példányban: Zsoltárok 2 + 195 + 5 lap; ugyanígy az Akadémia példányában. Kolozsvárott: 102 + 7 lap. Megjegyzem még, hogy a zsoltároknak egyedül Kolozsvárott fennmaradt csonka címlapos kiadása, nem tudom mi okból, kimaradt a RMK. jegyzékéből.

TÁRCA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI OSZTÁLYAINAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1930. ÉVBEN.

I.

Az Országos Széchényi Könyvtár.

A könyvtári élet rendes menetét az 1930. év első felében váratlan gyászeset zavarta meg. Dr. ZSINKA Ferenc, osztályunk vezetésével megbízott könyvtárnok május 4-én rövid, de kínos szenvedés után mindnyájunk őszinte fájdalomára elhunyt. Ravatalánál a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója meleg szavakban búcsúzott az elhunyttól, kinek emlékét kartársai kegyelettel őrzik. A Könyvtár ügyvitelének zavartalan-ságát biztosítandó, dr. HÓMAN Bálint főigazgató megbízásából dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnok, a múzeumi Levéltár megbízott igazgatója, május 5-én átvette a Könyvtár vezetését s e könyvtárigazgatói megbízatását a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr június 17-én jóváhagyta 430—1/16—1930. számú leiratában.

A múlt évben megindított könyvtárrendezési munka tervszerűen folyt tovább. A gyarapodás feldolgozásában a folyószámozás szerinti rendszer (numerus currens) fogadtatván el, a már eddig felgyülemllett szaporulat ilymódon való feldolgozásának munkái megindítottak s remélhető, hogy a jövő évi beszámolóban már e munkák bevégzését jelenthetjük.

Az olvasótermi használat által nyújtott tapasztalatok és a szükség hozta kívánalmak alapján revízió alá vettük az *olvasóterem* kézikönyvtárának anyagát, melynek kapcsán kiemeltetett 589 tételszám alatt felsorolt munka s helyébe beosztott 228 tétel. Ez adatoknál a gyűjteményes és sorozatos művek egy tételszámnak számítottak. E munka szükségessé tette az olvasóteremben lévő cardex-rendszerű katalógus átdolgozását, mely a revízióval együtt szeptember végére befejezést nyert. Az

új központi fűtés bevezetésével járó munkálatok miatt olvasótermünket augusztus 16-tól november 1-ig kénytelenek voltunk zárva tartani.

Az *Apponyi-gyűjtemény* helyiségeinek technikai átalakítása és bebútorozása után sor került az anyag felállítására és katalogizálására. A *Hungarica-gyűjteményt* a régi levéltári helyiségben állítottuk fel zárt szekrényekben, a nyomtatásban kiadott katalógus sorszámainak rendjében. Minthogy e gyűjteményben foglalt műveket az adományozó rendelkezése értelmében sem címkével, sem pecséttel ellátni nem szabad, a könyveket külön e célra készült exlibrissel láttuk el s erre vezettük rá a katalógusszámot. A folyosón helyeztük el a *Rariora et Curiosa-gyűjteményt*, amelynek egyes darabjait ugyancsak exlibrissel látjuk el és a VÉGH-féle katalógus számozása szerint állítjuk fel. Ugyancsak a folyosón kapott helyet a kb. 5000 kötetből álló bibliográfiai *kézikönyvtár* is s itt helyeztük el kiállításszerűen a *metszetgyűjtemény* egy részét (145 darabot), egyes történeti személyek, helyek, illetve események szerint elrendezett csoportokban. Folyamatban van a teremben elhelyezett, nagyrészt történeti művekből, emlékirat-gyűjteményekből és idegen klasszikusok kiadásából álló *lengyeli családi könyvtár* és a *kézikönyvtár* katalogizálása, továbbá a *metszetgyűjtemény* és a nyomtatott katalógusba már fel nem vett művek tudományos leírása és jegyzékének elkészítése. A gyűjtemény feldolgozását élénk figyelemmel kísérte gr. APPONYI Sándorné, aki azonban a könyvtárnak a közönség számára való megnyitását már nem érthette meg, néhány héttel a fentvázolt munkák befejezte előtt, október 15-én bekövetkezett hirtelen halála folytán. A Széchenyi-könyvtár vezetősége és a tisztviselői kar képviselői szomorú szívvel kísérték utolsó útjára az APPONYI-könyvtár nagynevű alapítójának nemesszívű özvegyét s mindig fájlalni fogják, hogy a teljesen felállított és megnyíló könyvtárban már nem lelhetne örömét.

Az általános könyvtári munkák során rendezésre került a *színlapgyűjtemény* is, mely a FÁNCSY-gyűjtemény 16 kötetén, a RAKODCZAY-gyűjtemény egy kötetén és a KRECSÁNYI-gyűjtemény 1139 darabján kívül még 5939 darab, nagyrészt id. SZINNYEI József gyűjtéséből származó egyes színlapot foglal magában. Az egyes színlapokat helyek szerint, ezeken belül egyes színházak szerint kronológiai sorrendben 224 fasciculusban helyeztük el. A gyűjteményhez cédulakatalógus készült, az 1848 előtti színlapokat egyenként rávezettük a cédulákra. Gyarapodott a színlapgyűjtemény az Uránia Tudományos Színház színlapjainak húsz kötetével.

Könyvtárunk az év folyamán több *kiállításon* is résztvett és pedig

az 1863-ban alakult Astronomische Gesellschaft Budapesten megtartott 29. kongresszusa alkalmával a svábhegyi KONKOLY-alapítványú M. Kir. Csillagvizsgáló-Intézet helyiségeiben rendezett kiállításon 134, részben régi magyar könyvtári darabbal; továbbá a Párisban «La Pologne en 1830—1920—1930» címen rendezett kiállításon nyomtatványi és kézirati anyaggal, főként a szabadságharccal s a lengyel-magyar barátsággal kapcsolatos; végül az Iparművészeti Múzeum helyiségeiben rendezett Egyházművészeti kiállításon szintén kéziratanyaggal.

Az egyes külföldi érdeklődőkön kívül Könyvtárunkat több ízben bemutattuk csoportos látogatóknak is. Így hat iskola növendékeinek, a vasmunkások önképzőköreinek s a fővárosi iskolán kívüli népművelés előadásai során csoportos látogatóknak. A vezetést végezték: dr. ISOZ Kálmán, dr. PUKÁNSZKY Béláné, dr. TÓTH László, dr. TREML Lajos, dr. ASZTALOS Miklós és dr. HALÁSZ Gábor.

A Széchényi-könyvtár tisztviselői karában a következő személyi változások történtek az 1930. év folyamán:

EPERJESY János könyvtári s.-tiszt jan. 24-én szolgálatátelre beosztott a Könyvtárba. Ugyancsak január folyamán dr. KNEZSA István, a berlini Collegium Hungaricum tagja, szaknapidijjal alkalmaztatott, szolgálatát Berlinből hazatérve április 1-én kezdte meg. Dr. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok január 25-én szaknapidijasi alkalmazást nyert, végül dr. TREML Lajos és dr. ASZTALOS Miklós a X. fizetési osztályba könyvtári I. o. s.-tisztté, dr. KOZOCSA Sándor pedig a XI. fizetési osztályba könyvtári s.-tisztté neveztetett ki. Dr. TREML és dr. ASZTALOS szintén a berlini Collegium Hungaricum tagjai lévén, előbbi február 1-én, utóbbi július 28-án kezdte meg könyvtári szolgálatát, dr. KOZOCSA pedig a Néprajzi osztályból május 1-én helyeztetett vissza Könyvtárunkba. LÁSZLÓ Gyula állami elemiiskolai igazgatótanító, beosztott tisztviselő május 1-ével nyugalomba ment, de a legnagyobb készséggel felajánlotta, hogy könyvtári szolgálatát továbbra is folytatni fogja s így önkéntesen ezidőszent is végzi könyvtári munkáját. AKANTISZ Viktor könyvművészeti előadó szeptember 1-én nyugalomba helyeztetett. Ugyancsak szeptember hó folyamán a Könyvtárhoz osztatott be szolgálatátelre dr. TÓTH László római intézeti első titkár és dr. DEÉR József önkéntes gyakornok. Október hóban dr. SIKABONYI Antal könyvtárnokot a m. kir. külügyminiszterium kérésére az ottani könyvtár rendezése céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszterium szolgálatátelre átrendelte. Dr. SIKABONYIVAL kapcsolatunk azonban nem szakadt meg, mert heti egy délelőttön foly-

tatja az elcsatolt országrészek gyűjteményének kezelését. Az ő távolléte időtartamára a külügyminiszterium egy szaknapidijnyi javadalmat ajánlott fel, melynek terhére dr. DEÉR József élvezi szaknapidijjasi illetményeit. Ugyancsak októberben dr. PARÁDI Lászlóné könyvtári tiszt könyvtári főtitkár, EPERJESY János könyvtári s.-tiszt pedig könyvtári tisztté léptetett elő s dr. TÓTH László múzeumi titkári címet nyert. Az Orsz. Gyűjteményegyetem Tanácsának hozzájárulásával tisztviselőink sorából többen tanulmányi szabadságot élveznek, nevezetesen: CSIZIK Nóra szaknapidijas könyvrestaurátori tanulmányok végzése céljából augusztus 1-ével hat havi fizetéstelen szabadságra ment. Dr. KNEZSA István a Lengyelországtól nyert állami ösztöndíj felhasználásával szláv nyelvészeti tanulmányok végzésére október 25-től kezdődőleg nyolchavi fizetéstelen szabadságot kapott. Távollétének idejére szaknapidijasként ideiglenes alkalmaztatást nyert dr. KATONA Lajosné, Dr. KOZOSCSA Sándor németországi könyvtári tanulmányúttjára 1000 pengős ösztöndíjat és hathavi szabadságot kapott. Végül megemlítjük még, hogy ZICHY Mária Eugénia grófnő könyvtártani gyakorlat céljából két hónapig dolgozott Könyvtárunkban.

Könyvtárunk gyarapodása a már évek sora óta fennálló szűkös anyagi körülményei miatt úgyszólván csupán a kötelezpéldányok és az ajándékokból került ki. Örömmel tapasztaljuk a mind szélesebb körökben mutatkozó áldozatkészséget, amellyel a közönség ajándékaival gazdagítja Könyvtárunkat. Nem hallgathatjuk el azonban ezúttal sem, hogy a javadalom csekély volta folytán Könyvtárunk távolról sem tudja mindazt beszerezni, amire — különösen a külföldi irodalomból — mulhatatlan szüksége volna, hogy mint országunk egyik legelső kultúrintézete, lépést tudjon tartani az idő és a kultúra kívánalmaival. E legsúlyosabb panaszkodás mellett nem hagyhatjuk megemlítés nélkül azt a szomorú körülményt sem, hogy ugyancsak a szűkös javadalom miatt Könyvtárunk képtelen abban a mértékben köttetni, amint azt anyagunk biztonsága és fenntartása kívánna. Ebben az esztendőben is csupán 181 darabot tudtunk beköttetni, ami gyarapodásunkhoz mérten elenyészően csekély. Amíg hazánk szomorú helyzete folytán Könyvtárunk nagyobb javadalmazást nem nyer, az ebből folyó és bennünket érő esetleges szemrehányásokat ezuton is kénytelenek vagyunk magunkról elhárítani, mert a jelenlegi állapotok mellett többet már nem tehetünk Könyvtárunk érdekében, mint amennyit megteszünk.

Könyvtárunk nyomtatványi osztálya ez év folyamán összesen 23.919 darab könyvvel, füzetel stb. és 13.213 darab aprónyomtatvánnyal

gyarapodott. Ebből 20.303 könyv, füzet stb. és 13.182 aprónyomatvány kötelesspéldány, 2242 kötet és 13 aprónyomatvány ajándék, 44 kötet csere, 783 kötet, 4 aprónyomatvány és 2 csomag áttétel, 7 kötet hivatalos kiadvány és mindössze 540 kötet és 14 aprónyomatvány jutott vétel útján Könyvtárunkba. Vételre fordított a Könyvtár 3943.55 pengőt, 322.30 németbirodalmi márkát, 201.60 sillinget, 239.90 cseh koronát, 85 francia frankot és 4478 dinárt.

Nevezetesebb szerzeményeink ez évben kizárólag az ajándékokból kerültek ki. Özv. KÁDÁR Gáborné, a Párisban élt néhai KÁDÁR Gábor sokszorosító műintézet-tulajdonos iparművésznek hagyatékából 33 pompás díszművel és bibliofil kiadvánnyal gazdagította Könyvtárunkat elhunyt férje végakarata értelmében. Nagyréti DARVAS Béla ongaújfalusi földbirtokos és felsőházi tag családja levéltárával, melyet a Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályában helyezett el örökletétként, egyidejűleg könyvtárát is az intézetnek ajándékozta, mely főként szabadvésművés, vallás- és erkölcsstani, gazdasági, jogi, neveléstudományi és tankönyvekből áll. Az anyag, szelekciója után, 1930 nyarán került Könyvtárunkba.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem január 20-iki ülésén hozott határozat értelmében a Könyvtár duplumai közönséges leltári tárgyakként az igazgató által a főigazgató ellenőrzése mellett cserügyletekre felhasználhatók anélkül, hogy minden esetben a Gyűjteményegyetem jóváhagyását kellene kérni. Ez értelemben az év folyamán több csere létesült. SPIELMANN Ervin kassai bankigazgató 5 darab elcsatolt területi nyomtatványért cserébe kapta KORABINSZKY: *Atlas Regni Hungariae portabilis* c. művét. Dr. SZÉKELY Miklós ny. kir. ítélőtáblai bírósági elnök HORVÁTH Ádám: *Hunnias*, Győr 1787. és MERÉNYI Lajos: *Eredeti népmesék*, Pest 1861. című duplumokért átadta nekünk KUTHY Lajos *munkái* 2. kötetét, Pest 1841. és CSOKONAI VITÉZ Mihály: *Lilla*, Nagyvárad 1805. című művét. A debreceni egyetemi könyvtár a Debrecen és a Hajdúföld 1928. évi évfolyamaiért, melyeknek előfizetési ára egyenként 36 P, cserébe megkapta a Magyar Iparművészet című folyóirat 3 teljes évfolyamát és 11 számát. Végül a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal a Magyar Statisztikai Közlemények állományunkból hiányzó 5 darabjért cserébe kapta régi kiadványainak 3 darabját. A m. kir. Pázmány Péter tudományegyetem jogtörténeti szemináriuma pedig megvett duplumainkból két Corpus Jurist 1751 és 1779-ből 15 pengőért.

Használati forgalmunk az olvasóterem hosszas zárvatartása dacára is elég jelentős volt. 14.258 olvasó használt 41.860 művet; továbbá

6488 esetben kiadatott 9555 kötet kölcsönképpen. Ennek kapcsán megemlítjük, hogy az 1929. évhez viszonyítva postai kölcsönzésünk 1930-ban a háromszorosára emelkedett, amikor is kül- és belföldre 158 esetben 127 csomag expedialása vált szükségessé. Örvedetesen következethetünk ez adatokból a Könyvtárunk iránt egyre fokozódó érdeklődésre, de nem téveszthetjük szem elől, hogy az Országos Széchényi Könyvtár célja elsősorban a magyar és magyar vonatkozású nyomtatványok *megőrzése*, ezzel szemben a postai kölcsönzésnél anyagunk jobban szenved, semmint azt Könyvtárunk rendeltetése megengedi. Amellett sok esetben olyan művekért fordulnak hozzánk, melyek bármelyik nagyobb s a kölcsönzésre inkább hivatott könyvtár tulajdonában is meg kell hogy legyenek. Figyelembe kell vennünk ezenfelül még azt is, hogy kölcsönző tisztviselőnk a helybeli forgalom mellett már csak a legnagyobb erőfeszítés árán tudja a megnövekedett expedicióhoz szükséges anyagot rendelkezésre bocsátani s adminisztrációnk is nagyon megérzi az ezzel járó munkatöbbletet.

Tisztviselőink munkabeosztása a következő volt:

HAVRAN Dániel c. könyvtárigazgató vezette az ajándék- és vételnaplót, intézte a vásárlásokat és a nyomtatványi osztály folyó ügyeit.

Dr. KEMÉNY György könyvtárnok revideált, feldolgozta a külföldi szépirodalmi anyagot, egyes sorozatokat, rendezte a beérkezett új anyagot, vezette az olvasótermi és a hátralékos anyag feldolgozásának munkálatait eleinte két, majd hat tisztviselő segítségével.

Dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok gyűjtötte és gondozta az elcsatolt területek anyagát. Könyvtárértékeléseket végzett s egy csereügyet bonyolított le.

Dr. PANITY Vukoszava könyvtárnok a Háborús és Proletár gyűjtemény anyagát dolgozta fel folytatólagosan. Időnként az olvasóteremben helyettesített. Kisebb megbízásokat intézett el.

Dr. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán dr. könyvtárnok gondozta az APPONYI-könyvtár, TODORESZKU-HORVÁTH-könyvtár, a Régi Magyar Könyvtár és az ősnymtatványok anyagát, rendezte a színlapgyűjteményt s az APPONYI-könyvtár metszetgyűjteményének kiállítását. Összeállította a csillagászati kiállítás anyagát, becsléseket végzett és kutatókat szolgált ki.

LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó végezte az új növedék feldolgozását.

EPERJESY János könyvtári tiszt a vallás- és közoktatásügyi miniszterium pedagógiai könyvtára duplumainak jegyzékét vetette össze anyagunkkal, cédulázott, a sorozatos anyag céduláit rendezte, helyettesített

az olvasóteremben és a kölcsönzésnél, majd bekapcsolódott az olvasótermi revízióba és a hátralékos anyag feldolgozásába.

Dr. TREML Lajos I. oszt. könyvtári s.-tiszt feldolgozta a DARVAS-könyvtár anyagát, résztvett az APPONYI-könyvtár revíziójában és a duplumok revideálásában. Résztvett az olvasótermi revízióban és a hátralékos anyag feldolgozásában. Ezenkívül kalauzolt és alkalmi munkákat végzett.

Dr. ASZTALOS Miklós I. oszt. könyvtári s.-tiszt könyvtárbecsléseken és kalauzolásokon kívül résztvett az olvasótermi revízió és a hátralékos anyag feldolgozásának munkálataiban.

Dr. KOZOSCA Sándor könyvtári s.-tiszt rendezte a szépirodalmi anyagot, felügyelő szolgálaton helyettesített és résztvett az olvasótermi revízióban. Hathavi külföldi tanulmányútra ment.

CSIZIK Nóra szaknapidíjas másolta a könyvtári szakrendszer leírását, dr. KEMÉNY mellett segédkezett a feldolgozásban. Augusztus 1-től hathavi szabadsággal külföldi tanulmányútra ment.

Dr. KNIEZSA István szaknapidíjas rendezte az értesítőket, cédulázott, jegyzékbe foglalta SZÉCHÉNYI István könyvhagyatékának számozatlan darabjait. Résztvett az olvasótermi revízióban. Október 25-től külföldi tanulmányútra ment.

Dr. DEÉR József szaknapidíjas résztvett az olvasótermi revízióban és a hátralékos anyag feldolgozásában. Dr. SIKABONYI mellett segédkezik az elcsatolt területek gyűjtési anyagának gondozásánál.

Dr. KATONA Lajosné PALLÓ Margit dr. szaknapidíjas a hátralékos anyag feldolgozásában segédkezett.

MONDOK Károlyné kezelő cédulázott, az iskolai értesítőket rendezte 1922-től 1929-ig s a hiányokat megreklamálta. Időnként segédkezett a titkárságon. Résztvett az olvasótermi revízióban és a hátralékos anyag feldolgozásában. Rendezés alá vette az Universal Bibliothek című sorozatot.

PATAKY Alice polgári iskolai tanárnő, beosztott tisztviselő segédkezett a könyvtári anyag feldolgozásában dr. KEMÉNY mellett. Résztvett az olvasótermi revízióban és a hátralékos anyag rendezésében.

A kötelepéldányosztályban dr. GULYÁS Pál főkönyvtárnok a vezető és ellenőrzőmunkákon kívül törzskönyvezte a kötelepéldányokat, szerkesztette a Magyar Könyvészetet és megreklamálta az évnegyedkimutatókban hiányzó könyveket.

ISTVÁNYI Károly könyvtári főtiszt benaplózott 19.267 kötelepéldányt 965 tételben, beosztotta és nyugtatta a végleges bibliográfiai cédulákat,

nyilvántartotta a nyomdaváltozásokat, beosztotta a kimutatásokat, végezte az expediciót, 624 ajánlott és 1221 egyszerű levelet írt.

Dr. KUMLIK Emil ny. könyvtárigazgató az olvasótermi felügyeletet végezte.

LÁSZLÓ Gyula ny. igazgatótanító a könyvkölcsönzésnél, mint már fentebb is említettük, szíveségből végezte tovább is a teendőket.

KERNER Lujza napidíjas az adminisztráció titkári és gépelési munkáit végezte.

Kézirattárunkkal kapcsolatosan ugyanazok a panaszaink vannak, mint amelyeket nyomtatványi osztályunkról szóló jelentésünkben már említettünk. A pénztelenség itt talán még súlyosabban érint bennünket, mert hiszen kézirati anyagot, hacsak ajándékként nem jut hozzánk, csupán vétellel lehet megszerezni. Mint a gyarapodásból kitűnik, a vétel útján szerzett anyag nem nagy s kéziratosokat sokkal ritkábban kapunk ajándékképpen, mint nyomtatványi anyagot. Az 1930. évben az összes gyarapodás 549 darab, 17 csomag és egy szekrénynyi kézirat. Ebből vétel 444 darab, áttétel 11, csere 4 darab, ajándék 90 darab és 5 köteg, hagyaték pedig az APPONYI-kéziratokon és a GYERTYÁNFFY-hagyatékon kívül 12 köteg.

A szerzeményekből ki kell emelnünk GYERTYÁNFFY István pedagógiai igazgató levelezését és egyéb kéziratait. A gyűjtemény becsesebb részét GYERTYÁNFFY Istvánnak kora kiválóbb pedagógusaival folytatott levelezése, továbbá naplószerű feljegyzései alkotják, de megtalálhatók abban az örökhagyó nyomtatásban megjelent műveinek kéziratai is. Az egész gyűjtemény az örökhagyó által készített rendszer és katalógus szerint adatott át a kézirattárnak és így is kerül, az osztály egyéb gyűjteményeitől elkülönítve, megőrzésre. Miután az örökhagyó végrendeletében úgy rendelkezett, hogy iratai egy részét halála után közzétégyék és sajtó alá rendezésével volt tanítványai közül többeket meg is bízott, a végrendelet értelmében a hagyaték addig, amíg ez a bizottság munkáját el nem végzi, a kutatók előtt zárva marad.

A kézirattár anyagának használata a következő volt: 250 kutató használt 442 újkori és 29 középkori iratot, 1783 irodalmi levelet, 5 analektát, 7 nyelvemléket, 172 PETŐFI-ereklyét és 12 fényképet. Összesen 2450 darabot. 61 esetben kölcsön adatott 149 újkori és 20 középkori irat, 14 irodalmi levél, 1 nyelvemlék, 5 PETŐFI-ereklye és 22 facsimile, összesen 211 darab.

A kézirattár tisztviselőinek munkássága a következő volt:

Dr. RÉDEYNÉ HOFFMANN Mária dr. könyvtárnok naplózott, cédulázott, kutatókat szolgált ki, vételeket bírált. Feldolgozta a ZEMPLÉNI-anyagot, RIEDL-hagyatékot, LISZNYAY-hagyatékot, a Történeti Osztály ajándékát, a szomolnoki színtársulat anyagát és dolgozott a SZINNYEI-hagyaték rendezésén.

Dr. TÓTH László múzeumi titkár az olasz kéziratok katalógusának készítéséhez fogott. Átvette és agnoszkálta a GYERTYÁNFFY-hagyatékot és alkalmi munkákat végzett.

Dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok elvégezte 166 középkori kézirat végleges cédulán való leírását és III darabnak revízióját. Alkalmi munkákat végzett és kutatókat szolgált ki.

Dr. HALÁSZ Gábor szakdíjnok folytatta a KERN-HAMPEL-PULSZKY-hagyaték feldolgozását. Kalauzolt, értékelt. Feldolgozta a br. MEDNYÁNSZKY Alajos, GYULAI Pál, KISFALUDY Sándor és HORVÁT István még feldolgozatlan iratait és levelezését. Rendezte KERTBÉNY Károly, br. PODMANICZKY Frigyes, HAYNALD Lajos iratait és THALLÓCZY Lajos naplóját. Az egész feldolgozott anyagot bevezette a szakkatalógusba.

Ajándékaikkal könyvtárunkat a következők gyarapították:

I. A nyomtatványi osztályban:

Academie des sciences de PURSS, Leningrad. Akademie der Wissenschaften, Wien, 2 db; Afzelius Niels, Stockholm, 2 db; Altorjai Sándor, gr. Apponyi Sándor hagyatéka, 190 db; gr. Apponyi Sándorné, 2 db; Asztalos Miklós, 5 db.

Balogh Péter; Banga Sándor, Hódmezővásárhely; Barabás Endre, 2 db; Barót Sándor; Barcsay Károly, Győr; Bátky Zsigmond; Berzsenyi reálgymnázium igazgatósága, 3 db; Biblioteca Nacional, Montevideo, 2 db; Bierbauer Virgil; Binka Vilmos 9 db; Biológiai kutató intézet, Tihany; Bíró Lajos, 1 db; Bishop Hale Memorial fund, Evanston, Illinois; Bonkáló Sándor, 3 db; Borotvás-Nagy A. C.; Bóle Kornél, 19 db; Budapesti földrengési observatórium; Budapesti kereskedelmi és iparkamara; Budapest székesfővárosi statisztikai hivatal, 10 db;

Castelli Károly, Betlehem; Chaloupecky V., Pozsony; Commissie voor's Rijks-geschiedkundige Publicatien, Haag; Csengery-hagyaték, 5 db; Congresso internat. di Zoologia, Padova; Csenkey Jenő, 2 db.

Dalmady Ödön; Délamerikai Magyar Hírlap, Sao Paulo; Deutsche, Bücherei, Leipzig; Divald Kornél, 2 db; Dornyay Béla, Salgótarján, 3 db;

Eesti kirjanduse selts, Tartu, 4 db; Egri érseki iroda; Egri érseki jogakadémia; Egyed István; Erdélyi Szépművészeti Akadémia; Erdődi József; Ernyey József; Európai ártú és podgyászbiztosító r. t.

Faragó László, 2 db; Ferenczi Miklós; Farkas Sándor, Nagyenyed; Földművelésügyi minisztérium, 4 db; Földművelésügyi minisztérium vízrajzi intézete; Fővárosi Nyilvános Könyvtár; Fővárosi Paedagogia Könyvtár; France R. H., München.

Gálócsy Árpád, 2 db ; Goriupp Alice, 37 db ; Grósz Dávid, Nagykőrös, 6 db ; Gulyás Pál ; György Dénes ; György Lajos, 2 db.

Hallósy István ; Hézer Béla, Orosháza ; The Hispanic Society of America, NewYork, 2 db ; Hóka Imre ; Hóman Bálint, 53 db ; Horváth Géza ; Hungária Szittyá csoportja.

IBUSZ ; Imaoka Dsuicsiro ; Irinyi Lajos, Mosonszentjános, 6 db ; Isoz Kálmán, 13 db ; Instituto Universitatio Italiano, Roma.

Jakubovich Emil ; József műegyetem rektora ; József műegyetem mechanikai kísérleti állomása, 7 db ; Jurkovich Emil.

Kaizer Nándor, 9 db ; Kath. Patronage Egyesület, Homok, 2 db ; Kádár Gáborné, Páris, 33 db ; Kelemen László ; Kereszty István ; Kerner Lujza, 79 db ; Kertész János ; Képviselőházi iroda, 24 db ; Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézete ; gr. Klebelsberg Kuno, 3 db ; Kolozsvári Egyetemi Könyvtár ; Korniss Gyula, 2 db ; Kosch Árpád ; Kovács István, Szeged ; Kovács Norbert ; Kungl. Bibliothek, Stockholm ; Kungl. Universitets Bibliotek, Uppsala ; Kunstgewerbemuseum, Prag.

Lechner Jenő ; Lengyel követség konzuli osztálya, 3 db ; Leszlényi Imre, 2 db ; Library of Congress, Washington ; Lindberg N. H., Tartu ; Loesche György, Königssee ; Lucifero Armando, Crotona.

M. kir. áll. 22. felmérési felügyelőség, 17 db ; M. kir. áll. munkaközvetítő ; M. kir. állományomdák nyomt. raktára, 21 db ; M. kir. bányá- és erdőmérnök főiskola, Sopron ; M. kir. Belügyminisztérium ; M. kir. Hadtörténelmi Levéltár ; M. kir. Közp. Statisztikai Hivatal 6 db ; M. kir. legfőbb áll. Számvevőszék ; M. kir. Orsz. Meteorológiai és földtani intézet ; M. kir. Posta vezérigazgatóság, 8 db ; Máday István, 121 db ; Magyar Athletikai Szövetség ; Magyar Gyorsírók Egyesülete ; Magyar Könyvszemle szerkesztősége ; Magyar Nemzeti Bank ; Magyar Nemzeti Múzeum Ásványtára ; Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete, 15 db ; Magyar Nemzeti Múzeum Főigazgatósága ; Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala, 2 db ; Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Osztálya, 158 db ; Magyar Revíziós Liga ; Magyar Szó kiadóhivatala, Buenos Aires ; Magyar Tudományos Akadémia, 48 db ; Magyar Ujságírók Egyesülete ; Magyar-Kossa Gyula, 2 db ; Majovszky Pál, 4 db ; Manchester Museum ; Markó Árpád, 2 db ; Maxon Lajos, Pécs ; Mezőkeresztes község ; mérey Lajos ; Ministère de l'Institution Publique, Paris, 2 db ; Ministersvo skolstoi, Prága ; Ministerswo, wyznan religijnich, Warszawa ; Municipio de la Habana ; Múzeum Nacional, Rio de Janeiro.

Nagykőrös városa ; Nemes Gyula, 2 db ; Nemzeti Tornaegylet ; Népies Irodalmi Társaság ; Néprajzi Múzeum ; Néprajzi szeminárium, Szeged ;

Olay Ferenc, 20 db ; Orsz. Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ, 227 db ; Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület ; Orsz. Magyar Képzőművészeti Társulat ; Orsz. Mezőgazdasági Kamara ; Orsz. Társadalombiztosító Intézet, 3 db ; Oswaldné Knollen Albina ; Oswald Josefina, 2 db.

Palóczy Edgár ; Panaitescu M., Róma ; Pap Károly, Debrecen ; Pastrovits Iván ; Pásztortűz, Kolozsvár ; Pázmány Péter Tudományegyetem jog- és államtud. kara, 2 db ; Pázmány Péter Tudományegyetem Növénykert ; President von Venezuela, Caracas ; Pukánszky Béláné ; Püspöki iroda, Veszprém.

Radisics Elemér; Rados Jenő; Rakssányi Anna; Rat der Stadt Braunschweig; Reiner János, 13 db; Réthly Antal, 2 db; Révai irodalmi intézet; Rijksarchief, Haag, 3 db.

Salamon Samu, Nagyőrös; Sárkány Lóránd; Schmidt Béla, Marosvásárhely; Schubert Tódor; Sebestyén Ede; Semetkay József; gr. Serényi Jánosné, 85 db; Sikabonyi Antal, 2 db; özv. Silberstein J.-né, Vác; Sipos Kamilló; Solymossy Sándor, Szeged; Sopron vármegye alispánja, 2 db; Spitzer-nyomda, 9 db; Staatsbibliothek Aarhus; Stempel Samu; Stern Kurt, Riga; Suomalainen Siede akadémia, Helsinki; Szabó László, 2 db; Szabó Mihály; Számadó György; gr. Széchényi Aladár; Szegedi Kaszinó; Szegzárdy József, Szeged; Székely Miklós, 5 db; Szelényi Ödön, 3 db; Szent Inre gimnázium; Szent István Akadémia, 5 db; Szilády Zoltán 4 db.

Tábori Kornél, 9 db; özv. Tavy Károlyné, 2 db; TÉBE; Terbe Lajos; Thim József; Trieszti ált. biztosító társaság; Turmezei László.

Universitätsbibliothek, Innsbruck, 3 db; University of Illinois; Uruguay köz-társaság konzulja.

Varga Zsigmond; Veress Endre, 2 db; Veszprém vármegyei múzeum; Mme Robert de la Villehervé, Le Havre; Vincze Károly, Porth Amboy USA, 2 db; Virradat-nyomda, 36 db.

Weidmann'sche Buchhandlung, Berlin; Weiss Emil; Weiss Sándor.

Zala vármegye alispánja, Zalaegerszeg; Zempléni Árpád hagyatéka, 73 db; Zolnai Béla; Zoltai Lajos, Debrecen; Zsinka Ferenc; Zsiros Ferenc, 80 db.

II. A kéziratárban:

Gr. Apponyi Sándor hagyatéka.

Bálint József; Bartoniek Géza örökösei (örökletét).

Cserép József.

Gonda Béla; P. Gulácsy Irén.

Hüttl Hümér.

Jakabházy Zsigmond.

Kaposi János; Kerner Lujza; Komáromi János.

Lipcsey József.

Müller János.

Negyedi Baló Béla; Nyomtatványi Osztály.

Sághy János; Schönherr nővérek; Szalay László; Szontagh Antal.

Temesváry János; Történeti Osztály.

Varga Damján; Végh Gyula.

JAKUBOVICH EMIL.

II.

Levéltári Osztály.

A Levéltári Osztály az állandó, mégpedig a mult esztendőben különösen nagy emelkedést mutató levéltári anyaggyarapodások rendszeres fel-dolgozása és rendezése mellett az 1930-ik évben a levéltár átköltözésé-nek folyományaként még pótlólag szükségessé vált némely iratátcsopor-

tosításokat és beosztásokat is foganatosított s felszereléseit leltárba foglalta. Egyben törzsanyagának 1550. év előtti magyar nyelvemlékeit kikeresvén, áttette a múzeumi Kézirattárba. Még a költözködés alkalmával összeállított részletes levéltári tájékoztató és a fennálló iratcsoportok és tagozódások összeegyeztetése után, utóbbiakról betűrendes kartotékmutatót készített. Válogatott anyagával résztvett a legutóbb Párisban rendezett lengyel kiállításon. Gyarapodásairól félévenként a Turul folyóiratnak külön a Levéltári Osztály számára fenntartott «Hivatalos Értesítő» rovatában is részletes leírást közöl. A kutatás megkönnyítése végett ugyan nagyon is kívánatos volna, hogy a levéltárnak elsősorban törzsanyaga regesztázás mellett elenchesba foglaltassék, vagy legalább csak a legújabb gyarapodásokat illetőleg már ez a rendszer vezetessék be; mint-hogy azonban ez olyan munkatöbbletet jelentene, melynek igénybevétele mai helyzetünkben az egyre nagyobb arányokban növekvő folyóanyag, különösen az erősen szaporodó örökletetek rovására a rendezés szempontjából behozhatatlan hátralékokra vezetne, ezért addig is, míg jobb idők beálltával erre megfelelő munkaerők esetleg beállíthatók lesznek, a beérkező újabb iratokra nézve — egyelőre legalább levéltári helyük pontos fixírozása végett — újtásképen behoztuk, hogy beosztásuk előtt a levéltár tájékoztatója alapján valamennyiökre a megfelelő újabb levéltári jelzetet (fasciculus vagy fiók száma) is rávezetjük s mindenegyes darab levéltári helyét a végleges növedéknaplóban is feltüntetjük.

A levéltár anyagának gyarapodása tekintetében meglepő az örökletetek számának mult évi felszökése. A különálló darabokat nem számítva, tizenhárom új családi és egy közbirtokossági levéltárral gazdagodtunk ily módon. Közülök kiemelkednek: a DIVÉK-nemzetségből származó Rudnói és Divékújfalusi RUDNAY-családnak RUDNAY Béla ny. főkapitány által letett igen gazdag levéltára, eddig (az összes iratok még nem érkeztek be) 107 darab eredeti középkori oklevelével és nagyterjedelmű újkori anyagával. A középkoriak közül 8 darab Árpádkori, 36 darab XIV., 14 darab XV. és 52 darab a mohácsi vészig XVI. sz.-i. A máig beérkezettek közül a legrégebbs 1264-ből való s ez egy 1278. évi-vel együtt az alig néhány oklevélből ismert CSERMEY-nemzetség emlékét őrzi. A Sárosfalvi és Nadasdi BRITÓ-család levéltára, mint dr. BRITÓ Béla miniszteri tanácsos örökletete, jelentős újkori részén kívül 10 darab XIV., 53 darab XV. és 13 darab XVI. századbeli, vagyis összesen 76 darab szintén eredeti középkori oklevelével. Területe túlnyomóan a Csalóköz. A Kesselőkeői MAJTHÉNYI-család levéltára, mely ERNYEI József

közvetítésével jutott hozzánk, nem terjedelmére, hanem belső értékére nézve kimagasló. 159 darabja közül 54 eredeti középkori oklevél, melyek közül 5 darab a XIV., 41 darab a XV. és 8 darab a XVI. századból való, továbbá 2 darab hasonlóképen eredeti címeresnemeslevél. A középkorból megemlítjük egyik, 1432. évi terjedelmes oklevelét, mely a huszitává lett LIPNIKI-család birtokainak elkobzásáról szól. Az *abonyi közbirtokossági uradalom* levéltára, melynek megszerzésén dr. MÁRTON Lajos fáradozott, úgy újkori iratanyagának bőségénél fogva, mint azért is külön említést érdemel, mert olyan természetű örökletét, amilyennel levéltárunk eddig még nem rendelkezett. A többi örökletét kizárólag újkori iratokból áll, többnyire szintén számottevő és becses tartalommal. Czabai HORVÁTH János földbirtokos, RAKOVSKY Menyhért törvényszéki bíró, dr. VINCZE Jenő kórházigazgató, dr. ROSENBACH Emil ny. t. főügyész, dr. SZIKSZAY-BASKAY András miniszteri tanácsos és utóbbi közvetítésével KRASZNAY Sándor ny. táblabíró saját családi irataikat, illetőleg levéltáraikat helyezték el, míg az Angyalosi FORRÓ-család levéltára PETTKÓ Béla, a MAKRAY-családé Pujoni PATAKY Károly ny. csendőralezredes, az Iglói SZONTÁGH-családé pedig a *Nemzeti Múzeum Történelmi Osztálya* révén jutott hozzánk. A korábban letéteményezett levéltárakhoz érkezett kiegészítések között a REVICZKY-kiegészítés, melyet ERNYEY József és JESZENSZKY Géza sok akadályt leküzdő fáradozásának köszönhetünk, valamint a néhai SZIRMAY József tábornok, majd özvegye által a SZIRMAY-család levéltárához való csatolás végett beküldött iratanyag, terjedelmüknél fogva önálló levéltáraknak is beillenének. Ezekon kívül kiegészítést nyertek még a következő levéltárak: a gróf SZÉCHÉNYI-nemzetség, a báró NOPCSA-, PODHRADSKY-, SIMONYI-, ABAFFY-, NYÁRÁDY-, PÉCHY- és SIPOS-család levéltára.

Ajándékaikkal a következők gazdagították levéltárunkat: dr. BALOGH Jenő, dr. BARTONIEK Emma, gróf BETHLEN István, DIVALD Kornél, ERNYEY József, Fáji FÁY Gyula ny. h.-államtitkár, FERENCZY Géza, özv. FIZELY Lajosné, dr. GÁBOR Gyula, GINK Lajosné OSVÁTH Margit, HEIM Paula, özv. HETS Ödönné, dr. HÓMAN Bálint, HRABÉCZY Sándor, JÁVOR Miklós, Ivšić Sándor, dr. JÓNÁS Elemér, ISOZ Kálmán, LIPCSEY József, Magyar Történelmi Társulat, Szinyei MERSE Jenő, NAGY Miklós, Néprijzi Tár, NOZDROVICZKY Lajos, OSTFFY Lajos, Pujoni PATAKY Károly, PETTKÓ Béla, PONGRÁCZ Ernő, dr. REXA Dezső, dr. RÓNAY József, SÁGI János, báró SZALAY Gábor, dr. SZÉKELY Miklós, özv. SZIRMAY Józsefné, SZÜLLŐ Géza dr. TEMESVÁRY János, VARJU Elemér, dr. VERESS Endre, VINO Jakab Rettegghi VISKI Károly, dr. WOLFF Rózsi és dr. ZSINKA Ferenc. Meg-

említjük, hogy gróf BETHLEN István miniszterelnök ajándéka az ő diplomata útlevelei, amelyekkel mint a békeküldöttség főmegbízottja Franciaországba utazott, továbbá, hogy PETTKÓ Béla az EGBELLI- és Körmendi KÖRMENDY-család iratainak, továbbá ERNVEY József a saját családjára vonatkozó közép- és újkori iratoknak az ideajándékozásával számra nézve is nagyobb-arányú gyarapodásunkat mozdította elő. A Nemzeti Múzeum Kézirat-tárából történt áttétel útján jutottunk ahhoz a díszes albumhoz, mely az 1928 március 15-én a newyorki KOSSUTH-szobor leleplezése alkalmából összegyűjtött emlékeket tartalmazza s a levéltárunkban őrzött KOSSUTH-iratok díszoklevelei között nyert méltó elhelyezést.

Vételre rendes évi dotációnkból 1.140 pengő 30 fillért fordítottunk. Vételeinknél legnagyobb takarékossgal jártunk el s a vételre felajánlott anyag legtöbbjét jutányos áron szereztük meg. Kézipénytárunk megtakarításaiból is vásároltunk 41 pengőért. Különálló vétel volt a Nedeczei és Lábathlani NEDECZKY-család már 1920 óta nálunk őrzött levéltárának a Nemzeti Múzeum tulajdonául való megszerzése, amennyiben ez a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr engedélyével és külön 3.000 pengős dotációjából vétetett meg. Kiadós és kedvező vétel volt alapjában a ZEBICH- és MILOS-családok levéltárait felölelő, de egyébként a ZRINYIEK-től kezdve legtöbb számottevő horvát-szlavon eredetű családra vonatkozó, köztörténetileg is becses forrásanyagot tartalmazó nagy levelesláda; továbbá egy, a KLOBUSICZYK-törzskélevéltárának tekinthető kollekción, mely szerencsés kiegészítése e család Törzssanyagunkba beosztva már régebbi idő óta nálunk őrzött levéltárának; aztán a kihalt Osgyáni BAKOS-család iratai a XVI—XIX. századból. E kategóriába vágó szerzeményeink — első-sorban középkori oklevélgyűjteményünkre nézve — értékes része a LÁNCZIRÁKÓCZY-család irataiból álló sorozat. 8 drb. becses eredeti középkori oklevél van benne; köztük I. KÁROLY királynak a macsói harcokról megemlékező 1326-ik évi adománylevele Rakolch-birtokra. Vételeink közül említésre méltó még egy 81 leveles köteg, mely Budára és Pestre vonatkozó, a XVIII—XIX. sz.-ban készült középkori oklevél-másolatok gyűjteményéből áll.

Levéltárunk speciális csoportjai sorozatában feltűnő emelkedést mutat *cimereslevélgyűjteményünk* mult évi gyarapodása: 28 drb. s ezek közül 24 drb. eredeti. Időrendi rövid felsorolásban az eredetiek a következők: 1. 1546. jan. 20. I. Ferdinánd címeresnemeslevele Deési BOGÁTHY János részére, — a báró MAJTHÉNYI letétből; a címerképre a címerszerző nevének kezdőbetűit is ráfestették. 2. 1573. szept. 20. MIKSA király címereslevele a KRASZNAY- és 3. 1576. márc. 22. ugyanazé a WERBELY-család részére;

4. 1618. márc. 7. II. MÁTYÁS ily adománya a FUCHSY-család számára; 5. 1623. márc. 14. II. Ferdinándtól a RHUDINSZKY- és PRZEBNA-családoknak kiadott armális; 6. 1627. jan. 12. BETHLEN Gábor címer- és nemesség-adománya az ÖTVÖS-család részére; 7. ismét II. FERDINÁND 1629. márc. 10-én kelt, a JANCZOVITH-családnak szóló címereslevele; 8. 1630. ápr. 24. Brandenburgi Katalin címereslevele a SZABÓ másként FARKAS-család számára (önálló örökletét FARKAS Sándortól); 9. 1649. febr. 4. III. FERDINÁND által a SZILÁGYI-, 10. 1654. okt. 25. a SZENCZY- és 11. 1654. okt. 19. a NAGY-család részére kiadott címereslevél, utóbbi Pozsony vármegyének e család részére 1832-ben kiállított nemesi bizonyáglevelével (önálló örökletét NAGY László püspöktamási-i plébános által); 12. 1664. okt. 26. I. APAFFY Mihály által a KOLOSI-családnak adományozott címereslevél; 13. I. LIPÓT armálisai: 1676. febr. 19. a DOHY-, 14. 1677. szept. 28. a DÖRY — és 15. 1692. máj. 4. a VINCZE-család számára, — utóbbi a királyi concessióval ellátott eredeti címerkérő folyamodvánnyal együtt; 16. I. JÓZSEF gyér számban ismert ilyenmő adományainak egyike 1710. ápr. 3-áról a SZÜLLŐ-család részére. ÖZV. SZIRMARY Tamásné PULSZKY Henriette örökletétjei: 17. a PULSZKY-család 1741. szept. 13-án kelt címeres nemesítő levele MÁRIA TERÉZIÁTÓL, — 18. ugyanezen család bárói diplomája I. FERENC királytól 1799. aug. 17-ikéről, és 19. ugyanannak 1800. febr. 5-én kelt, a család részére előnevet adományozó oklevele. 20. A báró NOPCSA-család levéltárának kiegészítéseképen e család 1855. december 31-én kiállított bárói diplomája I. FERENC JÓZSEFTŐL; 21. végül 1890. szept. 14. ugyancsak I. FERENC JÓZSEF nemesség-, címer- és előnév adományozása TAKÁTS Lajos és gyermekei számára (dr. Grósz Emilné Felvinczi TAKÁTS Margit különálló örökletéte). Hiteles másolatok: 22. 1663. ápr. 25. I. APAFFY Mihály címereslevele a Rettegghi Viski- és 23. 1687. szept. 28. I. Lipót címereslevele a PATAKY-család részére. — Külföldi, birodalmi formában kiállított címereslevelek: 24. 1630. febr. 12. II. FERDINÁND részéről a Koszorovai Koszoru-család II. RUDOLF által 1590. febr. 15-én nyert címeradományának a megerősítése (két festett címerképpel); 25. 1640. jan. 20. III. FERDINÁND birodalmi címereslevele a Marsinai MARSINAI-család részére; 26. 1691. szept. 1. I. LIPÓT bárói rangemelésé a belgiumi BECKEN-nemzetségből származó ROSENBACH-család számára. E három külföldi címereslevél eredeti, míg a következő kettő másolat: 27. 1769. szept. 23. III. Ferenc császár nemesítése és előnévadománya a SCHÖTT-családnak, továbbá 28. 1824. IV. 25. I. FERENC császárnak a MAKARSKI-család részére szóló birodalmi címereslevele.

Céhirataink csoportja jobbra kisebb céhiratokkal szaporodott. A nagyobbak közül jelentősebb a marosvásárhelyi fazekascéh szabályzatait és iratait tartalmazó növedék.

Fényképgyűjteményünk állományát ajándékozóink figyelme és készsége az előző esztendőben is igen szép számmal növelte. A facsimilek 64 darabot kitevő szaporodásának zöme középkori oklevelek hasonmásait öleli fel. Különösebb tudományos értéket jelentenek az OSTFFY Lajos ny. főispán által ajándékozottak. Ezek közül 7 drb Árpád-kori — mégpedig 4 drb a tatárjárás ideje előtti — oklevélről készült.

A Levéltári Osztály forgalmáról és gyarapodásáról a számszerű kimutatás a következő:

Használat: Az 1930. évben 794 kutató használt 241.684 drb iratot és 204 tértvényen kölcsönöztünk 7849 drb iratot.

Gyarapodás: A Levéltár anyaga vétel útján 660 drb, 1 csomag és 1 láda, ajándékozás útján 1103 drb, más osztályba való áttétel révén 1838 drb, örökletét kapcsán 3116 drb, 141 csomag, illetőleg doboz és láda, csere útján 1 drb, vagyis összesen 6718 drb, 142 csomag és doboz, valamint 16 láda irattal, illetőleg aprónyomtatvánnyal, fényképes facsimilével és szakkönyvvel gyarapodott.

E gyarapodás az anyag természete és tárgyi csoportok szerint a következőképen oszlik meg: 107 drb eredeti középkori oklevél, 39 drb és 1 köteg középkori oklevelek másolatai, 4443 drb 139 csomag illetőleg doboz és 16 láda újkori irat, 24 drb eredeti nemesi és bárói címereslevél, 4 drb címereslevélmásolat, 3 drb nemesi irat, 1 drb genealógiai tábla, 92 drb céhirat, 7 drb külföldi irat, 1895 drb gyászjelentés, 92 drb fényképes oklevél-facsimile, 11 drb festett címer és régi képhasonmás végül 28 drb szakkönyv.

Személyi tekintetben az 1930. évben az osztályban nagyobb változás állott be. A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója május 5-én dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnokot és megbízott igazgatót, a Levéltári Osztálynak hosszabb idő óta vezetőjét, a Széchényi Könyvtár élére helyezte át és az Osztály további adminisztrálására helyettesítésével dr. CZOBOR Alfréd vm. főlevéltárnokot bízta meg. Ugyanezen év folyamán dr. VÁCZY Péter és dr. ifj. IVÁNYI-GRÜNWARD Béla I. o. múzeumi segédtiszték könyvtártisztekké nevezettek ki.

Az osztály tisztviselőinek főbb irányai szerint összefoglalt multévi *munkássága:*

Dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnok, megb. igazgató május 5-ig

vezette az osztályt s e minőségében végezte az összes adminisztrációs munkát, intézte a vásárlásokat, naplózásokat, kutatók és érdeklődők felvilágosítását s emellett újabb szerzeményeket is feldolgozott. Május 5-én a Széchényi Könyvtár igazgatását vette át.

Dr. CZOBOR Alfréd vm. főlevéltárnok rendezte és regesztázta a BORONKAY-család és átrendezte a ROSTY-család levéltárát. Feldolgozta a törzsanyagbeli gyarapodások nagy részét. Május 5-ike óta intézte az Osztály adminisztrációs teendőit. Áttanulmányozta az újabb szerzeményeket és felbecsülte a vételre felajánlott iratokat. Vezette a szerzeményi és letét-naplót. Fogadta és útbaigazította a kutatókat és érdeklődőket. Levéltárrendezési munkálatokat végzett és átválogatta a régi lymbus-anyagot. Osztályozta az 1928- és 1929-es szerzeményeket levéltári elhelyezésük végett s úgy az iratokra, mint a végleges növedéknaplóba is bevezette azok pontos levéltári helyét. Irányította a párisi lengyel kiállításra küldött anyag kiválogatását. Készítette a Turul hivatalos értesítőjében a levéltár 1929. évből és az 1930. év első feléből való szerzeményeinek a leírását.

Dr. BORZSÁK István könyvtárnok rendezte a PÉTERFFY-család levéltárának kiegészítését, a THALLÓCZY-hagyaték levéltári részét, a SZENTIVÁNYI-család, továbbá a KRASZNAY- és a SZIKSZAY-BASKAY-család levéltárát; több kisebb törzsanyagbeli gyarapodáson kívül feldolgozta az Osgyáni BAKOS- és ERNYEI-iratokat, hozzáfogott a RAKOVSKY-letét rendezéséhez. A fenti elrendezett levéltárak végleges lajstromait is elkészítette és legépelte. Irta a végleges növedéki naplót; segédkezett a kutatók kiszolgálásában, a hivatalos gépelési munkáknál, a korábbi szerzemények levéltári elhelyezésénél és a folyóügyek intézésénél.

Dr. VÁCZY Péter könyvtártiszt rendezte a SIMONYI-, a báró MAJTHÉNYI- és a KÖRMENDY-család levéltárát s összeállította és legépelte végleges lajstromaikat. Megkezdte a RUDNAY-család levéltárának a feldolgozását és törzsanyagbeli újabb növedékeket is regesztázott. Résztvett raktárrendezési munkálatokban, a kutatók és kölcsönzők kiszolgálásában, a nyilvántartási könyvek vezetésében. A Kézirattár számára kiválogatta a törzsanyagbeli 1550 év előtti magyar nyelvemlékeket. Júl. 1-től aug. 15-ig hivatalos megbízásból rendezte Kőszeg város levéltárát.

Dr. ifj. IVÁNYI-GRÜNWARD Béla könyvtártiszt befejezte a báró NOPCSA-család levéltárának és az ehhez újabban érkezett kiegészítések részletes, regesztaszzerű feldolgozását és az egész anyagról kimerítő elenchust készített. Részben rendezte a nagyobb SZIRMAY-családi kiegészítést. Újkori

kisebb törzsanyagbeli gyarapodásokat is feldolgozott. A levéltári tájékoztató alapján elkészítette a levéltár betürendes kartoték-nyilvántartását. Segédkezett az iktató és kölcsönzési napló vezetésében, a kölcsönzések lebonyolításában és a felek kiszolgálásában. Végezte a hivatalos gépelést.

CZOBOR ALFRÉD.

III.

Hírlaposztály.

A Hírlaposztálynak adminisztratív tekintetben való önállósága óta ez volt az első teljes munkaéve. Bár az év nagyobbik részében csökkent tisztviselői létszámmal dolgoztunk s munkánk elé az évnek mind elején, mind pedig az ősz beálltától az év végéig súlyos technikai akadályok is gördültek, fennakadás a szorosabban vett folyómunka elvégzésében nem történt, sőt az adott helyzethez viszonyítva, azontúl is határozott eredményeket mutathatunk fel. Osztályunk legrangidősebb tisztviselője, dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok már a múlt év októberében megkezdett tizhavi bécsi tanulmányi szabadságát folytatta s annak befejezése után, augusztus hó 1-től kezdődőleg vett részt ismét az Osztály munkájában. Az év első hét hónapjában így csak két tisztviselőre bízhattam az Osztály teendőinek ellátását, minthogy a még az előző év végén párisi tanulmányútra eltávozott dr. HEVESI András önkéntes gyakornok hazatérve, munkahelyét már el nem foglalta s pótlására új — akárcsak ideiglenes — munkaerőt nyernünk nem sikerült.

Munkavégzésünknek már említett technikai akadályai az Osztályunkat befogadó épületrész berendezésének átalakítási munkálataival függtek össze. Ezek miatt az év kezdetén is, végén is hónapokra a Széchenyi Könyvtár raktártermeibe szorultunk, sőt ez utóbbiaknak egyidejű teljes feldúlása idején az is előfordult, hogy a munka rendszeres végzésére helyet átmenetileg egyáltalán nem voltunk képesek biztosítani. Ily nehéz körülmények között nyomatékosan ki kell emelnem az Osztály tisztviselőinek, nemkülönben altisztjeinek példás odaadását, munkaszeretetét és ügybuzgalmát, mellyel — sokszor egészségük veszélyeztetése árán is — lehetővé tették, hogy az Osztály mind muzeális anyagának rendbentartásának, mind pedig a kutató közönséggel szemben fennálló kötelességének mégis megfelelhessen.

Anyagi eszközeink tekintetében az elmúlt évhez viszonyítva, határozott javulásról számolhatok be. A Nemzeti Múzeum könyvtárának az egységes adminisztráció idejéből fennálló anyagi kötelezettségei ez év

elejéig a Gazdasági Hivatal által rendeztetvén, február havától kezdődőleg a könyvtári célokra rendelkezésre bocsátott dotációnak a Hirlaposztályra eső egyharmad részét — egyhavi összeg híján — rendszeresen igénybevehettük s ily módon a havi 475 pengőnyi járandóságot tíz alkalommal felvéve, az év folyamán összesen 4750 pengő állt rendelkezésünkre. Ez összegnek túlnyomó részét az Osztályunkban immár aggasztó mennyiségűvé szaporodott bekötetlen anyag részleges csökkentésére fordítottam. Megelőző évi jelentésemben nyomatékosan reámutattam az e téren mutatkozó siralmas viszonyokra, melyek következményeiért szinte már felelősséget se lehetett vállalni. Akkor 6—8 száz kötetben jelöltem meg azt a minimumot, amennyit az úgyszólva naponta igényelt anyagból haladéktalanul be kellene kötetnünk. Örömmel jelentem, hogy ezt a számot legalább is megközelítve, a legsürgősebb anyagból az év folyamán házi könyvkötészetünkkel 516 kötetnek bekötését elvégeztettem, erre fordítván a rendelkezésünkre álló összegnek csaknem kétharmad részét. A dotáció fennmaradt hányadát, összesen 1256,33 pengőt Osztályunk anyagának gyarapítására fordítottam, részben külföldi folyóiratoknak folytatólagos megrendelése, részben pedig hiányaink pótlására szolgáló köteteknek vagy egyes számoknak megvásárlása útján.

Osztályunk anyagának különböző forrásokból való *gyarapodása* az év folyamán számszerinti kimutatásban a következő képet mutatja:

1. kötelezpéldányok útján szereztünk 52.123 számot,
2. ajándék útján 160 kötetet, 19 évfolyamot és 9 számot,
3. vétel útján 18 kötetet és 1 számot,
4. áttétel útján 1 kötetet és 13 számot s végül
5. csere útján két évfolyamot.

Ajándékozás útján az Osztályban nagyobbmértvű gyarapodás nem történt, mindazonáltal e forrásból is sikerült olyan anyaghoz jutnunk, mely a nálunk őrzött sorozatok egyes hiányainak pótlására alkalmas. Ajándékaikkal az év folyamán a következők gazdagították gyűjteményünket: BALÁZSOVICH Z., BALOGH Sándor, KRISCH Jenő, DOBAY Ferenc, ERDŐSI Emil, FORGÁCS Gyula, Gazdák Biztosító Szövetkezete, HIMFI Géza, HÓMAN Bálint, Kaposvári Plébániai Hivatal, KISS György, KOVÁCS Sándor, CSIKI Ernő, M. kir. Külügyminisztérium, MIKLÓS Károly, PÁNCÉL József, Pécsi Új Lap kiadóhivatala, M. kir. Postatakarékpénztár, RÓNA Lajos, STEINECKER Ferenc, UHLÁR Béla, SIKABONYI Antal és 39 különböző lap szerkesztősége.

Az Osztály *újszűvelőinek munkássága* az év folyamán következőképpen oszlott meg:

Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok július hó 31-ig tanulmányi szabadságon Bécsben tartózkodott. Aug.-dec. folyamán átvett 4182 szám kötelespéldányt, naplózott 55 tételt, írt 26 nyilvántartási lapot, átszámozott 91 tétel hírlapot, beszámozott 25 köt. hírlapot. A kolligátumok feldolgozásából összesen 545 drbot végzett el, ezekről 85 új cédulát, 153 kartotéklapot és 99 utalólapot írt, 206 drbot pedig régi cédulákra vezetett rá. GÁSPÁR Margit társaságában kiválogatta és elhelyezte a megszűnt anyagot, ebből beszámozott 2066 köt. hírlapot. Ugyancsak Gáspár Margittal résztvett a katalógus összeolvasásában.

Dr. GÁSPÁR Margit alkönyvtárnok rendezte az 1929 előtti kötetlen hírlap- és folyóiratanyagot. A megállapított hiányok kiegészítése végett 170 kérélapot írt az illetékes szerkesztőkhöz és kiadókhöz. Ez anyagból 1670 köt. hírlapot borítékolt, ugyanannyi köt. hírlapot cédulázott (ebből 270 köt. hírlapot az új cédulakatalógusra vezetett), 9000 köt. külföldi és megszállterületi hírlapszámot rendezett és osztott be 83 kartonborításba. Megcédulázott 60 köt. megszállterületi hírlapot, újonnan cédulázta az 1929/30-ban bekötött 227 köt. hírlapot. Beszámozott 700 köt. hírlapot 640 tételben s beosztotta ezek céduláit és kartotéklapjait. Kartotéklapokat írt 688 újonnan megindult lapról. Az új anyagból megcédulázott 620 köt. hírlapot. A II. sz. növedéknaplóba bevezetett 71 tételt. A helyrajzi katalógusból másolt 1645 tételt. GORIUPP Alisz társaságában kiválogatta és elhelyezte a megszűnt anyagot és kikereste az ehhez tartozó cédulákat. Két héten át GORIUPP Alisszal együtt, majd újabb két hétig egyedül összeolvasta a katalógust.

Dr. PARÁDI Lászlóné könyvtári főtiszt az évnegyed folyamán átvett 47.927 kötelespéldányként érkezett hírlapszámot. Írt 221 ideiglenes cédulát és 503 reklamáló levelezőlapot. Naplózott 1033 tételszám alatt ugyanannyi kötet 1929 és 1930 évi hírlapot, ebből kötésre készített 629 kötetet. Cédulázott és borítékolásra előkészített 324 kötet hírlapot. Rendezte a püspöki körlevelekből az 1925—1929 évek közé eső anyagot. Rendezte a Hírlaposztály irattárát és az ügydarabokat átirta az új iktatókönyvbe. Ezenkívül cédulázta a beérkező külföldi hírlapokat, vezette a hírlapkölcsonzést és végezte az Osztály gépirásos, titkári és egyéb adminisztrációs munkáit.

Használat: A) Helyben: 4679 esetben 12.244 kötet. B) Kölcsonzés: 281 esetben 568 kötet és 276 füzet.

RÉDEY TIVADAR.

IV.
Zenetörténeti Osztály.

A miniszter úr ő Nagyméltósága ez osztály munkakörébe február 6.-án 430—11/73—1930. sz. alatt kelt rendeletével dr. LAJTHA László nyug. igazgatóórt díjtalan minőségben alkalmazni, október 10.-én 430—1/26—1930. sz. rendeletével pedig dr. BARTHA Dénest, a berlini Collegium Hungaricum tagját I. oszt. könyvtári segéd tisztté kinevezni kegyeskedett.

Addig míg a Zenetörténeti Osztály rendes javadalommal fog rendelkezhetni, munkásságát nem terjesztheti ki, hanem igyekszik ajándékok útján gyűjteményét gyarapítani s a meglévő anyag feldolgozásában eredményeket felmutatni. A növekedésből ki kell emelni ERKEL Sándor *Csobánc* c. operája — egyetlen e nembeli munkája — eredeti vezérkönyvét 2 kötetben, amit a Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete nagylelkűségének köszönhetünk. Ez eléggé meg nem becsülhető támogatásért örömmel mondunk meleg köszönetet a Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete elnökségének. Apróbb vételeinket egy régebben ajándékkul kapott összeg maradványából fedeztük.

Az osztály gyarapodását a következő táblázat teszi szemlélhetővé.

	Hangjegy kézirat	Könyv	Hang- jegy	Levél	Kép	Apró nyomatvány	Emlék- tárgy	Összesen
Köteles példány	—	50	229	—	—	—	—	279
Ajándék	8	34	36	1	30	2	2	113
Vétel	3	12	17	1	24	—	—	57
Áttétel	—	7	16	—	—	—	—	23
Csere	—	10	—	—	—	—	—	10
Összesen :	11	113	298	2	54	2	2	482

Az ajándékozók névsora : bankfalvai ANTALFFY Andor, BIBOR EPSTEIN Karolina (New-York), BARTHA Dénes, BARTHA István, CZEIZNER Margit, GÁRDONYI Zoltán, GORIUPP Alice, HARMAT Artúr, HÓMAN Bálint, Ismeretlen, JACUBOVICH Emil, JÁRAY JANETSCHek István, KERESZTY István, LAJTHA László, LAVOTTA Rezső, MAJOR Ervin, Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya, MATYÉKA Béla, MOLNÁR Antal, NAGY Pálma, NÜLL Edwin von der (Berlin), M. k. Operaház igazgatósága, PATÓ Péter, POPPER Irma, RUTTKAY Aladár, SIKLÓSSY László, SONKOLY István, TATÁR Balásné, TIBOLDI József, TÓTH János, Universal-Edition (Bécs).

A Zenetörténeti Osztály által már régen tervezett időszaki kiadvány sanyarú gazdasági viszonyaink folytán fedezet híján kiadható nem lévén, a «Muzsika» szerkesztőjének szíves készségéből nevezett lapban rendszeres közleményeket hozhattunk nyilvánosságra. A Muzsika fennállásának idején másfél ivnyi közlemény — ebből fél iv esik 1930-ra — jelent meg. Ugyanott jelent meg a PETŐFI dalok bibliográfiája 27 lapon.

A Zenetörténeti Osztály anyagát a könyvtár olvasótermében 252 egyén vette igénybe, aki 491 kötet könyvet és 283 kötet hangjegyet használt. A kölcsönzési forgalomban 97 egyén 194 könyvet és 171 hangjegyet használt. A zenei kéziratokból 17 kutató 71 darabot tanulmányozott.

ISOZ KÁLMÁN.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI TISZTVISELŐINEK IRODALMI MUNKÁSSÁGA AZ 1930. ÉVBEN.

DR. SULICA SZILÁRD

főkönyvtárnok.

1. A budapesti kir. magy. tudományegyetemi közgazdaságtudományi karon mint a román nyelv rendes előadója heti hat órában előadásokat tartott a román nyelvből és irodalomból és a román kereskedelmi levelezésből.

2. A román színjátszás története. (Megjelent a Győző Andor által kiadott Színészeti Lexikonban.)

3. Protosinceleul Ghenadie B. Bogoeviciu. (Megjelent a Calindarul nostru anul 1931. Budapesta, 1931. című kalendáriumban.)

4. Erdélyi román szentképek a Néprajzi Múzeumban. (Kézirat.)

DR. ISOZ KÁLMÁN

a Zenetörténeti Osztály igazgatásával megbízott főkönyvtárnok.

1. Bakfark Bálint, Mihály és János. (Muzsika 1—2. sz.)

2. Szemelvények a Zenetörténeti Osztály levelestárából. 12—18. (U. o. 1—2. és 4—5. sz.)

3. Petőfi műveinek zenei bibliográfiája. (U. o. 3. sz.)

4. Zenei szemle. (Protestáns Szemle 1—10. sz.)

5. Könyvismertetések. (Magyar Könyvszemle 1—4. sz.)

6. A rendszeres zeneoktatás kezdete Pest-Budán. (Előadás a Zene-pedagógiai Társaságban.)

DR. JAKUBOVICH EMIL,

az Orsz. Széchényi Könyvtár igazgatásával megbízott, könyvtárigazgatói címmel felruházott főkönyvtárnok, a M. Tud. Akad. I. tagja, a M. Nyelvtud. Társ. titkára.

1. A stockholmi kir. könyvtár magyar történelmi vonatkozású feljegyzése. (Magyar Könyvszemle 1—2. sz.)
2. Titkári jelentés a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1929. évi működéséről. (Magyar Nyelv 1930.)
3. Két új Anonymus-jelölt. (Kézirat.)
4. Volt-e huszita bibliánk? (Kézirat.)

DR. GULYÁS PÁL

főkönyvtárnok, egyetemi c. ny. rk. tanár, a Szt. István Akadémia rendes tagja, a Magyar-Spanyol Társaság elnöke.

1. A magyar könyvtermelés egy esztendeje. (Magyar Könyvszemle 1—2. sz.)
2. Magyar Könyvészet. (A Corvina melléklete 1—9. sz.)
3. Ki volt a kolozsvári «Arithmetica» magyar fordítója? (Magyar Nyelv 7—8. sz.)
4. Elhúnytak. (Irodalomtörténet 1—6. sz.)
5. Der wiener Buchdrucker Rafael Hoffhalter und sein Sohn in Ungarn. (Gutenberg-Jahrbuch 1930.)
6. El primor libro hungero sobre Espana. Memorias de la Assiación Hungero-Espanole. Budapest, 1930.
7. Nyomdáink belső élete a XVI. században. Felolvasás a Szent István Akadémia III. osztályában, okt. 10.

DR. RÉDEY TIVADAR,

a Hirlaposztály igazgatásával megbízott c. és j. főkönyvtárnok.

1. Vezette a Napkelet Színházi Szemle rovatát és ebben színházi kritikát írt kilenc ízben.
2. Péterfy Jenő és a történetírás. (Napkelet 26. l.)
3. Könnycs. (U. o. 242. l.)
4. Bánk bán új színrealkalmazása. (U. o. 556. l.)
5. Kecskeméti Katona-kiadványok. (U. o. 586. l.)
6. Fáy Szeréna. (U. u. 594. l.)
7. Színházi könyvek. (U. o. 598. l.)
8. Panorama de la Littérature Hongroise contemporaine. U. o. 971. l.)

9. Tamás Ernő versei. (U. o. 900. l.)
10. Beczássy Judit új regénye. (U. o. 980. l.)
11. Ritoók Emma: Tündérmesék. (U. o. 1180. l.)
12. Zsinka Ferenc. (Századok 571. l.)
13. Vegyes közlemények. (Magyar Könyvszemle 1—4. sz.)
14. Szerkesztette az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Könyvszemle című folyóiratát és ennek Bulletin című melléklapját, valamint Jakubovich Emil társaságában Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai című sorozatot.

DR. KEMÉNY GYÖRGY

könyvtárnok.

1. Az Országos Széchényi Könyvtár átszervezésének tanulságai. (Kézirat.)
2. A felvidéki magyar irodalom 1920—1930. (Kézirat.)

DR. RÉDEY TIVADARNÉ HOFFMANN MÁRIA DR.

könyvtárnok.

1. Ady két kiadatlan levele. (Napkelet 4. sz.)
2. Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München. IX. Band. (Magyar Könyvszemle 1—2. sz.)
3. Bulletin de la Société française de reproduction de manuscrits à peintures. 12—13. année. (U. o. 1—2. sz.)
4. Löffler, Karl: Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit. (U. o. 1—2. sz.)
5. Rümman, Arthur: Das illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts in England, Frankreich, Deutschland, 1790—1860. (U. o. 3—4. sz.)
6. Réau, Louis: La gravure en France au XVIIIe siècle. (U. o. 3—4. sz.)

DR. SIKABONYI ANTAL

könyvtárnok.

1. Hírlapirodalmunk és Rákosi Jenő. (Felolvasás a Rádióban, febr. 1.)
2. Rákosi Jenő. (Budapesti Hírlap, febr. 4.)
3. Rákosi Jenő a publicista. Budapest, 1930. Gergely R. kiadása, 43 l.
4. Róvó Aladár: A betű. (Magyar Könyvszemle 3—4. sz.)

DR. PUKÁNSZKY BÉLÁNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.

könyvtárnok.

1. A Todoreszku-Horváth könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. (Magyar Könyvszemle 1—4. sz.)
2. 300 címszó a Győző Andor által kiadott Színészeti Lexikonban.
3. A magyar népszínmű bécsi gyökerei. (Irodalomtörténeti közlemények és külön is a Irodalomtörténeti Füzetekben.)
4. Wiener Bühnenüberlieferungen im ungarischen Volksstück. (Deutsch-ungarische Heimatsblätter.)
5. Könyvismertetések. (Magyar Könyvszemle és Deutsch-ungarische Heimatsblätter.)

DR. BORZSÁK ISTVÁN

könyvtárnok.

1. A magyar pecsétani irodalom bibliográfiája. (Kézirat.)
2. Jelentés az 1930. év nyarán Ausztriában tett könyv- és levéltári tanulmányútról. (Kézirat.)

DR. TÓTH LÁSZLÓ

múzeumi titkár, egyetemi magántanár.

1. Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében. (Magyar Könyvszemle és különnyomatban is.)
2. Agostino Sagredo levele Bonfini Averulinus-fordításának velencei kodexéről. (U. o.)
3. Gróf Apponyi Sándorné. (U. o. és különnyomatban is.)
4. Garampi bécsi nuncius levele Kézai Simon krónikájának eredeti kéziratáról. (U. o.)
5. Dankó József levele Pietro Antonio Uccellihez Aquinói Szent Tamás kiadatlan iratairól. (U. o.)
6. Magyar szentek ünnepei egy XV. századi bambergi naptárban. (Turul III—IV. sz.)
7. Mikor született Széchenyi György? (U. o.)
8. Magyar volt-e III. Calixtus ellenpápa? (Történeti Szemle és különnyomatban is.)
9. 63 magyar történeti cikk a Dictionnaire d'histoire ecclésiastique-ben.
10. Kritikák. (Századok, Történeti Szemle, Magyar Könyvszemle, Turul, Revue d'Histoire Ecclésiastique.)

11. Gli studenti Ungheresi all' Università di Bologna. (Előadás a bolognai Szent Imre ünnepen, jún. 14. Megjelent az Il Commune di Bologna aug. füzetében.)

DR. GORIUPP ALISZ

alkönyvtárnok.

1. Az osztrák könyvtárosképzés. (Magyar Könyvszemle 1—2. sz.)
2. Készíti a magyar részt a Commission für die Internationale Bibliographie der Presse általános sajtóbibliográfiája részére.

DR. GÁSPÁR MARGIT

alkönyvtárnok.

1. Kristóf György: Az első vidéki (székely) magyar hírlap és irodalmi melléklapja. (Magyar Könyvszemle 3—4. sz.)
2. A magyar kémiai irodalom 1901—1925. évi bibliográfiája. (Kézirat, sajtó alatt.)

DR. VÁCZY PÉTER

I. oszt. könyvtártiszt.

1. A magyar igazságszolgáltatás szervezete a XI—XII. században. Miskolc, 1930.
2. A királyi megye és elmélete. (Kézirat.)
3. Ungarns Gerichtsverfassung im XI. und XII. Jahrhundert. (Kézirat.)
4. Ismertetések.

DR. IFJ. IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA

I. oszt. könyvtártiszt.

1. Történeti bevezetéssel kiadta gr. Széchenyi István Hitel c. művét a Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai c. kiadványsorozatban. Budapest, 1930.
2. A százéves Hitel. (Budapesti Hírlap.)
3. Széchenyis Idealismus und der Katholicismus. (Előadás a bécsi Leo-Gesellschaftban.)
4. A Hitel gazdaságpolitikája és a XIX. század huszas éveinek agrárkrízise. (Előadás a Magyar Történelmi Társulat 1930. évi közgyűlésén.)

DR. TREML LAJOS

I. oszt. könyvtári segédtsízt.

1. Di un probabile calco linguistico della Palia di Orastie. (Studi Rumeni IV. 105—107.)
2. Az oláh nyelv magyar jövevényeinek másodlagos l-jéről. (Magyar Nyelv.)
3. Oláh —ag — ó-magyar —ay? (U. o.)
4. Az oláh chipes: magyar képes jelentéstani viszonyához. (U. o.)
5. Magyar bákány — oláh pogan. (U. o.)
6. Magyar csók — oláh tuc. (U. o.)
7. Ismertetések. (Ungarische Jahrbücher, Magyar Könyvszemle, Studi Rumeni.)

DR. ASZTALOS MIKLÓS

I. oszt. könyvtári segédtsízt.

1. Katonai közművelődési intézmények Varsóban. (Magyar Szemle.)
2. A varsói kisebbség kutató intézet. (Új Magyar Föld. III.)
3. Wissenschaftliches Leben in der Wittenberger ungarischen Gesellschaft im XVI. Jahrhundert. (Ungarische Jahrbücher.)
4. Wittenbergi levél. (A jövő útjain.)
5. A berlini diákság szellemi élete. (Magyar Szemle.)
6. Magyar diákok előadásáról szóló rektori hirdetmények Wittenbergből (1652—1656). (Magyar Könyvszemle.)
7. Jancsó Benedek munkásságához. (Társadalomtudomány.)
8. Bibliografiai címszavak a Gutenberg-lexikon II—III. kötetében.
9. Negyvenhét könyvismertetés. (Ungarische Jahrbücher.)
10. Szerkeszti a Jancsó Benedek Emlékkönyvet. (Sajtó alatt.)
11. Sajtóra kész közlemények. (Jancsó Benedek Emlékkönyv, Ungarische Jahrbücher, Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár.)

DR. BARTHA DÉNES

I. oszt. könyvtári segédtsízt.

1. Benedictus Ducis und Appenzeller. Ein Beitrag zur Stilgeschichte des XVI. Jahrhunderts. Wolfenbüttel-Berlin, Georg Kallmeyer. 1930.
2. Neue Mitteilungen über die Hofmusikkapelle in Heidelberg unter Pfalzgraf Ludwig V. (Mannheimer Geschichtsblätter, 180. l.)
3. Zur Geschichte der Hofmusik in Heidelberg. (Zeitschrift für Musikwissenschaft, 445. l.)

4. Nef, K.: Einführung in die Musikgeschichte. (Deutsche Literaturzeitung, 993. l.)
5. Günther, S.: Moderne Polyphonie. (U. o. 1185. l.)
6. Nüll, E. v. d.: Béla Bartók. (U. o. 1609. l.)
7. Kallenbach, L.: Geistige und tonale Grundlagen der modernen Musik. (U. o. 2384. l.)
8. Sachs, K.: Geist und Werden der Musikinstrumente. (Anthropos, 1930 okt.)
- Szabolcsi—Tóth: Zenei Lexikon. (Pester Lloyd, okt. 25.)

DR. KOZOCSA SÁNDOR

könyvtári segédtszt.

1. A magyar tudományos irodalom bibliográfiája. VI. 1. Klasszika-filológia. 1901—1925. (Magyar Könyvszemle I—II. sz.)
2. Fitz József: A könyv története. (U. o.)
3. Szalay József: A könyvről és a könyvszeretetről. (U. o. III—IV. sz.)
4. Színészettörténeti adalék. (Irodalomtörténeti Közlemények I. sz.)
5. Pápai Páriz Ferenc levele. (U. o.)
6. Hatvani István orvosi levele. (U. o.)
7. Irodalomtörténeti repertorium. 1929. első fele. Második, bef. közlemény. (U. o.)
8. Irodalomtörténeti repertorium. 1929. második fele. Első közlemény. (U. o. II. sz.)
9. Irodalomtörténeti repertorium. 1929. második fele. Második, bef. közlemény. (U. o. III. sz.)
10. Irodalomtörténeti repertorium. 1930. első fele. Első közlemény. (U. o. IV. sz.)
11. Zeneirodalmi repertorium. 1929. I. félév. (Muzsika 1—2. sz.)
12. Napilapszemle. (Századok, 683—690; 804—805. l.)
13. Az életről és a szerelemről dalolok. Rössler Mária Irén versei. (Igaz Szó 10. sz.)
14. Darkó József: Szép ötvöslegény. — A ferdetorony. (U. o.)
15. Tormay Cécile. (Nők Újságja 1. sz.)
16. Rákosi, a drámaíró. (Magyar Világ 1. sz.)
17. Némethy Géza. (U. o.)
18. Dóczi Lajos. (U. o. 2—3. sz.)
19. Balázs István. (U. o. 4—5. sz.)

20. Kálmán László. (U. o.)
21. A romantikus Csiky. (U. o. 6—7. sz.)
22. Pekár Gyula. (U. o. 8—9. sz.)
23. Ó-magyar olvasókönyv. Jakubovich Emil és Pais Dezső könyve.
(U. o.)
24. Fülöp Áron munkái. (U. o. 10—11. sz.)
25. Babits Mihály. (U. o. 12—13. sz.)
26. Bessenyei György munkái. (U. o.)
27. A magyar filozófiai irodalom bibliográfiája. 1901—1925. Össze-
állította: M. Buday Júlia. (U. o.)
28. A lengyeli gróf Apponyi-kastély. (U. o. 14—16. sz.)
29. Pintér Jenő. (U. o.)
30. Vörösmarty Salamon királya és történeti forrásai. Bánrévy
György könyve. (U. o.)

DR. HALÁSZ GÁBOR

szakdíjnok.

Konservative Weltanschauung. (Der Nahe Osten, dec. 15.)

DR. KNIEZSA ISTVÁN

szakdíjnok.

1. Harminc könyvismertetés. (Ungarische Jahrbücher 1—2. és 3. sz.)
2. Három cikk sajtó alatt a Slavia Occidentalisban.
3. A szláv tudományos élet és a magyarság. (Sajtó alatt lévő cikk
a Jancsó Benedek Emlékkönyvben.)

DR. DEÉR JÓZSEF

szakdíjnok.

1. Szkítia leírása a Gesta Ungarorumban. (Magyar Könyvszemle
(3—4. sz.)
2. Ismertetések. (Ungarische Jahrbücher.)
3. Ungarn in der Descriptio Europae Orientalis. (Sajtó alatt a Mit-
teilungen des Institutes für Oesterreichische Geschichtsforschung-ban.)
4. Die dalmatinische Munizipalverwaltung. (Sajtó alatt az Ungarische
Jahrbücherben.)
5. B. Hóman's Werk über die mittelalterliche Geschichte Ungarns.
(Sajtó alatt u. o.)

6. A magyar-horvát államközösség kezdetei. (Sajtó alatt a Jancsó Benedek emlékkönyvben.)

DR. CZOBOR ALFRÉD

beoszt. vm. főlevéltárnok, a M. Herald. és Geneal. Társ. titkára.

1. Sipeki Balás Károly: Családi feljegyzések. (Turul 1—2. sz.)
2. Levéltári Közlemények. (U. o.)
3. Dr. Iványi Béla: A Tomai-nemzetségbeli Losonczi Bánffy család története. II. k. (U. o.)
4. Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. (U. o.)
5. Daróczy Zoltán: Nemesi Évkönyv. V—VI. évf. (U. o.)
6. Dr. Áldásy Antal: Cimereslevelek. II. k. 2. füzet. (U. o. 3—4. sz.)
7. Časopis Československé Rodopisné Společnosti. (U. o.)
8. Hivatalos Értesítő a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának gyarapodásairól. (U. o. 1—2. és 3—4. sz.)
9. Tárca és titkári jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1929. évi működéséről. (U. o. 1—2. sz.)
10. Zsinka Ferenc. Nekrológ. (U. o.)
11. Társszerkesztője volt a Turulnak.

DR. LAJTHA LÁSZLÓ

szolgálatátételre beosztott nyug. igazgatóőr.

1. Schweitzer Albert. (Protestáns Szemle.)
2. Népies táncok és játékok Magyarországon. (L'Art populaire II. köt., kiadta az Institut International de Coopération Intellectuelle.)
3. Vonóstrió. (Előadta a Waldbauer-Temesváry-Kerpely trió.)
4. Sonatina hegedűre és zongorára. (Bemutatta Országih Tivadar és dr. Herz Ottó.)

SZAKIRODALOM.

Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok, könyvtárak, levéltárak, tudományos intézetek, tanintézetek, bizottságok, tanácsok, tudományos és művészeti társulatok, közművelődési egyesületek évkönyve. VI. köt. 1930/31. Budapest, 1932. Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ kiad. Egyet. ny. 8-r. I. rész. Andocs-Esztergom. IX, (2), 400 l. Ára P 12.—

Az orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, amely 1923-ban történt megszervezése óta a bibliográfiai kiadványok gazdag sorozatával gyarapította eléggé szegényes könyvészeti irodalmunkat, érdemes munkát végzett, amikor föllevenítette a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége által 1900-ban megindított *Magyar Minervá-t*. Ez az évkönyv eredetileg csupán a tudományos szempontból fontos könyvtárak és múzeumok adatait összegezte, majd további kötetekben letérve erről a szerintünk egyedül helyes útról, a nagy számok kedvéért egészen jelentéktelen iskolai gyűjtemények és törpekönyvtárak bevonásával egyre testesebbé duzzadt s eleve lemondott arról, hogy évről-évre megjelenhessék. Új formájában PASTEINER Iván, a Központ érdemes igazgatója, akit az adatgyűjtés és szerkesztés fáradságos munkájában KOSSÁNYI Béla, PROHÁSZKA Lajos és M. BUDAY Júlia támogatott, részben segített a bajon, amikor mellőzte «a tudományos élet szempontjából aligha figyelembe vehető olvasóköri, ifjúsági, nép- és gazdasági könyvtárakat» s csak sajnálunk lehet, hogy úgy a muzeális gyűjteményeknél, mint az ezúttal az évkönyv anyagába először bevont levéltáraknál és egyesületeknél nem járt el hasonló ökonómiával. Nem hisszük ugyanis, hogy pl. a cinkotai áll. tanítóképzőintézet 10 darabból álló test- és élettani szertára, a Szekeres Margit leányliceuma 14 darabnyi vegytani szertára vagy a bpesti II. ker. közs. f. kereskedelmi iskola 29 darabot számláló gépirószertára — hogy csak néhány kirívó példát ragadjunk ki a sok közül — jobban szolgálná a tudományos kutatás ügyét, mint a joggal elmellőzött népkönyvtárak bármelyike. Az éféléket az évkönyv újabb kötetiből bátran ki lehetne, sőt ki is kellene hagyni, vagy ha közlésükre bármi okból szükség van,

úgy a statisztikában az ilyféle gyűjteményeknek egy külön rovatban s nem a múzeumi gyűjtemények kategóriájában a helyük. De nem sorolhatók ide az egyes egyetemi tanszékeknek s más tudományos intézeteknek az ott folyó tudományos kutatáshoz szükséges eszközei sem, rügjanak azok bár 3365 darabra, mint a M. K. Postakisérleti Állomásnál, vagy csak 38-ra, mint a bpesti radiológiai intézetnél. A levéltáraknál visszasan hat a Debreceni Kereskedő-Társulat levéltárának külön szerepeltetése, amelyről a közölt leírásból kiderül, hogy mindössze a legutolsó 15—20 évre visszamenő anyagot őrzi, míg régi, a tudományos kutatás számára némi értékkel bíró anyagát a Déri-Múzeumnak adta letétbe. Az egyesületek között pedig igen sok tisztán közművelődési, vagy túlnyomóan gazdasági érdekeket szolgáló alakulás is helyet kapott. Itt szerintünk a fővétel kritériuma az lehetne, vajjon van-e az illető társulatnak tudományos folyóirata vagy publikációja. Szerencsés az a németországi Minervából átvett újítás, hogy az egyetemek és főiskolák nem csupán tudományos intézeteikkel és gyűjteményeikkel, hanem egész tanszemélyzetükkel is szerepelnek az évkönyvben. Ez főleg az évkönyv külföldi olvasói szempontjából hasznos. Minket magyarokat az évről-évre megjelenő tiszti cím- és névtár e szempontból sokkal jobban ki tud elégíteni.

Az egyes intézeteknek szentelt cikkelyek tetemes részét, miként már a régebbi kötetekben is, az intézetekre vonatkozó történeti adatok és repertóriumok teszik, amelyeket maguk az intézetek vezetői szolgáltatnak be. Egyes szembeszökő egyenetlenségek (l. pl. a Széchényi-könyvtár és az akadémiai könyvtár repertóriumait) e körülményben lelik magyarázatukat. Hogy a történeti és statisztikai adatok mennyiben megbízhatók, az persze bajosan tisztázható. Jellemzésül legyen elég megemlítenem, hogy pl. a *Minerva* (97 l.) az irgalmas rend bpesti könyvtárának alapítási évét 1856-ra, a *Múzeumi és Könyvtári Értesítőbe* (XI: 48 l.) irt cikkem pedig 1804-re teszi — mindkettő a rendtől kapott jelentés alapján!

Könyvünkben az egyes intézmények a helynevek betürendjében s ezen belül különböző alcsoportokban követik egymást. Egyetlen kivétel az Orsz. M. Gyűjteményegyetem, amely Budapest címszó alá került, jöllehet egyes tagjai a fővároson kívül Tihanyban, Bécsben, Berlinben és Rómában székelnek. Minthogy Budapest címszó alatt a Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak c. fejezetekben a Gyűjteményegyetem fővárosi tagjai újból föl vannak sorolva, utalással a közös címszóra, talán helyesebb lett volna a Gyűjteményegyetemet a betürendes helységjegyzékből kiemelve, a kötet élére állítani.

Végleges ítéletet a kötetről, amely csinos külső kiállításában teljesen hozzásimul az előző évfolyamokhoz, csupán a II. füzet megjelenése után mondhatunk. Adja az isteni Gondviselés, hogy az a II. füzet PASTEINER körültekintő, szakavatott szerkesztésében a jelen súlyos gazdasági válság dacára is mielőbb napvilágott láthasson s maradéktalanul feltárhassa az ezer sebtől vérző csonka hazában heroikus kitartással folyó tudományos munka eszközeit.

GULYÁS PÁL.

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár Értesítője. 1930. Új folyam. 10. kötet. Budapest, 1931. Bp. Szűfőváros Házinyomdája. 217 l. 8. r.

A Fővárosi Könyvtár évenként egy kötetbe egyesített négy füzetben adja ki *Értesítőjét*, ez egyszersmind az illető év szereményeinek válogatott jegyzéke is, melyet ENYVVÁRI Jenőnek a könyvtár igazgatójának érdekes és statisztikai kimutatási kapcsán tanulságos jelentése előz meg. Az 1930. évi jelentésben foglaltakból csupán két sajnálatos és két örvendetes dolgot kívánunk kiemelni. Sajnálatos az, hogy a főváros autonómiájának új körülírásával kapcsolatban a könyvtári bizottságot is leépítették, amelyért annyival nagyobb kár, mert az «mindenkor a legnagyobb hozzáértéssel s a kultúra nagy szeretetétől áthatva» minden törekvésében támogatta a könyvtár igazgatóját s hervadhatatlan érdemeket szerzett magának a főváros könyvtárügyeinek nagyarányú kifejlesztése körül. A másik sajnálatos dolog a javadalom csökkentése. Örvendetes dolog, hogy a régi, gróf Károlyi-utcai könyvtárhelyiségekből az új könyvtári palotába (ennek megszerzése is a leépített könyvtári bizottság munkájának eredménye) való átköltözés céltudatos és gondos előmunkálatai befejezésükhöz közeledtek. A másik örvendetes eredmény pedig az, hogy úgy a központ, mint a fiókok egy rendkívül nagy olvasótermi és kölcsönzési forgalmat bonyolítottak le kifogástalanul. A könyvtár életét néhány lekerített számmal kívánjuk sommásan jellemezni. A központ 10.000, a fiókok 27.000 kötettel gyarapodtak. A központ olvasótermében 107 ezer, a fiókokban 77 ezer kötetet olvastak, ezzel kapcsolatban a központtól 45 ezer, a fiókoktól 89 ezer kötetet vettek kölcsön, úgy hogy az egész Fővárosi Könyvtár összes forgalma egy és egynyolcad millió kötetet tett ki. Az *Aktuális kérdések irodalma* c. bibliográfiákból a *Munkaidőről*, továbbá GOLDMARK Károlyról adták ki a 48. s ill. a 49. számú füzetet, amelyekről megjelenésükkor megemlékeztünk.

I. K.

A magyar tudományos irodalom bibliográfiája 1901—1925.

X. 1. Kémia. Összeállította *Gáspár* Margit dr. Budapest, 1931. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. (N. 8-r., XII. 336 l.) Ára 25 P.

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ kiadásában közzétett nagyobb munkát legújabb, most megjelent kötetében a kémia; szakirodalmat dolgozza fel. A könyv örömmel tölti el a szakembert nemcsak azért, mert a fejlődő magyar kémiai irodalom gazdagságáról tesz tanuságot, hanem azért is, mert nagy szolgálatokat fog tenni a tudományos búvárkodásnak. A kutató, ha az 1901-től 1925-ig megjelent munkálatok közül valamelyikre szüksége lesz, mentesülni fog a nehéz, időrabló keresgéléstől. Ezt a munkát kitűnő szakértelemmel egyszersmindenkorra elvégezte helyette a Magyar Nemzeti Múzeum egyik hivatott tisztviselője, a jelen mű összeállítója. Maga is kémikus és egyben bibliografus, aki össze tudja egyeztetni az előbbinek igényeit az utóbbinak megszabott feladataival. A műnek nagy előnyére válik és használhatóságát erősen emeli, hogy nemcsak különálló kötetben megjelent nagyobb munkákat, hanem a kisebb dolgozatokat is tartalmazza. Az egyes munkálatok csoportosításában a *Chemisches Zentralblatt* szakbeosztásához ragaszkodott az összeállító, ami nagyon helyes, mert egy már bevált rendszer felhasználása mindig biztosabb alapot nyújt, mint egy talán részleteiben jobban megfelelő, de a szakemberek előtt még ismeretlen és szokatlan új rendszer. Az egész anyag 12 főfejezetre és ezeken belül 32 alcsoportra oszlik. Az alcsoportokon belül a szerzők nevének betűrendjében sorakoznak a munkák, a szerzők neve ezenfelül a kötet végén külön névmutatóban is szerepel, ami lehetővé teszi ugyanazon szerzőnek esetleg többirányú munkásságára vonatkozó összes adatok áttekintését.

Az összeállítás nemcsak a szűkebbkörű magyar kémikusvilággal számol, hanem a külföldi érdeklődőknek is meg akarja könnyíteni a magyar irodalom áttekintését. Ezt az eléggé fel nem becsülhető célt azáltal éri el, hogy a nagyobb munkáknak és a jelentősebb cikkeknek németnyelvű fordítását is közli. Azzal, hogy az összeállító a szabadalmakat is felkutatta és művében a megfelelő helyeken feltüntette, a technikai világnak tett nagy szolgálatot és könyvének használatát a tudományos világ körein túl a gyakorlat embereinek körében is biztosította.

Hisszük, hogy az az évekre terjedő nagy munka, amelyet az avatott kezű összeállító 131 folyóirat áttekintésével és 7361 könyv, cikk és egyéb közlemény felkutatásával végzett, meg fogja teremni gyümölcsét

a szakemberek elismerésében; kérjük azonban, hogy az összeállító és a kiadó ne álljon meg a fél munkánál, hanem terjessze ki eddigi gondos és felölelt anyagot valóban kimerítő fáradozását az 1925-nél újabb keletű irodalomra is. Hat év a tudomány történetében nagy idő, még nagyobb a magyar kémia történetében, amely a háború és a forradalmak lelki és gazdasági nehézségeiből felocsudva éppen az elmúlt évtized második felében kapott nagyobb lendületet. Az utóbbi évek gazdag irodalmának feldolgozása fontos és szakemberek előtt szívesen látott feladat volna.

LOCZKA ALAJOS.

A bécsi magyar történeti intézet évkönyve. I. évfolyam.
Károlyi Árpád közreműködésével szerkeszti *Angyal Dávid* igazgató.
Budapest, 1931. 8-ad r., 354 l.

Szerencsés gondolat volt a bécsi magyar történeti intézet vezetősége részéről, hogy az intézet tagjainak és vendégeinek lehetővé tette rövidebb terjedelmű tanulmányaiknak, kutatási eredményeiknek az intézet évkönyvében való közzétételét. Kívánatos volna, hogy az évkönyv első kötete egyúttal ne az utolsó is legyen, hanem a viszonyok változása dacára is állandósuljon a megjelenése.

A mostani kötet tizenhat író tollából közöl tanulmányokat. Közülök egyik-másik (MÁLYUSZ Elemér: *A magyarországi polgárság a francia forradalom korában*; PATAKI Vidor: *A XVI. századi várépítés Magyarországon*; Konrad SCHÜNEMANN: *Die Einstellung der Iheresianischen Impopulation [1770—1771]* szinte önálló monografiává bővül úgy témájának szintetikus jellege, mint terjedelme miatt. A kisebb értekezések is legnagyobbbrészt érdekes kérdéseket ölelnek fel, vagy pedig becses adatokat közölnek módszeres feldolgozásban, talán csak egy-két legújabbkori levélközlés van, ami anekdotaszerű jelentéktelenségével kír a műből.

A bibliográfia és a rokontudományok szempontjából Konrad HEILIG, Elfriede RENSING, LUKINICH Imre, Reinhold BACKMANN és TAKÁTS Sándor tanulmányai érdekelnek bennünket közelebbről.

Konrad HEILIG MAKRAI Benedeknek az életrajzához szolgáltat fontos adatokat (*Zur Geschichte der ältesten ungarischen Universität und des Magisters Benedikt von Makra*). Szerinte valószínű, hogy ZSIGMOND királynak ez a kedvelt embere az óbudai egyetemen szerezte meg a jogi doktoratust. A LEŐVEY család levéltárából közölt oklevél alapján pedig eldönti azt a KARÁCSONYI János és SÖRÖS Pongrác által vitatott kérdést, honnan származott MAKRAI Benedek, mert megállapítja, hogy a szatmármegyei Makrán

A kötet többi tanulmánya (VÁCZY Péter: *Immunitas és Jurisdictio*; vitéz HÁZY Jenő: *Határszéeli viszályaink az osztrákokkal a Jagellók uralkodása alatt*; BARÁTH Tibor: *A harmincadjövödelmek közigazgatási költségei Felső-Magyarországon a XVII. század elején*; FLEISCHER Gyula: *A schönbrunni kastély földszinti termeinek falfestményei*; THIM József: *Miletits Svetozár és az 1848/49-i szerb fölkelés*; Dionys v. JÁNOSY: *Die Russische Intervention in Ungarn im Jahre 1849*; ANGYAL Dávid: *A boszniai válság története: I. A szandzsák vasút*) is hasonló gonddal, széles körű kutatások módszeres feldolgozása nyomán készült. Az *Évkönyv* első kötete méltó büszkeséggel töltheti el az Intézet alapítóját, gróf KLEBELSBERG Kunót és az azt fenntartó Magyar Történelmi Társulatot. Az Intézet tíz éves munkássága kétségtelenül maradandó értékű hatást gyakorolt a magyar történetírás legújabb fejlődésére.

TÓTH LÁSZLÓ.

Kiállítási katalógusok. Országos Magyar Iparművészeti Múzeum. *Régi egyházművészet országos kiállítása.* Budapest, 1930. 8-ad r. 164 l. 63 tábla. — Művészeti Múzeumok Barátainak Egyesülete. *Erdély régi művészeti emlékeinek kiállítása az Iparművészeti Múzeumban.* Budapest, 1931. 8-ad r. 104 l. XXIV. tábla.

Az Iparművészeti Múzeum tudományos és gyűjtő munkájának szervesen kiegészítő részei azok a kiállítások, amelyeket egy céltudatosan összeállított program keretében rendez meg évről-évre. Instruktív és ismertető jellegükön kívül ezek a kiállítások a tudományos kutatás szempontjából is jelentőséggel bírnak, mert a kiállítási anyag tekintélyes részét olyan gyűjteményekből szedik rendszerint össze, amelyekhez hozzáférni a tudományos kutatás számára is nehézségekkel jár. Épen ezért van tudományos szempontból is becse a kiállítási katalógusoknak, amelyek a kutatás számára még hosszú évek múlva is hasznos útbaigazítással szolgálhatnak.

A katalógusok művészeti megállapításaihoz hozzászólni nem érezzük magunkat hivatottnak, csupán a kiállítások egyik csoportjának, a könyveknek katalógizálásánál óhajtunk egy kívánságot kifejezésre juttatni. A kiállítások lényeges részét alkotja az írott és nyomtatott könyv művészete. Természetes, hogy ezek a könyvek is, a műtárgyakhoz hasonlóan, fel vannak véve a katalógusba, s mindegyiknél fel van említve, hogy kinek a tulajdona. A könyvek leírása, meghatározása is magától értetődően elsősorban művészeti szempontból történik. Ez a szempont azonban a bibliografust nem mindenben elégíti ki. Kívánatos volna tehát,

ha a jövőben úgy a kéziratot, mint a nyomtatott könyvanyag úgy határozatnék meg, hogy az a kiállítási katalógus adatai alapján a tulajdonosnál később is megtalálható legyen. Ezért a kéziratoknál feljegyzendő volna okvetlenül a tulajdonos könyvtár könyvtári jelzete. Ösnyomatványoknál a könyvtári jelzeten kívül HAINRA, vagy ha nála ismeretlen, akkor erre a tényre kell utalni. A Régi Magyar Könyvtár vagy Hungarica anyagnál megint csak SZABÓ Károly vagy APPONYI Sándor megfelelő helyeit kell említeni természetesen a könyvtári jelzet mellett. A kiállítási katalógus mai leírási módszere mellett ugyanis az a helyzet, hogy ha valaki a katalógus alapján akarna megkeresni egy kiállított könyvet vagy kéziratot, akkor ez a megfelelő bibliografikus utalás hijján sok nehézségbe ütközik, sőt bizonyos fokig bizonytalan is lehet a megállapítás.

Épen ezeknek a kiállításoknak kétségtelen tudományos jelentősége mondatta el ezeket velünk, mert mindenképen kívánatos, hogy a kiállítások tudományos eredményeit megőrző és nyilvántartó katalógusok a bibliográfia tudományos követelményeinek megfelelő alakban lássanak napvilágot.

TÓTH LÁSZLÓ.

Godet, Marcel et Vorstius, Joris: *Index bibliographicus.* Catalogue international des bibliographies courantes. Deuxième édition mise à jour et considérablement augmentée, publiée par Berlin-Leipzig, 1931. Walter de Gruyter et Co., XXIII, 420 l. 8. r. Ára 15 Márka.

A Nemzetek Szövetsége mellett fennálló, a szellemi öszzmüködés nemzetközi intézete Párisban, az élő bibliográfiák öszzesített lajstromának új kötetét most jelentette meg. A francia és német kettős címmel ellátott *Index bibliographicus* immár a második kiadása e fontos műnek, mely 1925-ben látott először napvilágot. Az első kiadás tapasztalatainak figyelembevételével öszzállítandó új *Index* munkájának vezetését a külföldi bibliográfiai folyóíráások dolgában leggazdagabb intézetben a berlini Staatsbibliothekban végezték, a kiváló szakférfiú Joris VORSTIUS ottani könyvtárnoknak és Marcel GODET a berni Bibliothéque Nationale Suisse igazgatójának vezetése mellett. Miután élő bibliográfiát kívántak nyújtani, felvették az önálló bibliográfiai folyóiratokat, továbbá a folyóiratokban rendszeresen megjelenő könyvészetet (címjegyzékeket) s azokat az ismeretű bibliográfiákat, melyek kritikai lapok rendszeres rovataiként jelentek meg. A második kiadású *Index* a következő újításokat vezette be:

A szerző és a folyóirat szerkesztőjének neve, a kiadvány nagysága rételzés helyett magasság centiméterekben, a megjelenés éve és a bibliográfia által felölelt anyag megjelenési éve. Csillaggal jelölik a kizárólag bibliográfiai folyóiratokat, kereszttel pedig azokat a külföldi folyóiratokat, melyeknek adatait a berlini könyvtárból merítették. Ami pedig e nagy anyag áttekinthető beosztását illeti, ezt a legújabb (1927—29-es) párisi feldolgozású tizedes rendszer szerint végezték. Az *Index* 37 állam s ill. intézmény közreműködésével készült el. E kiadás, annak dacára, hogy több száz kevésbé fontos folyóiratot kihagytak a felsorolásból, 1914 címet tartalmaz az első kiadás 912 címével szemben. A magyar anyagot a mi Bibliográfiai Központunk szolgáltatta, ami annak pontosságáért kezeskedik. Nemcsak a legszorosabb értelemben vett bibliografus forgathatja nagy haszonnal ezt az *Indexet*, nemcsak bármely tudomány szak művelője, hanem a kultúra minden barátja is, mert sok tanulságot meríthet abból, ha látja, hogy kik, mit és hogyan dolgoznak és észlelheti, hogy kiket, hol és mekkora mulasztások terhelnek. I. K.

Internationaler Jahresbericht der Bibliographie. Herausgegeben von Joris VORSTIUS. Erster Jahrgang. 1930. Leipzig. Otto Harrassowitz. 1931. VII+56 l. 8°.

VORSTIUS, akinek egy cikkét folyóiratunk is közölte már, igen jelentős munkása a nemzetközi könyvészeti irodalomnak. 1927 óta évről-évre az ő összeállításában jelennek meg a közismert *Internationale Bibliographie des Buch- und Bibliothekswesens mit besonderer Berücksichtigung der Bibliographie* kötetei is, amelyek értékes és nélkülözhetetlen kiegészítői az új vállalkozásnak, az előttünk fekvő *Internationaler Jahresbericht der Bibliographienak*.

Az új vállalkozás tulajdonképpen felelevenített folytatása kíván lenni az 1898—1903 között megjelent *Bibliographia bibliographica*nak, amelyet a bruxellesi Nemzetközi Bibliográfiai Intézet adott ki. Az 1930 augusztusi zürichi kongresszuson ismét felmerült egy *Annuaire bibliographique* kiadásának szükségessége, amely évi jelentés gyanánt számolna be a bibliográfia haladásáról. Ennek az általánosan érzett szükségnek akar megfelelni VORSTIUS *Jahresberichtje*. VORSTIUS ezt a vállalkozást már régebben előkészítette. Erre vall az, hogy 1929-re vonatkozóan már közzéadott egy hasonló jelentést, az *Archiv für Bibliographie, Buch- und Bibliothekswesen* III. évfolyamában (99—124. lapok), amely 1930 februárjában zárattott le s így a most önállóan megjelent *Jahresbericht* közvetlen

elődjének tekinthető. Természetesen ez a jelentés figyelmen kívül hagyja az évről-évre megjelenő évi könyvészeteket, folyó bibliográfiákat, recenziós folyóiratokat és a szabályszerűen visszatérő könyvészetet nyújtó folyóiratokat. Tehát ép azt nyújtja, amely a legkevésbé megfogható része a könyvészeti irodalomnak, a soronkívüli, az alkalmi könyvészetet. Az előttünk fekvő kötet csekély részben 1929-es, nagyrésztben 1930-as anyagot ölel fel. A kötet három részre oszlik. Az első, egyben a legkisebb rész, a könyvészet elméletére és a nemzetközi általános könyvészetre vonatkozó irodalmat adja. Itt 16 mű felsorolását s rövid ismertetését kapjuk. A második rész az általános nemzeti könyvészet körébe vágó művek jegyzékét közli országonkénti felsorolásban. A magyarországi részben a *Magyar tudományos irodalom bibliográfiájának* két kötete (MORAVEK és GÁSPÁR) s a GULYÁS-féle *Magyar Könyvészet* (1930 jan.—márc.) van felvéve. A harmadik rész a szakkönyvészetet nyújtja. Ebben a részben magyar szerzővel szintén csak MORAVEKKEL és GÁSPÁRRAL találkozzunk. A kötet 249 művet sorol fel, amelynek egy része azonban kétszer is fel van véve (egyszer a második s egyszer a harmadik részben) s így nem tudjuk pontosan, hogy mennyi is volt az 1930-as év nemfolyamatos könyvészeti termése. A kötet használhatóságát nagyban fokozza a pontos mutató.

Az új vállalkozás első kötete hézagot pótló és kívánatosá teszi a folytatást. Hogy a mai, gazdaságilag nehéz helyzetben van-e erre kilátás, nem tudhatjuk. Különösen örülünk a vállalkozásnak azért is, mert minden nemzetközi könyvészet hathatósan elősegíti a nemzetek tudományos együttműködését s ép könyvészeti téren az együttműködés fontosságát nem kell külön hangsúlyoznunk.

ASZTALOS MIKLÓS.

Andrić, Nikola : *Katalog Zabavne Biblioteke.* Zagreb, 1931, 152 l., 8°.

A legjelesebb horvát írók egyikének, ANDRIĆ Nikolának, szerkesztésében immár 19 év óta jelenik meg az ú. n. *Mulattató Könyvtár*, mely kiadván 500-ik kötetét, a jelen katalógussal foglalja össze eddigi munkálkodásának történetét és eredményeit. A ritka ízléssel kiállított katalógus, melyet számos arckép és más illusztráció díszít, már csak azért is érdemes a magyar közönség figyelmére, mert a *Mulattató Könyvtár* eddig tíz magyarból fordított kötetet is hozott.

A katalógus előszava szerint a *Mulattató Könyvtár* a világirodalom legjobb regényíróit akarja a horvát közönséggel megismertetni, amennyi-

ben munkáik valóban mulattatóak is. A vállalat a világirodalom legismertebb neveinek egész sorát először mutatta be a horvát olvasóközönségnek. A török és a skandináv irodalmak termékeit kivéve, valamennyi fordítás eredetiből készült. A fordítások nyelvi tisztaságára a szerkesztő különös súlyt fektetett, ami természetes olyan írónál, aki mindig a legszebb horvát nyelven írt és a nyelvhelyességről egy sokat használt könyvet is állított össze. Ez a nagy nyelvi gondosság szinte versenytárs nélkül áll a mai horvát irodalomban (Obzor, 1931. dec. 31.) De egyébként is minden kötet a nagyműveltségű és finom ízlésű szerkesztő gondos munkáját dicséri. A magyar irodalom nem rendelkezik ilyen értékű és céltudatosan irányított vállalattal.

ANDRIĆ katalógusa külön felsorolja a *Mulattató Könyvtár* azon könyveit, melyek teljesen elfogytak. Közöttük négy magyar munka van: ERDŐS Renée két munkája (*Norina, A nagy sikoly*) és JÓKAI (*A tengerszemű hölgy*), meg MIKSZÁTH (*Szent Péter esernyője*) egy-egy műve. A könyvtárusi forgalomban kapható köteteket először a gyűjtemény számai, azután a szerzők sorrendjében adja ANDRIĆ. Minden munkáról pár soros ismertetés olvasható, többnyire a műalkotás lényegének szerencsés felismerésével. A beszámoló az 519-ik kötettel ér véget. Az illusztrációk között két magyart találunk: KOSZTOLÁNYI Neróját (47. l.) és ZILAHY Lajos arcképét (105. l.).

A fordítások között akad néhány eredeti munka is. A szerkesztő egy kötet útiképét itt tette közzé. Mellette megemlítendők BEGO Marin spalatói, BJELAVAC Hifzi bosnyák muzulmán, LOVRIC Božo dalmát, PAVIČEVIĆ Mičun montenegrói tárgyú novellái, adomái, KOVAČEVIĆ Ante szatirái stb. és az ötszázadik kötetben HORVAT Josip költői leírása a horvát földről. A fordítások közt nagyszámmal vannak képviselve a különböző szláv irodalmak. Mellettük arányosan a germán és román irodalmak is. Akadnak olyan munkák, melyek elmaradhattak volna, de a vállalatnak el kell tartania magát, a szerkesztőnek tehát számolnia kell a közönség különböző rétegeinek kívánalmaival. Így érte el ANDRIĆ, hogy a *Mulattató Könyvtár* ma Zágráb legnépszerűbb irodalmi vállalata.

A vállalat magyar köteteinek eddigi összeállítása aligha találkozhatik a kritika teljes elismerésével. A szerkesztő mások útmutatására van utalva és úgy látszik ez az útmutatás nem mindig a legszerencsésebb. Azonban így is valódi irodalmat hoz mindegyik kötet és egyetlen horvát vállalat sem hozott még ennyit a magyar irodalomból. Mielőtt a magyar számokat pontosan felsorolnók, meg kell említenünk, hogy kettő közülök (12. és 19. szám) ismer GULYÁS Pál is (*Magyar szépirodalom*

idegen nyelven. Budapest, 1917). A *Mulattató Könyvtár* magyar kötetei a következők:

12. sz. ERDŐS Renée: *Norina*. Zagreb, 1913, 162 l. 8°.

Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta LULIĆ Ivan. A keresztnévek írásában a *Zabavna Biblioteka* nem következetes. Mi úgy adjuk őket, ahogy az illető kötetben találjuk.

19. sz. MIKSZÁTH Koloman: *Kišobran Sv. Petra* (Szent Péter esernyője). Zagreb, 1914, 224 l. 8°.

Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta PISAREVIĆ A.

72. sz. HERCZEG Franjo: *Carstvo sanja* (Álomország). Zagreb, 1917, 162 l. 8°.

Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta LULIĆ Ivo.

101—102. sz. JÓKAI Mavro: *Gospodja s morskim očima* (A tengersemű hölgy). Zagreb 1918, 263 l. 8°.

Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta LULIĆ Ivan.

113—114. sz. BIRÓ Ljudevit: *Tri noći Don Juanova* (Don Juan három éjszakája). Zagreb, 1918, 246 l. 8°.

Fordítottá és bevezető tanulmánnyal ellátta LULIĆ Ivo. A kötetet BIRÓ Lajos *Žena Spasiteljica* (Mulier Salvatrix) c. novelláját is hozza ugyancsak LULIĆ fordításában.

340. sz. ZILAHY Lajos: *Samrtno proljeće* (Halálos tavasz). Zagreb 1924, 167 l. 8°.

Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta MAKSIMOVIĆ Mara. A kötet ZILAHY hat kisebb novelláját is hozza ugyanazon fordítótól.

385. sz. GÁRDONYI Géza: *Onaj silni treći* (Az a hatalmas harmadik). Zagreb, 1926, 128 l. 8°.

Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta MAKSIMOVIĆ Mara.

395 sz. ERDŐS Renée: *Veliki vrisak* (A nagy sikoly). Zagreb, 1926, 306 l. 8°.

Fordította és bevezető tanulmánnyal ellátta MAKSIMOVIĆ Mara. ANDRIĆ Nikola hozzám intézett levele szerint a regénynek óriási sikere volt Horvátországban. További ERDŐS Renée-kötetek kiadása várható.

453. sz. ERDŐS Renée: *Kardinal Santerra* (Santerra bíboros). Zagreb, 1929, 377 l. 8°.

Fordította VERNIĆ Zora.

498. sz. KOSZTOLÁNYI Deszö (sic!): *Krvavi pjesnik* (Nero a véres költő). Zagreb, 1931, 266 l. 8°.

Fordította MAMUŽIĆ Giza, bevezető tanulmánnyal ellátta MANN Thomas.

515. SZ. ZILAHY Lajos: *Voda nosi nešto* (Valamit visz a víz). Zagreb, 1932, 142 l. 8°

Fordította MAMUŽIĆ Giza. Ez a kötet ugyan még nem szerepelhetett ANDRIĆ katalógusában, de a teljesség kedvéért megemlítjük. BAJZA JÓZSEF.

Millar, Eric G. *La miniature anglaise du XIVe et du XVe siècle*. Ouvrage accompagné de la reproduction de 159 miniatures dont une planche en couleurs. Paris et Bruxelles. Les éditions G. van Oest.

MILLAR e könyve második kötete annak a nagyszabású munkának, melyben a szerző az angol miniatúrafestészet fejlődését mutatja be a X—XV. században. Első kötete 1926-ban látott napvilágot s a XIII. századdal záródik le, mely században az angol miniatúrafestészet két különféle irányban indult meg. Az egyik a francia miniatúrák hatása alatt fejlődött s kevés egyénit hozott létre, a másik azonban jellegzetesen angol, melynek feltűnő sajátága a gazdag és élénk színű ornamentika. A XIV. század első felének termelése csaknem teljesen ehhez a nemzeti irányhoz csatlakozott, amit nagyon figyelemre méltó munkák, főleg zsolttárkönyvek bizonyítanak. Az illuminált kéziratok előállítása ez időben a kolostoroktól többé-kevésbé függetlenítette magát s hivatásos másolók és könyvfestők, gyakran laikusok kezébe ment át. A különböző műhelyek temérdek másolót, festőt, könyvkötőt stb. foglalkoztattak, azonban sajnos, egyetlen miniatör neve sem maradt fenn; sőt még csak oly határozott helyet sem tudunk megnevezni, hol a főbb kéziratok készülhettek, nyilván azért, mert ezek a művészek szükséglet szerint vándoroltak egyik helyről a másikra. Mégis két nagyobb iskolát különböztethetünk meg a század első felében: a keletangliait és egy másikat, melynek fődarabja MARY KIRÁLYNÉ remek *Zsoltárkönyve*. De ez a két csoport nem válik el mindig élesen egymástól. Vannak kéziratok, amelyek mindkettő sajátosságait feltüntetik. Vannak azonban olyan kódexek is, melyeket egyik csoportba sem lehet beosztani.

A kelet-angliai iskola központja a XIV. század elején a norwichi egyházkerület volt, hol legalább egy ideig páratlan könyvprodukción folyt. Egy vagy több kitudó miniatör és néhány lelkes vevő szerencsés találkozása tette ezt lehetővé. Ez iskola jellegzetes sajátosságai: mindenekelőtt az ornamentika rendkívüli frissesége, gazdagsága és az egész koncepció pazar volta. A lapok bordúrjei gyakran szokatlanul szélesek, pompázó indafonataikkal, melyek dúsán rakottak emberi figurákkal, mada-

rakkal, állatokkal, mindenféle groteszk ábrázolásokkal s a középkori életből vett egész jelenetekkel. E kéziratok feltűnő sajátága, hogy túl vannak halmozva tisztán dekoratív célú címerekkel. Ezek angol főúri családok címerei, vagy azok variációi, melyek elevenné teszik ugyan az ornamentikát, de nagyon megnehezítik a megrendelő, vagy eredeti tulajdonos megállapítását. Végül jellemző a kómikum minden fajtája iránti érzék, ami ugyan nem tisztán angol sajátosság. Megtalálni francia és flamand kéziratokban is, és lehet, hogy Angliában ilyen munkák hatásának tudható be. E kor nevezetesebb kódexei: a *peterboroughi*, *ormesbyi*, *gorlestoni zsoltáros könyvek* stb.

A XIV. század első feléből származó kéziratok második csoportját nem lehet a maga egészében lokalizálni. E csoport egyes darabjai olyan hasonlóak egymáshoz, hogy itt egy közös műhelyet kell feltételeznünk, melynek tagjai meglehetősen egyformán dolgoztak; de hogy hol volt ez a központ, hányan dolgoztak benne, nem tudjuk. Lehet, hogy Londonban, de lehet, hogy oly műhely volt, melynek tagjai hol ebben, hol abban a kolostorban működtek. E nagytermelésű csoport fő darabja MARY KIRÁLYNÉ káprázatos *Zsoltáros könyve*. Miniátora ismeretlen, de nagyon egyéni művész s mindenkifölött rajzoló. Számtalan színezett tollrajz nyitja meg a kötetet, melyek a winchesteri iskola régi rajzművészeinek leszármazottjaként mutatják be a művészt.

A század közepe táján azonban több, mint húsz éves pangás állott be az angol könyvprodukciónban, amit általában az 1348—49-ben dühöngő pestisnek tulajdonítanak. Ez idő alatt a műhelyek teljesen elnéptelenedtek, megfosztódtak vezéreiktől s nem maradt, aki a tradíciót fenntartotta volna. A fejlődésnek tetőfokán lévő angol miniatúrafestészet ekkor egy csapásra megszűnt.

A század második felében aztán újra feléledt, de csak rövid időre s már idegen hatások alatt. E korszak néhány gyönyörű kódexe egyetlen család, a híres BOHUN-család pártfogásának köszönhető. De az angol iskola már nem tudott komolyan versenyezni a nagy francia és flamand iskolákkal.

A XV. sz.-ban Franciaország angol okkupációja V. HENRIK alatt, alkalmat adott az angol gyűjtőknek, hogy izlésüket Páris szép könyveivel elégtítsék ki. Az angol miniatúrák szenvedtek a konkurenciától, s 1455-től fogva a két rózsza szörnyű csatái oly légkört teremtettek, mely legkevésbé sem kedvezett a könyvprodukciónak.

A század vége felé az angol miniatúrafestészet teljesen szakít a régi

hagyománnyal s új stílust kezd, melyben német, cseh, holland, németalföldi, francia és olasz hatások keverednek. Ez időben idegen művészek Angliába telepedése következtében nehéz megállapítani, hogy mi angol miniatúra és mi Angliában készült idegen termék. E kor legszebb terméke a sherborni missale John SJFREWAS vagy SIFERWAS dominikánus szerzetes műve.

A század végén IV. EDVÁRD nagy számban rendelt meg hatalmas köteteket a brüggei miniatúriafestőknél. Evvel az angol miniatúra történetének vége is szakadt.

B. HOFFMANN MÁRIA.

Bordona, J. Dominguez: *Die spanische Buchmalerei vom siebten bis siebzehnten Jahrhundert.* Bd. I—II. Pantheon, Casa Editrice, Firenze.

BORDONE két kötetes, díszes kiadványa bevezetésében beható ismertetését adja a spanyol miniatúrafestészet történetének. Spanyolországnak már a *nyugati gót* időkben, a VI. és VII. században voltak könyvtárai és könyvművészete, amit részben feljegyzések, részben a VII. századból való híres *Ashburnham Pentateuch* bizonyítanak.

A VIII. és IX. századtól fogva a XI. sz.-ig kolostori könyvtárakra és könyvműhelyekre vonatkozó adataink egyre szaporodnak. Másolók és miniátorok szignatúrái, ex-librisek a kronológiai, topografiai és személyes adatok tömegét őrizték meg számunkra. Csaknem száz másoló és miniátor nevét ismerjük s közöttük többnek egy sorozatnyi munkáját. A IX. század óta egyes kolostorokban gazdag fejlődésnek indult könyvművészet határozottan kialakult egyéni stílusa szerint három főcsoportra, vagy iskolára oszlik: az *andalúziaira*, melyből a legszerényebb díszű kéziratok kerültek ki, a *toledoira*, melynek a legősibb tradíciója van, és a *kastíliai-leónira*. Ezen kívül határozott jellege van a *katalóniainak* is.

Figurális ábrázolást a *mozarab* bibliában nem találunk, csak geometriai motívumokat, ornamentális iniciálékat, szimbólumokat stb. Kivétel csak a SAN ISIDORO kolostor képes bibliája 960-ból. Ellenben egész lapot elborító képekkel vannak díszítve a nagyjelentőségű *Beatus-kéziratok*, Liébanai BEATUS szerzetesnek az *Apokalypsisről* szóló *Kommentárjai*, mely műről rendkívüli hatásánál fogva 400 éven keresztül mindig újabb — nagyrészt képes-másolatok készültek. E *Kommentárok* könyvdíszje orientális jellegével erőteljes színeivel, a rajz szokatlan és szabad önkényével, álomszerű atmoszférájával ellenálhatatlan erővel hatott a fantáziára. A mozarab miniatúrafestészettel nemcsak önmagáért, sajátosan eredeti mivoltáért érdemes foglal-

kozni, hanem főleg hatásáért, melyet a korai középkori szobrászatra gyakorolt, nemcsak Spanyolországban, hanem egész Dél-Franciaországban is. A *Farja-biblia* figuráit pl. viszontlátjuk a *Santa Maria de Ripoll* portáléján stb. Az európai szobrászat, mely az V. század óta mintha kivesszett volna, Dél-Franciaországban 1100 körül reliefművekben új életre kelt, melyek nem egyebek, mint kőbe vésett miniatúrák. A fejlődés útja: miniatúra, elefántcsontfaragás, dombormű, szobor. A Santiago de Compostelai búcsújárások is erős kölcsönös kapcsolatot teremtettek a spanyol és francia művészet között. A limogesi émailok arab írásjelekkel vannak díszítve, és a mély kék alap, melyből az alakok kiemelkednek, Kastília afrikai egére emlékeztet.

A XI. századtól fogva azonban lassú átalakulásnak indul a spanyol művészet, amit a Pyreneusokon innenről jövő, francia és ír hatások magyaráznak. A francia szerzetesek útján elterjedt clunyi reformmal ugyanis a XII. században francia művészeti befolyás érvényesült, a spanyol nemzeti szellem rovására.

Az egyházi műveken kívül e század óta már ú. n. *chartuláriák* is készültek (privilegiumok, oklevelek jegyzőkönyvei stb.) melyek a fantáziának kevés teret hagynak ugyan, mégis ezek sorából került ki a *Libro de los testamentos* az ovidoi kathedrális chartulariája, melynek egyes lapjai a spanyol-román művészet legszebb miniatúrái. Festőjének sem előképe nem volt, sem iskolát nem alapított. Más művét sem ismerik. Hogy munkájának nem volt akkora hatása, mint a *Beatus-Kommentároknak*, a könyv tárgyában keresendő. A művész valószínűleg főleg freskófestő volt, s csak mellékesen miniátor. Innen: kompozíciójának monumentalitása és nagyvonalúsága, a rajz biztonsága és művészi lendülete.

A XIII. sz.-dal kezdődik Spanyolország nagy kulturális föllendülése. A fényes egyetemi élet magával hozta az irodalom kifejlődését is, s a kölcsönös érintkezés, a könyvprodukciónban új munkaerők bevonását tette szükségessé: világi művészekét, akik már vagyonos nagyurak és a könyvpiac számára dolgoztak. A bibliofilek sorát maga X. ALFONS király nyitotta meg. A spanyol miniatúrafestészet most Franciaországtól függött, mintahogy később Olaszországtól és Flandriától. ALFONS nagyszámú kéziratok közül művészi szempontból legkiválóbb a *Szűz Mária dicsőítésére készült énekek*. E gyűjtemény négy kéziratban maradt fenn. A *Cantica* művészei francia iskolán nevelkedtek. Munkáik megőrizték francia mintaképeik ideges báját, melyhez azonban sajátos faji nehézségük járul. A *Cantica*, valamint a pompás *Játékok könyve*, mely a királyt gyakran

udvari környezetében mutatja, a középkori spanyol élet, nép-, ruha- és fegyverviselés szempontjából óriási fontosságú. Érdekes, hogy a *Cantica* művészeinek sem voltak követői. Oly fenomén ez, mely a spanyol művészet-történetben mindig újra és újra ismétlődik. Könnyebben lehet egyes, kiváló művészi egyéniségeket felismerni, mint tulajdonképeni iskolákat megállapítani.

A XIV. század csúcsives művészetének legpazarabball kiállított kódexe a XI. ALFONS számára készült *Trója története*, melyet Nicolas *Gonzales* mint másoló szignált s valószínűleg ő is illuminált. Lapjai valósággal vibrálnak a sok mozgástól, vízi és szárazföldi csatáktól, elvonuló hadseregtől, vágató lovaktól, flottáktól, zászlók tömegétől. A ruhák és építészeti formák hispano-mór karaktere dacára erősen francia szellemű kézirat. A XIV. század második felében azonban a kastíliai miniatúra, sőt táblafestészet is teljesen megszűnik. Az általános eldurvulás és lezülles a művészetnek nem kedvezett.

Fontosabb a XIV. század művészete *Katalóniában*. Írásművészek és miniatorok légiószámra dolgoznak, többek között a kiváló Ferrer BASSA. Egyébként — az előbbi kortól elütően — nemigen szignálták műveiket. A fejedelmek, prelátusok, mágnások könyvszükséglete akkora, hogy külföldről, Avignonból, Bolognából, Páduából, Párisból hozatnak könyveket. Nevezetesebb kéziratok: a *Llibre dels Privilegis*, melynek muzsikáló és éneklő angyalai olasz hatást mutatnak. Vonalharmoniaja s a színek varázsa Simone MARTINIRA emlékeztetnek, de alighanem Ferrer BASSA keresendő e miniatúrák mögött, kitől a kataloniai freskófestészet legkiválóbb darabjai származnak. Olasz minták után készült munkáiba ibériai fanyar érdesség vegyül s egyéniségének vad szenvedélyessége. Említésre méltó még néhány kiváló *Missale*, melyeknek közös művészi sajátságaik Avignonba s itt is egy közös műhelybe utalnak. Ismertető jelük a francia-olasz stíluselemek összeolvadása. Avignonban egész sereg spanyol művész dolgozik a jeruzsálemi Johannitarend nagymestere, Juan Fernandez de *Heredia*, a kiváló tudós és politikus számára, ki korának egyben legnagyobb műpártolója volt. Óriási könyvtárából a világ minden tájára kerültek kéziratok. A HEREDIA-kéziratoknak közös ismertető jele: a jellegzetes pergamen, az írás, a többnyire megrendelőjük idealizált arcképét feltüntető nagyszámú iniciálé, s közös a francia díszítő motívok keveredése az olasz dekoratív s a hamisítatlan mudéjar-stílus elemeivel.

Hosszú pangás után újra virágzásnak indult a kastíliai könyvművészet a XV. században, a nagy bibliofil II. JÁNOS uralkodása alatt, mivel

könyvszeretben vetélkedett az egész kastíliai nemesség. Jelentékeny könyvtáralapító volt II. JÁNOS leánya IZABELLA királyné is, aki nagy festőműhelyeket tartott fenn s egyes kolostorokban külön is dolgoztatott. E korból nevezetesebb az ALBA herceg bibliája, melyet művészeti szépségein kívül az tesz érdekessé, hogy itt zsidók és keresztények együtt dolgoztak, mire példát Spanyolországon kívül sehol másutt nem találunk. A bibliát a híres rabbi MOSÉ ARRAGEL fordította kastíliai nyelvre, s több kastíliai művész illuminálta. Hasonló fontosságú a *Kastíliai biblia*, mely teljesen különbözik a tradicionális keresztény művészettől. Izraelita művészet termékét sejtethetnek benne, ha zsidó akkoriban festő lehetett volna.

A XV. század végén s a XVI. század elején úgy a tábla-, mint a miniatúrafestészetben különböző stílustendenciák vegyülnek. Olasz renaissance motívumok mellett ugyanabban a kódexben flamand, vagy német metszetek utáni kópiákat találunk s meghonosodik a francia- és flamand grisaille-technika is.

E korszak könyvművészetének föllendüléséhez leg hathatósabban az egyház járult hozzá. Toledo, Guadalupe, Avila, Burgos a főhelyek. Nagyszámban készülnek kórálék és liturgikus könyvek, melyeket a szokatlanul változatos ornamentika, elragadó mesélő képesség és ragyogó színezés jellemez.

Az anadalúziai művészet még csak a XV. században kezd résztvenni a könyvdíszítésben, de késedelmét pompás munkákkal kárpótolja. A sevillai művészek szoros kapcsolatban állanak a legkiválóbb freskófestőkkel s északi és távolabbi olasz hatást mutatnak. De ez még kevésbé átkutatott terület. Újabban sikerült egy rendkívüli művésznek, a *Cyprusok mesterének* a műveit összeállítani, s a műtörténeti kutatás éppen azon fáradozik, hogy több, hozzá hasonló művész munkáit hámozza ki a kéziratok ismeretlenjeiből.

A XV. században Katalónia mult századi művészetét folytatja. Ferrer BASSA esete ismétlődik Bernardo MARTORELL személyében, hogy t. i. táblafestő könyvillusztrálással foglalkozik. Képei flamand és olasz hatást mutatnak.

A scriptoriumok egészen a XV. századig folytatják működésüket. Az eddig említett centrumokhoz a XVI. század végén a *San Lorenzo del Escorial* kolostor csatlakozik. A század közepén teljesen tisztán alakulnak ki a renaissance stílusformái. Az *Escorial* művészet ügyes, de inspirációban és bensőségben szegényes művészet. A kódexeken kívül oklevelek és címereslevelek is kitűnő miniatúrákkal ékesek, melyek a legszebb kódexek lapjaival vetekednek.

DR. R. HOFFMANN MÁRIA.

Werner Luigi: *Una rarità musicale della Biblioteca Vesco-vile di Szombathely.* — Róma, 1931. 19. l.

CASIMIRI mester, a római egyházzenei főiskola tanára 1927-ben magyarországi útja alkalmával Szombathelyt is útba ejtette, ahol a püspöki könyvtárban egy értékes zenei kódexre bukkant, melyről most magyar tanítványa, dr. WERNER Alajos egyházzenesz közölt részletes ismertetést a római Note d'Archivio hasábjain. A külön-lenyomatban is megjelent dolgozat pontos leírását adja a 22×16 nagyságú, 13 különböző művet tartalmazó XVI. századi kottanyomtatványnak. Eredete valószínűleg délausztriai, gráci, de 1800-ban már Szombathelyen volt. Az első három könyv JOSQUIN 17 miséjét és egy motettáját közli. A negyedik Y. MOUTON öt miséjét tartalmazza, melyek közül a negyedik (cím nélkül) két bé-s előjegyzésű, ami elég ritka még akkor. Az V-ik könyv Mestre JHAN és Leonardo BARRÉ motettáit tartalmazza. EITNER nem emlíkszik meg (*Bibliographie der Musik-Sammelwerke des XVI. und XVII. Jahrhunderts*) Mestre JHAN motettáiról, BARRÉ műveinek pedig csak nyomtatási évét és helyét (Venezia 1543) sejtí, de jelenleg meglévő példányáról nem tud, mely így tehát ma ezek alapján az egyetlen ismert példány. Fontos, mert egy eddig ismeretlen, 1555-ös kiadását tartalmazza Jachet BERCHEM madrigáljainak a VII-ik kötet. Huszonegy négyszólamú madrigál van benne 30 számozott lapon.

EITNER *Quellen Lexikonjában* és Hermann SPRINGER: *Miscellanea Musicae Bibliographica* (Leipzig 1913.) c. munkájában csak teoretikusként ismert Camillo PEREGO madrigáljait tartalmazza a VIII-ik kötet, melynek tartalma tehát teljesen felfedezés számba megy a zenelörténet számára. Hasonlóképen teljesen ismeretlen madrigálokat tartalmaz Marcantonio VOLPE velencei ferencrendi szerzötöl a IX-ik kötet. Frate VOLPE neve nemcsak az eddigi forráspublikátorok névsorában, de P. Stanislaw MATTEI alapos *Serie dei maestri di Capella Minori Conv. di S. Francesco* c. művében nincs megemlítve. Kevésbé jelentős a X-ik kötet Annibale PADOVANO ricercarjaival. Megint csak bibliographiai ritkaság a XI-ik kötet: *Secondo libro delle Muse*. Háromszólamú moresca (szerecsen tánc) — dallamok különböző szerzötöl. Ez mindmáig ismeretlen gyűjtemény és nem tévesztendő össze VOGELTÖL (*Bibliothek der Gedruckten Weltlichen Vocalmusik Italiens*) említett hasoncímű gyűjteménnyel, mely Orlandus LASSUS ötszólamú madrigáljait közli. *Armonia Celeste* címen találunk 25 madrigált Vincentio RUFFO veronai karnagyötöl a XII-ik kötetben, míg a

XIII-ik Antonio GARDANO ötszólamú dalgyűjteményét őrzi, melynek azonban számos másodpéldánya is ismeretes. WERNER a kodex tartalmát folyamatos, világos stílusban és tudományos alaposággal tárgyalja, nem felejtkezve el széljegyzetben megemlékezni Szombathely kultúréletéről sem.

DR. TÓTH DÉNES.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Budapest: PÉTERFY Jenő dramaturgiai dolgozatai. — BENYÁK Bernát: Joas. — BESSENYEI György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék. — KÁROLYI Gáspár: Két könyv... — Szemelvények TEMESVÁRI Pelbárt műveiből. — PÉTERFY Jenő Zenekritikái. — ÉDES Gergely: Eredeti oktató mesék. — DUGONICS András Magyar példabeszédek és jeles közmondások c. gyűjteményéből. — KAZINCZY világa. — Szent Erzsébet legendája. Halál himnusza. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti VAJTHÓ László. 2—11. szám.) Budapest, 1931.

Walter de Gruyter & Co, Berlin u. Leipzig: GODET, Marcel & VORSTIUS, Joris: Index bibliographicus. Catalogue international des Bibliothèques Courantes. Deuxième édition mise à jour et considérablement augmentée. Berlin et Leipzig, 1931. (Société des Nations. Institut international de coopération intellectuelle, Paris.)

Magyar Történeti Intézet, Bécs: A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. I. évfolyam. KÁROLYI Árpád közreműködésével szerkeszti ANGYAL Dávid igazgató. A M. T. Akadémia támogatásával. Budapest, 1931.

Szent Kereszt Róm. Kath. Magy. Hitközség, Detroit: Emlékalbum a detroiti, Michigan, Sz. Kereszt R. Kath. Magy. Hitközség huszonöt éves jubileumára. Összeállította: dr. TÓTH Jenő, Detroit, Michigan, 1931.

Generalverwaltung der Preussischen Staatsbibliothek, Berlin: Gesamtkatalog der preussischen Bibliotheken mit Nachweis des identischen Besitzes der Staatsbibliothek in München und der Nationalbibliothek in Wien. Probeheft. Berlin, 1931.

M. kir. honvéd Ludovika Akadémia parancsnoksága, Budapest: Ludovikás Levente. A m. kir. honvéd Lud. Akad. Levente-körének évkönyve Szerk.: vitéz Rózsás József. X. évfolyam. Budapest, 1931.

Fővárosi Nyilvános Könyvtár, Budapest: A Föv. Nyilv. Könyvtár Értesítője. 1930. Új folyam, 10. kötet, 1—4. szám. Budapest, 1931.

Institut National Ossoliński, Lwów: WERESZYCKI Henryk: Austrja a powstanie styczniowe. Lwów, 1930.

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest: GYÖRGY Lajos: Kónyi János Democritusa. Budapest, 1932.

A M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem Nemzetközi Intézete, Pécs: GUTTMANN Viktor dr.: Kisebbségi jog és kisebbségi politika. (A pécsi M. K. Erzsébet-Tudományegyetem Nemzetközi Intézetének Kiadványai. Igazg. FALUHELYI Ferenc dr. egy. ny. r. tanár. 16.) Pécs, 1931.

Az Erzsébet Egyetem Barátai Tudományos Szövetsége, Pécs: Kelsen Hans: A szuverénitás fogalmának változása. (Az Erzsébet Egyet. Barátai Tud. Szövetsége jog- és társadalomtud. szakosztályának kiadványai. VI.) Pécs, 1931.

Árpád r. t., Kalocsa: Csávossy Elemér: A katolicizmus társadalmi ereje és feladatai. Kalocsa, 1932. — A «Rerum novarum» szelleme az ifjúság nevelésében. II. kiadás. Kalocsa, 1932.

Vincze László: Újrendszerű német nyelvtan. Szeged, 1931.

Dr. Varga Bálint: Marot Kelemen első francia protestáns zsolnártáncos-élete és költészete. Budapest, 1931.

Pongrácz József: A pápai református főiskola könyvtára. Pápa, 1931.

Rapács R.: Pécsi Lukács Koszorújának forrásműve. (Különlenyomat a Botanikai Közlemények 1931. évi XXVIII. kötetének 5. füzetéből.) Pécs, 1931.

Timár Kálmán: A moldvai husziták és csángók magyar miséje. Százéves történelmi hazugság. Irodalomtörténeti tanulmány. (Pannonia, 2. szám.) Kalocsa, 1931.

Wagner Richárd: A magyar alföld szélviszonyai. (A Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára. III. Szakosztály Közleményei. 9. szám.) Szeged, 1931.

Moravek Endre dr.: A felvidéki cseh uralom mérlege. (Különlenyomat a Kincses Kalendárium 1932. évi XXXVI. évfolyamából.) Budapest, 1931.

Dr. Illyés Endre: A magyar református földművelő nép lelkiélete, különös tekintettel vallásos világára. Szeged, 1931.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. 48. évf. 1931, 1—10. füzet. A tartalmas évfolyam első füzetében L. KLAIBER *Adolf Schaeffer und seine Bibliothek altspanischer Drucke* címen az 1928-ban elhunyt kiváló könyvgyűjtőnek nemrég a freiburgi egyetemi könyvtárba került gazdag spanyol drámagyűjteményét ismerteti: ez a példátlan következetességgel évek hosszú során át összehordott kollekció a spanyol komé diairodalomnak a madridi állami könyvtár mellett egész Európában leggazdagabb forrás gyűjteménye; más német gyűjtők hasonló természetű gyűjtőmunkája (így Ludwig BRAUNFELS spanyol gyűjteménye a berlini állami könyvtárban) jelentőségben messze elmarad Schaeffer mögött. — H. TREBST *Studien zu einer analytischen Sachkatalogisierung* címen a mainzi Stadtbibliothek 1929-ben elkészült új rendszerű szaklajstroma kapcsán a tárgymutatók célszerű berendezésének kérdéseit fejtegeti. — N. FISCHER a nagy európai és amerikai könyvtárak térképgyűjteményeinek keletkezését és felépítését ismerteti. — A 8—9. füzet az 1931. májusában Erlangenben tartott *Siebenundzwanzigste Versammlung des Vereins deutscher Bibliothekare*-n tartott felolvasásokról ad részletes beszámolót. A legérdekesebb referátumok egyikét adja W. MUNTHE, aki hosszabb cikkben számol be a legújabb amerikai könyvtárepületek architektónikájáról és számtalan praktikus technikai újításáról. — Fr. JUNTKE *Magazinierung der toten Literatur* címen a nagykönyvtárak legaktuálisabb problémáját, a használatlan anyag elraktározásának szükségességét világítja meg. — Fr. PRINZHORN a szakfolyóiratokban és folyó bibliográfiákban elszórt anyag feldolgozására és kiaknázására vonatkozóan tesz érdekes konkrét javaslatokat. — E. ROTHE a párisi Bibliothèque Nationale folyó munkájáról és feldolgozási módszeréről ad ismertetést. — J. KIRCHNER *Neue Wege zur Bücherbeschaffung und zur Verbesserung des Leihverkehrs* címen a könyvtárak közti csereforgalom megkönnyítését célzó javaslatokat terjeszt elő. Annál aktuálisabb ez a probléma, mert a könyvtárak beszerzési dotációjának állandó csökkentése nemcsak a kisebb, de mindinkább már a nagy könyvtárakat is rászorítja a Németországban kitűnően szervezett könyvtárközi forgalom nagymérvű igénybevételére. — A könyvtártörténeti és könyvtártechnikai irodalom lelkiismeretes bibliográfiája, a könyvtárak személyi és szervezeti híreinek pontos összeállítása egészíti ki a tartalmas évfolyam változatos cikkanyagát.

DR. BARTHA DÉNES.

Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsggraphik. 68. évf., 1931. 1—10. füzet. — A nagyszerűen kiállított folyóirat régi tradíciójának megfelelően a nyomdaipar technikai és organizációs kérdéseit megvilágító közleményei mellett érdekes cikkeket szentel a könyvművészet és a grafika történeti és aktuális problémáinak is. A szerkesztő, H. BOCKWITZ, a 8. füzetben az angol nyomdaipar és betűmetszés korszerű kérdéseit világítja meg felette instruktív

mutatványpéldák kíséretében. — Ugyancsak BOCKWITZ a 10. füzetben *Führer der Buchkunst in Frankreich* címmel nagy vonásokban vázolja a modern francia könyvművészet törekvéseit. Kítűnő képanyagon mutatja be a mai francia könyvillusztrátorok, többek között J. E. LABOUREUR, Pierre BONNARD, Ch. E. CARLÈGLE, HERMANN-PAUL, R. DUFY művészetét. BOCKWITZ ismerteti a lipcsei Buchmuseum 1456-ból datált németnyelvű Lucidarius kéziratát is. — Jean JANNON 1625-iki Vergilius kiadásában a «Zwergdruck» egy érdekes ritka példájával találkozunk. — E. GUTNOFF folytatásos cikkben *Der russische Buchdruck von der Frühzeit bis zur Gegenwart* tárja elénk az orosz könyvnyomtatás történetének fő mozzanatait. A legrégebb orosznyelvű könyvet még Prágában nyomták. Oroszország első nyomdáját Rettenetes Iván cár állíttatta fel 1553-ban Moszkvában, MAXIM GREK görög szerzetes biztatására. Grek, akit Aldus Manutiushoz személyes barátság is fűzött, Olaszországból hozatta a nyomda felszerelését, aminthogy az orosz könyvtörténet kezdete általában olasz befolyás alatt áll. Az új nyomda első terméke 1564-ben hagyta el a sajtót. Az orosz könyvnyomtatás későbbi történetében mindinkább erősen függő viszonyba kerül a rohamosan fejlődő német tipográfiával szemben. — Érdekes esztétikai és technikai vonatkozású cikkek egészítik ki a folyóirat történeti részét. — R. SOMMER *Zur Aesthetik der Farbe* címen értékes és gyakorlati szempontból is tanulságos értekezésben vizsgálja a színkeverések és szíkontrasztok esztétikai hatását. — A technikai érdekű közlemények közül szélesebb körök érdeklődésére tarthatnak számot O. MENTE és R. RUSS cikkei a színes fotográfia lehetőségeiről, illetve reprodukálásának problémáiról. — Kítűnő illusztrációkkal ellátott cikkek méltatják a modern német grafika egyes mestereit. H. THOMAS *Hans Meid als Jugendbuch-Illustrator* cím alatt ismerteti Meidnek a «Carlos und Nicolas» című gyermektörténethez készült pompás humorú rajzait. — Paul SINKWITZ kiváló biztonságáról, gyökeres egyszerűségéről tanuskodó fametszeteit Hans NACHOD mutatja be. — Armin RENKER Ellen BECK hamburgi grafikusművész illusztratív oeuvrejét méltatja. — Georg TRUMP württembergi grafikus fiatalkori rajzait O. BETTMANN mutatja be. — A folyóirat értékes cikkanyagát tömördek tisztán technikai érdekű vagy reklámizű kisebb közlemény egészíti ki. Külön ki kell emelnünk az újabban jelentékenyen kibővített könyvés folyóiratszeme rendkívül gondos összeállítását. DR. BARTHA DÉNES.

Le Bibliographe moderne. Páris. 1930/31. 145—147. szám. A folyóirat szerkesztője Henri STEIN: *Un beau métier qu'on n'apprend plus* címen, a Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire 1930. évi folyamában megjelent cikk kapcsán, mely felpanaszolta, hogy a könyvtárnokság oly szép mesterség, amelyet Franciaországban már nem tanulnak többé, elmondja a nem eléggé pontos cédulázásról való megfigyeléseit s ezeknek kapcsán javaslatot tesz az egyetemes könyvtárosképzés dolgában. — Max PRINET a Bibliothèque de l'Arsenalban lévő 1462-ből való bibliát írja le; Paul BURGUBURU folytatja nemzetközi metrológiai bibliográfiáját; H. CHOBALUT közli a Mazaugues könyvtár és gyűjtemény eladására vonatkozó okirat teljes szövegét. A levéltárak és könyvtárak életének kítűnő krónikája és a bibliográfiák felsorolása teszi teljessé a füzet tartalmát.

I. K.

Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire. Új sorozat, 10. évf. 1931. E gazdag tartalmú folyóiratból a következő általános érdekű cikkekről és tanulmányokról kell megemlékeznünk. Az 1., 4., 5. és 8—9. füzetekben Maurice ESCOFFIER: *De l'édition originale et de ses dérivés* címen hosszabb vitairatot közöl, melyben az eredeti s az első kiadás meghatározása körüli véleményét és az abból folyó következtetéseket igen érdekesen fejtegeti. Kiinduló pontját a Bulletin szerkesztőjének még 1925-ben megjelent s az első kiadás jellemét igen liberálisan felfogó tanulmánya teszi. Kettejük nézete szöges ellentétben áll egymással. Igen kedves és a gall szellemre jellemző, hogy a vita megindulásakor a két ellenfél kölcsönösen kijelenti, hogy ha megdönthetetlen érvekkel egyik meggyőzi a másikat, úgy azt lojálisan és szívesen elfogja ismerni. A disputa főleg akörül forog, hogy mit is hívjunk eredeti vagy első kiadásnak. Miután a francia könyvek nagy számánál fordult elő, hogy rövid időn belül (pár hét vagy hónap) két különböző helyen, pl. Párisban és Brüsszelben jelent meg ugyanaz a mű, kérdés, melyik az igazi első kiadás. Van e kiadások között olyan, melyről a szerző tud s olyan, mely a szerző akarata nélkül jött létre. Ez és számos más változat teszi, hogy az első kiadás kérdése oly bonyolult és hogy a bibliofilek eredeti, első, valódi első stb. kiadásokat különböztetnek meg. E megkülönböztetéseknek úgylátszik üzleti háttérük van. Egy régebbi megállapítás szerint csak az az eredeti kiadás (original), mely a szerző akaratából, könyvtárusi forgalomba először jött. VANDÉREM e megállapításból csak az utolsó jellemzést, az első megjelenést kívánta fenntartani. Ezzel szemben ESCOFFIER sokkal szűkebb határok közé akarja szorítani — szerény nézetünk szerint igen helyesen — az első s egyúttal az eredeti kiadás meghatározását és azért érveit történeti, bölcseleti és jogi szempontból sorakoztatja fel. A vita első fejezete, ESCOFFIER cikke még nem nyert befejezést. — *Un beau métier qu'on n'apprend plus* címen HUREPOIX folytatja és befejezi az előző évben megkezdett cikksorozatát, melyet a könyvtárosképzés jelenlegi formája ellen írt. Ma t. i. a levéltárosképzés gyenge függelékeként van a könyvtárban az École des Chartes tanmenetébe beállítva. E rendszer ellen azért is küzd, mert ez iskola növendékeinek előjoguk van az állami könyvtáraknál való alkalmaztatásnál, pedig cikkíró harmincévi tapasztalata alapján tudja, hogy «a levéltárosok bizonyos száma a könyvtárosi pályát jobb híján csak a megélhetés kedvéért választotta, dacára annak, hogy a bibliofilához és a bibliográfiához legkisebb hajlama sem volt». Ilyen és még több oknál fogva kívánatosnak találja egy könyvtárosi iskola létesítését. Ugyancsak HUREPOIX *Le livre au hameau ou la grande illusion de la lecture publique* címen veszi bonckés alá az algiri nemzetközi könyvtárosi kongresszuson elhangzott s a népkönyvtárak föllállítására vonatkozó javaslatot, melynek kiindulópontja, hogy a könyvet az olvasók után kell hordani s az embereket az olvasásra szoktatni kell. Mint sokat tapasztalt ember, bizonyos szépséggel nézi a hangulatos indokolású javaslatokat s előre megállapítja, hogy a nagy költséget igénylő új népkönyvtárak leplezetten politikai célokat szolgálnak, hogy a könyvtárnok nem helyettesítheti a tanítót s legjobb esetben nem ajánlatos mást csinálni, mint a majdnem mindenütt meglévő iskolai könyvtárakat gyarapítani. I. K.

Magyar Grafika. XII. évf. 1—6. szám. Budapest. 1931. E kettős számokban megjelent folyóirat újítást hozott a lap tükrében, melyet két oszlopra osztott, a belső $\frac{1}{3}$ -os és a külső $\frac{2}{3}$ -osra. Cikkeit is úgy közli, hogy az egyiket a vékony, a másikat a vastag oszlopban találjuk. Szokatlan és az olvasást nem teszi kellemessé. Mint eddigi évfolyamaiban, úgy a mostaniban is úgy a nyomás műtani részével összefüggő szakismeretek közlésével, mint a szedés képének kialakításával foglalkozó dolgozatok érdekes sorával találkozunk, melyeket szakmabeli történeti és aktuális cikkek, hírek és a kritikai rovat egészítenek ki. Számos ábrát közöl címlapokról, hirdetésekről, reklámokról, könyvdszekről, melyek között igen szép számmal találunk kitűnő tervezéseket. Minden füzet Ungarische Graphik címen német nyelvű sommázatban tájékoztatja a külföldi érdeklődőket a magyar füzet tartalmáról. A Magyar Grafika melléklete a «Nyelvművelés», amely «a magyar nyelvhelyességi és helyesírási kérdések megvitatására» szolgál. Alig várom, hogy az annyira elharapódzó «foto» kitétel ellen felszólaljon. E hasznos és rendszeresnek szánt melléklet sorszámozva s folytatólagosan hasábszámozva van. Ezért a második évfolyam első száma = a sorozat harmadik számával és a 17-ik hasábszámmal indul. Ez azt mutatja, hogy a nyelvművelőből idővel füzet lesz, melyben egy csomó hasznos és megszívlelendő dolgot találnak a szedők. Ezért lepott meg nagyon és szolgál rossz példával az, hogy a 4—5 számú Nyelvművelő, mely három levél vastagságú, olyan (Leporello-szerű) hajtogatásban és folytatólagos hasábszámozással nyomtatott ki, amely szám semmiképen sem lesz, zavartalanul olvasható formában, a majdani füzetbe beilleszthető.

I. K.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Német és osztrák könyvtárak. A könyvtárakkal foglalkozó tudomány két egymást támogató, de anyagában különálló részre oszlik. Elsősorban a könyv története, kialakulása, anyagszerű megjelenése, másodsorban a már kész könyv-anyag tudományos feldolgozása, gyűjteményekben, könyvtárakban való megőrzése tartozik tárgykörébe. Már a könyvtártudományban is, mely fejlődésénél fogva történelmi disciplina, egyes jel arra enged következtetni, hogy kezdenek a részletekbe menő analizálások mellett¹ (papyrus, görög-római könyv, stb.) a szintézisnek is utat engedni, s ezzel egy fejlődéstörténeti perspektívát nyújtanak, miáltal a könyvtártudomány a szellemtudományok felé orientálódik.² Ez az irány különösen a Németországban annyira leértékelt dán írónak, Svend DAHL-nak művében³ jelentkezik és Alfred HESSEL mindmáig legegységesebb szempontú könyvtártörténetében.⁴ Ennek a szellemtörténeti beállításnak a nyomai kétségtelenül a könyv, mint anyag, feldolgozásának technikai szisztémájában is megfigyelhetők s ez a módszer ebben is gyümölcsözően érezteti hatását. Jellemző erre, hogy a régi komplikált könyvtári rendszereket egy tisztultabb, mert egyszerűbb szisztéma váltja föl s régi, tradicionális rendszereket folytatnak a legcélszerűbb és a legáttekinthetőbb numerus currens alapján. Kitűnő példa erre a Deutsche Bücherei folytatólagos számozási szisztémája, mely a legújabb kor (1913) vívmánya, vagy a müncheni Bayerische Staatsbibliothek, ahol jelenleg a régi SCHRETTINGER-rendszer helyébe, — melynek mintája után készült az Orsz. Széchényi-Könyvtár anyagának feldolgozása is — az egyszerűbb és a mai igényeknek legmegfelelőbb numerus currensset ültették át, annak egy komplikáltabb, de a Gruppen-system-nél jóval hasznosabb metódusát. A modern könyvtártudomány metodológiájára jellemző, hogy érdeklődési köre egyre bővül és a kor kívánalmaihoz és követelményeihez még a látszólag jelentéktelen problémák megoldásával is hozzá akar járulni. Legyen szabad e helyen megemlítenem, hogy már a női munkaerők könyvtári gyakorlatban való felhasználásával is foglalkoznak.⁵ Ügyszintén nem jelentéktelen kísérletet tett Fritz MILKAU a könyvtárak esztétikájáról írt tanulmányában.⁶ Ha a gépek, szóval a technika esztétikájáról

¹ W. SCHUBART : Das alte Ägypten und seine Papyrus. Berlin, 1921. — W. SCHUBART : Das Buch bei den Griechen und Römern. Berlin, 1921.

² E. ROTHACKER : Einleitung in die Geisteswissenschaften. Tübingen, 1920.

³ Svend DAHL : Geschichte des Buches. Leipzig, 1928.

⁴ Alfr. HESSEL : Geschichte der Bibliotheken. 1925.

⁵ Emmy SCHULZE : Frauen im Bibliotheksdienst. Berlin, 1926.

⁶ Fritz MILKAU : Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Leipzig. 2. köt. 17. Die Ästhetik in der Bibliothek. — MILKAU gyakran tett célzásokat erre, az akkor még készülőben levő dolgozatára, a berlini egyetemen tartott könyvtártörténeti előadásában.

beszélhetünk, mennyivel több értelme van a könyvtárak, a könyvekkel való érintkezés esztétikájával foglalkozni. MILKAU professzor nem a könyvek külső, művészi értéke, az ú. n. Buchkunstra érti ezt, mely a német könyvművészetben DÜRER és MIELICH áldásos működése óta¹ olyan csodálatosan kivirágzott, hanem a művészi olvasásra és a könyvtárak esztétikai szempontú karbantartására.

A berlini Preussische Staatsbibliothek-ban, Európa ez egyik legnagyobb könyvtárában, hatalmas arányokban látható egy nagyszabású könyvtári intézmény és annak használati szükségleteket az egész világra kiterjedőleg (Ausztráliába is kölcsönöznek) kielégítő organizmusa. A könyvtár törzsanyagát főleg a porosz államban megjelent sajtótermékek kötelezpéldányai (1661 óta) alkotják.² A többi német államok és a külföld könyvtermelésének anyagát vásárlás útján szerzik be az erre a célra megbízott nagycégektől. E cégek mindegyike egy meghatározott tárgykörből szállítja a könyveket, így pl. GROPIUS csak művészeti és technikai munkákat. Ha a bekért könyvek nem felelnek meg a tudományos követelményeknek, visszaküldik a szerzőnek. Ajándékozás útján aránylag kevés könyv kerül a könyvtár tulajdonába. A könyv megjelenése után bibliografiai leírását 1892 óta közlik a *Berliner Titeldruck*-ban; majd az egyes címeket kivágva a *Titeldruck*ből, a nagy alfabétikus könyvkatalogusba és a kartotekszakkatalogusba ragasztják. A Staatsbibliotheknek ezeken kívül van egy Gesamtkatalogja is, mely háromféle módon: nyomtatva, gépelve és írva áll a nagyközönség rendelkezésére; azonkívül a Világháború-Gyűjteménynek van nyomtatásban is megjelent kitűnő Schlagwortkatalogja.³ A könyvek a raktárakban szisztematikus-rendszer alapján, vasállványokon vannak elhelyezve. Innen a laboransok keresik ki keresőlapok alapján. A kivett könyv helyét háromféle módon jelzik: 1. Ha a könyv az olvasóteremben van állandóan, akkor egy fehér lapot tesznek a helyére, melyen a L. S. betűk olvashatók. 2. Ha a könyv rövid használatban, azaz csak az épületben van, akkor egy szürkés kemény papírlap van a helyén, a kiemelés napjának dátumával ellátva. 3. Végül, ha a könyv kölcsönözve lesz, egy téglaszínű nyomtatott cédula van a helyén, amely csak a könyv visszahelyezése alkalmával kerül statisztikai feldolgozás alá. A kiemelt könyveket egy hatalmas paternoster-(Gurtbahn) szerkezet közvetíti. Pléhdobozokba rakják a már így kiválogatott könyveket s a nagy, impregnált gummiból készült szerkezeten csúszik a szétosztó helyhez. A könyvkölcsönzés természete szerint az elválasztónál kétféle helyre kerülnek a könyvek: egyrészt a hosszabb kölcsönzés anyaga a kölcsönzőbe, a rövidebb használatra kerülő a nagyolvasótermi tisztviselőhöz. Ott különféle színű térítvényen történik a kölcsönzés, annak természete és a kölcsönző állása szerint. A kölcsönzési osztálynak két alosztálya van: a belföldi és a külföldi.⁴ A Preussische Staatsbibliothek berendezéséből megemlítésre méltóak a következő célszerű segédeszközök: először a gummikerekű,

¹ LAUBIER: Die neue deutsche Buchkunst-ban: Klenodienbuch der Herzogin Anna von Bayern: Titelbild von Hans MIELICH, 1552.

² Die preussische Staatsbibliothek. Berlin, 1929. (4). 1.

³ Schlagwort-Repertorium zum Katalog der Weltkriegssammlung. Berlin, 1929.

⁴ A 20. §-ből álló szabályzat: Leihverkehrsordnung für die Deutschen Bibliotheken vom 25. Februar 1924.

birtokos család tagja. HEILIG foglalkozik a pécsi egyetem fennállásának problémájával is. BÉKEFIVEL szemben az adatok mérlegelése után arra az eredményre jut, hogy 1376 és 1465 között a pécsi egyetem semmi életjelt se ad magáról, fennállásáról ez idő alatt semmi közvetlen bizonyítékunk sincs. A kérdést érdemes volna behatóbb vizsgálat alá venni, mert KARDOS Tibor a huszita bibliafordítás kérdésével foglalkozva (*A laikus mozgalom magyar bibliája*, Bpest, 1931. [Minerva könyvtár, XXXV.] 11—2, különösen 28—9 ll.) a magyar laikus mozgalom egyik kiindulópontjává a theologiai fakultást nélkülöző pécsi egyetemet teszi, amely — szerinte — a virágkorát 1367 és 1445 között élte. HEILIG világos és meggyőző okfejtése erősebbnek látszik KARDOS inkább következtetéseken alapuló érveinél.

A keleteurópai utazásairól ismert HERBERSTEIN Zsigmondnak (v. ö. SZAMOTA István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkánfélszigeten*, Budapest, 1891. pp. 147—50.) a Mohács előtti Magyarország belső állapotairól való adatait ismerteti Elfriede RENSING (*Sigismund von Herberstein am Hofe König Ludwigs II. von Ungarn*) két, eddig ismeretlen levele alapján, amelyeket HERBERSTEIN az alsóausztriai kincstartóhoz Gabriel SALAMANCAHOZ, Ortenburg grófjához intézett. RENSING tanulmányát széleskörű módszeres kutatás, az irodalom gondos ismerete jellemzi.

Egy ideig ismeretlen erdélyi történelmet (*Verlauf mit Siebenbürgen, fürnemlich seit König Johannis de Zapolia zeit bis hieher*) ismertet LUKINICH Imre. Megállapítja, hogy az Erdély politikai önállósága érdekében íródott mű Baron Erasmus Georg TSCHERNEMBL munkája és az 1614 augusztus 11-én megnyílt birodalmi gyűlés alkalmából készült. LUKINICH egész terjedelmében közli az erdélyi történelemnek ezt az új forrását.

Reinhold BACKMANN (*Ein Zensurstücklein zur Datierung und Erklärung eines Grillparzerschen Epigramms*) Grillparzer egyik költeményének, a bécsi cenzúra által 1819 végén eltiltott *Campo vaccino*nak a gróf FESTETICH-féle *Pannonianak* 1820 augusztus 2-iki számában megjelent utánnymatása körül támadt bonyodalommal foglalkozik.

Egy soha meg nem indult napilapnak, a KOSSUTH Lajos által megindítani tervezett *Budapesti Évlapok*nak alapításával foglalkozik TAKÁTS Sándor (*Kossuth Lajos újságalapítási kísérlete 1844-ben*). Tanulmányának legérdekesebb része, amelyben a kormány egyik legerősebb támaszának, ZSEDÉNYI Eduárdnak a fáradozásait ismerteti, hogy KOSSUTH a lapengedélyt elnyerje, amit azonban még neki se sikerült kieszközölni. TAKÁTS Sándor és VISZOTA Gyula nemrég megjelent hasonló tárgyú tanulmánya érdekesen egészítik ki egymást.

könnyenzárlító kézikocskik, melyek kívül-belül puha bőrrel vannak bevonva, úgy-hogy a könyveket a kemény fa vagy vas ne rongálja; másodsor az, hogy az olvasók saját könyveiket is használhatják, mivel munkaközben nem egyszer olyan, különösen külföldi könyvekre is szükség van, ami a könyvtárban nincs meg. A Preussische Staatsbibliothekben ezt a fontos kérdést úgy oldották meg, hogy egy 12 számot feltüntető lapot nyomtattak, melyen az inspekciós tisztviselő egy bélyegzővel azt a számot üti át, ahány könyvet visz az olvasóterembe a sajátjából az olvasó. Eltávozáskor csak a bélyegzővel feltüntetett számú könyvvel távozhatnak.

A berlini Egyetemi Könyvtár a Staatsbibliothek épületének Dorotheenstrassei oldalán van elhelyezve. Könyvállományának feldolgozásában majdnem teljesen a Staatsbibliothek rendszerét követi, eltérés csak anonymkatalogusa beosztásában mutatkozik. Két, inkább szép, mint praktikus olvasóterem közül a nagyban 284 és a kisebb folyóirat-olvasóteremben 40 hely van. Statisztikai adatai szerint az olvasók napi létszáma 1600 és 1800 között mozog. A könyvtár anyaga 400.000 műből és ezenkívül ugyanannyi disszertációból áll. Az utóbbiak feldolgozásával külön osztály foglalkozik. A professzor mellett, aki a disszertációk (Schulschriften) osztályát vezeti, egy asszisztens dolgozik, ki a katalogusokat vezeti. Az asszisztensnek, mint majdnem minden osztályban, úgy itt is, egy négyhetenként új osztályba kerülő praktikáns segítkezik. A programmértekezések és disszertációk három részből álló betűrendes katalogusban állanak a tudományos feldolgozók rendelkezésére, még pedig a régi anyag 1817-ig különállóan, az újabb 1817-től 1907-ig ismét külön és a legújabb 1908-tól napjainkig van feldolgozva. Az Universitäts-Bibliothek egész anyagának az előbb említett Schlagwortkatalogusán kívül háromféle katalogusa van: 1. az alfabetikus könyvkatalogus és ennek kiegészítője, az 1908 óta készülő alfabetikus kartotekcatalogus; 2. a szisztematikus katalogus, teljesen a Staatsbibliothek rendszere szerint; 3. az anonymkatalogus, a művek címeinek betűrendjében (míg a Staatsbibliothekben ezt a kérdést geográfiai szempont szerint oldották meg, a könyv megjelenésének helyét véve figyelembe). Az Universitäts-Bibliothek könyvanyagát nagyobbbrészt vétel útján, másrészt a Brandenburgban megjelent művek kötelepéldányaiból gyarapítja. A kölcsönzés teljesen a Staatsbibliothekben követett eljárás szerint történik. Kétféle térítvényt használnak: barna színűt egyetemi tanárok és fehérret a hallgatóság részére. A könyvtárnak házi könyvkötészete van, ahol a mester öt segéddel dolgozik. Főleg javítási munkálatokat végeznek. A könyvtár állapotáról az évenként megjelenő *Bericht* nyújt részletes felvilágosítást, mely jelentés egyúttal az illető év gyarapodásának és használatának pontos statisztikáját¹ is adja.

A Stadtbibliothek a könyvállomány nagysága szerint Berlin harmadik könyvtára. Ez az egykori királyi Marstall gyönyörű renaissance-épületének keleti oldalán nyert elhelyezést. A berlini városi könyvtár egyszersmind a Grossberliner Volksbücherwesen központja is. Könyvanyaga meghaladja a 250.000 kötetet.

¹ Bericht über die Verwaltung im Rechnungsjahr. 1929. (Universitäts-Bibliothek. Berlin.) 1930.

Ebből 40.000 kötet maga az értékes GÖRITZ-LÜBECK-féle gyűjtemény: német költői művek első kiadása, 1848 irodalma, Berlin történetére vonatkozó munkák, gazdag közmondásgyűjtemény és végül az 1918-as forradalom röpcédulái. Olvasótermei az első emeleten vannak s d. e. 10 órától este 9-ig állanak az olvasóközönség rendelkezésére. A nagy olvasóteremben 100 ember fér el, míg folyóirat-olvasótermének 30—35 személyes a befogadóképessége. A gyarapodás kis részben ajándékozás, nagy részben vásárlás. Dotációjuk azonban a mi Városi Könyvtárunkéhoz képest aránylag kevés.¹ A könyvanyag 18 szakcsoport szerint van osztályozva és a magazinokban felállítva. Úgy részletes tárgyi, mint betűrendes-katalogusuk van; ezenkívül egy nagyon jól kezelhető Schlagwort-katalogus, azok részére, akik csak a könyv címére, vagy néha még arra sem emlékeznek pontosan. A tárgyi katalogus, mely úgy nyomtatott könyv alakjában, mint kartoték formában van meg, az egyes tárgyakon belül szerzők szerinti beosztást is alkalmaz. Ezenkívül a tárgyi kartoték-katalogusban az író munkái után, melyek kronologikus sorrendben következnek, az illető író irodalma (életrajza, esztétikája stb.) is megtalálható; pl. Stefan GEORGE (I.) Werke. (I.) *Hymnen*. 1890. (Ib.) Ugyanaz. 1899². (2.) *Pilgerfahrten*. 1891. (2b.) Ugyanaz. 1899². (II.) Literatur. (1.) GUNDOLF, F.: *St. George*. 1920. (Ib.) Ugyanaz. 1921². A Stadtbibliothek kölcsönzési igényeket is kielégít. A kölcsönzés, mely az első emeleten van, kétféle térítvény alapján eszközöltetik: 1. a sárga a rendes használatra szóló térítvény, egy hónapi terminusra érvényes; 2. a két hétre szóló piros térítvény a gyakrabban használt kézikönyvjellegű vagy olvasótermi könyvek részére. A kölcsönzési díj egy évre négy márka. Könyvkötő- és javítóműhelyükben állandóan hét munkás dolgozik, többnyire csak javításokon. Fiókkönyvtáruk 50 van, szétszórva a város minden táján.

Az 1913-ban alapított lipcsei Deutsche Bücherei a legmodernebb európai könyvtárak egyike. Anyaga az alapítás óta egy millió kötetre emelkedett s a könyvek használati statisztikájának adatai alapján a kölcsönzés nagysága közvetlenül a Preussische Staatsbibliotheké után következik. Mint tudományos, de egyben közszükségleteket is kielégítő könyvtár a maga leegyszerűsített kezelési módjában ideális. Könyvanyaga numerus currens alapján nyert elhelyezést, még pedig a könyvek három ívrét-formája szerint szétválasztva és az ívek szerint újrakezdve. Eszerint a címkén a megjelenési év rövidített két utolsó száma (13), az ívrét (A = 8°, B = 4°, C = 2°) és a folytatólagos sorszám van feltüntetve. A folyóiratok jelzésénél az évszám elmarad és helyette a Z-el, míg a gyűjteményeknél az S betűvel jelzik a munka folyóirat, ill. sorozatjellegét.² A könyveket a gyakornoki rangban dolgozó praktikánsok keresik ki és liften az altisztek szállítják az olvasóterembe vagy a kölcsönzőbe. A Deutsche Büchereinak van egy kartoték betűrendes és egy jól használható Sachkatalogusa. A kül- és belföldi könyvek a kiadóktól vétel útján kerülnek a könyvtárba.

¹ Jahrbuch der Deutschen Bibliotheken, 1929. Jahrgang 20. Leipzig. (Harrasowitz.) 13. 1.

² Die Deutsche Bücherei. Nach dem ersten Jahrzehnt ihres Bestehens. Leipzig. 86—87. 1.

A könyvanyagból a művészi értékű könyveket kiválogatják és egy külön gyűjteményben gondozzák. Ezek számozása is a numerus currens alapján történik, külön tudományos adminisztrációval. Ebbe a gyűjteménybe kerülő könyvek nagyrészt a Die Gesellschaft der Freunde der Deutsche Bücherei 1916 óta évről-évre megjelenő díszes kiadványai szolgáltatják. A könyvtári használat szabályai a Preussische Staatsbibliothek szabályaival megegyeznek. Külföldi kölcsönzésében kisebb arányú, mint a berlini könyvtáré. Folyóiratosztályában a különböző országok szerint vannak csoportosítva a feldolgozásra váró folyóiratok, melyek külön magazinokban találnak végleges elhelyezést. A folyóiratok beszerzésének módja a többi nyomtatott termékével egyformán történik. A Bücherei bibliografiai rendszereiről, melyek a *Verzeichnis der Neuerscheinungen*-ben, a *Deutsche Nationalbibliographie*-ban, a *Monatliches Verzeichnis der reichsdeutschen amtlichen Druckschriften*-ben, a *Deutsches Rundfunkschrifttum*-ban, a *Jahresberichte für deutsche Geschichte* és az *Internationale Bibliographie der Geschichtswissenschaften*-ben öltenek alakot, könyvtártudományi irodalmunkban az első cikk KRÜGER német kollégám tollából folyóiratunk tavalyi évfolyamában jelent meg.¹

Lipcse többi könyvtárai közül még ötöt volt alkalmam megtekinteni. Ezek közül a Reichsgerichts-Bibliothek gazdag jogi gyűjteménye nyújtott tanulságos megfigyelésekre alkalmas, így különösen katalogusa, mely az olasz STADERINFÉLE rendszer alapján készült. Noha ezzel a már elavult rendszerrel vezérelve a 230.000 kötetes könyvtár, melynek egy betűrendes és egy szisztematikus katalogusa van, mégis értékes tapasztalatokat nyertem ennek, az általam eddig még nem látott könyvtári rendszernek tanulmányozásával. Egyedül álló a maga célkitűzésében a jelentékeny zenei anyaggal rendelkező Peters Musikbibliothek, mely gazdag dotációja révén egyre szélesebbé és értékeesebbé válik. A lipcsei Stadtbibliothek modernül berendezett könyvtár, de jelentősége a használati cél mellett inkább a bibliofil könyvkiállításokban merül ki.² A lipcsei Universitäts-Bibliothek korra Európa második könyvtára (1543). Mint tudományos könyvtár célja elsősorban az egyetem szükségleteit kielégíteni, azonban egyéb tudományos kutatás részére is felhasználható. A könyvtár anyagát kötelempéldányokkal és vásárlással gazdagítják. Betűrendes cédulakatalogusa nagyon jól használható, míg szakok szerinti könyvkatalogusa majdnem a használhatatlanságig zavaros. Olvasóterme reggel 9-től este 8 óráig áll az egyetemi hallgatóság rendelkezésére. Nagyon érdekes és tanulságos volt a Deutsches Buchmuseum anyagának és felállításának tanulmányozása. A rendkívül értékes múzeum a Deutsche Bücherei épületének második emeletén nyert kiállítási helyiségeket és anyagának elhelyezésére raktárakat. A könyvmúzeum a könyv előállításának, anyagának, a technikai kérdéseknek gazdag tárháza, amelyet különösen gyönyörű exlibris-, fotográfia-, litográfia- és linoleummetszet-gyűjteménye tesz rendkívül becsessé. Itt tanulmá-

¹ KRÜGER, Hans Ph. K.: A Deutsche Bücherei bibliográfiai vállalkozásai. Magyar Könyvszemle. 1930. 270—273. l.

² Vom Wiegendrucke zur Bremer Presse. Meisterdrucke von XV. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Leipzig, 1930. l.

nyozhattam először közelebbről a GUTENBERG műhelyéből kikerült inkunábulumokat s a nevezetes *42-soros Bibliát* is. A Buchmuseum az editio princepsre nem fektet nagy súlyt s a szelektálásban és értékelésben e téren teljesen a gyakorlati jellegre van berendezve.

A drezdai Sächsische Landesbibliothek, mely a gyönyörű barokk Japanisches Palais-ben nyert elhelyezést, jelenleg a helyszűke miatt nagyszabású restaurációnak van alávetve. A könyvtár az olvasótermi szolgálat mellett főleg ismeretterjesztő kiállításokat és előadással egybekötött bemutatásokat tart. Hogy mekkora súlyt fektetnek erre, annak legjellemzőbb példája az, hogy nagy általános *Führer*jükben a könyvtár rövid történetén kívül, csak a kiállítás részletes leírását adják.¹ A könyvhasználat elég erős s egyre növekvő tendenciát mutat és Szászországban mindjárt a Deutsche Büchereié után következik.² A könyvtár gyarapodását főleg a kötelepéldányok teszik. Ezenkívül növekszik a kiadványaik révén szerzett jelentős számú csere- és ajándékkönyvvel. A könyveket az átalakítási munkák befejezése után a teljesen modern tervek alapján készülő magazinokban fogják elhelyezni. Jelenleg a csoportszisztema szabályai szerint vannak a könyvek felállítva, azonban úgy értesültem, hogy a könyvtár egy, valamilyen megoldandó numerus currens bevezetését tartja szükségesnek. A betűrendes-katalogus mellett egy Schlagwortkatalogussal is rendelkeznek s ezenkívül egy évről-évre készülő Jahreskatalog-ot is vezetnek. Külön gyűjteményeik közül a kézirati rész értékes, ritkaságszámba menő Corvin-kódexeivel. Drezdában alkalmam volt még megtekinteni a Sächsisches Staatsarchiv épületét és modern berendezését is. Nagy apparátussal feldolgozva, praktikus elhelyezésben őrzik rendkívül gazdag oklevél és más egyéb kéziratos anyagukat. Az egészről egy kitűnő kartotek-katalogusuk van, a kézirat írójának, oklevélnek a kiállítónak vagy kiadónak betűrendjében.

A müncheni Bayerische Staatsbibliothek, Bajorország vezető könyvtára, különösen gazdag kézirattárával emelkedett világhírré. Csoportszisztemája az Országos Széchényi-Könyvtár csoportfelosztásának alapjait is szolgáltatta: azonban a Staatsbibliothekban is kénytelenek voltak néhány év előtt egy, a SCHRETTINGER-féle rendszert³ kiegészítő modernebb szisztemának utat engedni. Ez az új módszer a numerus currensnek egy újabb hajtása. A Staatsbibliothekben ugyanis a csoportok zárt keretén belül egy olyan változtatást honosították meg a numerus currensnek, amely elvileg megváltoztatja a régi rendszert, alapjaiban azonban nem forgatja föl. A könyveknek három főtvrét szerinti elkülönítését megtartva minden könyv egy folytatólagos számot kap, melyet még a betűrend egy tagjával toldják meg. Így a német betűsor 26 tagjának mindegyike más-más könyvet kap. Ez a rendszer, ha nem is annyira világos és áttekinthető, mint a Deutsche Bücherei numerus currens számozása, de még így is jóval praktikusabb, mint az előbbi SCHRETTINGER-féle szisztema.

¹ Führer durch die Staatlichen Sammlungen zu Dresden. 16. Aufl. (1920?) 295—301. l.

² Jahresbericht der Sächsischen Landesbibliothek zu Dresden, 1929. 6—9. l.

³ Waldemar SENSBURG: Die Bayerischen Bibliotheken. München, 1926. 78. l.

A Bayerische Staatsbibliothek könyvanyaga részint modern vasállványokon, részint a régi faállványokon van elhelyezve. A könyvek nagy része vásárlás, csere és ajándékozás útján kerül a könyvtárba. Kötelezpéldányként aránylag kevés kerül ide, mert a bajor kötelezpéldányokat a müncheni Universitäts-Bibliotheknak szolgáltatják be. Katalogusai közül a nagy alfabetikus katalogus a régi számozás alapján készült, míg realkatalogusuk most van feldolgozás alatt. Külön gyűjteményei közül különösen a már említett kézirat- és inkunabulumgyűjtemény, a Musik- és Karten-Abteilungen tartalmaznak értékes anyagot. München többi könyvtárai közül az Universitäts-Bibliothek kitűnő Sachkatalogusa figyelemreméltó.¹ Mint Németország egyik legrégebbi könyvtára (1472), különösen régi anyagával és ritkaságaival tölt be jelentős szerepet. A Technische Hochschule könyvtára Németország legmodernebb technikai jellegű szakkönyvgyűjteménye. Alkalmam volt a Szent Bonifáciusról elnevezett Benediktiner Kloster-Bibliothekot is áttanulmányozni. Anyaga nagyrészt egyházi szellemű könyveket és kéziratokat tartalmaz, mely könyvanyag szépen és izléseken van föllállítva. München legérdekesebb, nemtudományos jellegű könyvtára a Stadtrat Bibliothek, melynek az egész világra szólóan jelentős két híressége: a villanyoskocsiban elhelyezett Wanderbücherei és Kinderlesesaal-jai.

A bécsi Nationalbibliothek könyvanyagának feldolgozási rendszerében követi a Deutsche Bücherei ideális numerus currensét. A lipcsei Bücherei szignálási módszerétől csak annyiban tér el, hogy a formátumjelző betű (A) előtt a megjelenési évet nem tünteti fel. Mivel a Nationalbibliothek udvari könyvtár volt, ezért az épületben belső építészeti szempontból és a magazinok célszerűtlensége miatt gyökeres restaurálásokat végeznek. A modern berendezési és újjáalakítási munkálatok már javában folynak. A már elkészített magazinokban vasállványokon vannak a könyvek elhelyezve. Ezeket a vasállványokon három praktikus és egyben a könyv minél további fenntartását biztosító új eszközt láttam: így elsősorban az egyes vaspolcok mellé egy 4—5 cm széles és 15 cm magas vaslap van helyezve, hogy a könyveket oldalt a felettük álló vaspolcok ne rongálják. Másodszor a polcokat tartó ékeket gyakran a kötés értékes bőrvagy vászonanyagát semmisítik meg, ezért ezt a nehézséget is úgy oldották meg, hogy egy félkör alakú vasbevonóval fogják át a hegyes és éles fogakat. Végül nagyon hasznos vasból laptartókat helyezni el az egyes állványokra, melyben az állvány anyagának pontos és számszerinti feltüntetése szerepel. (Pl. A2.478 — A2.589.) A Nationalbibliothek vásárlás és egy igen elenyésző számú ajándékozás vagy csere útján gyarapszik. A feldolgozott könyvanyag a betűrendes cédulakatalógusban áll a közhasználat rendelkezésére. Van egy nagy apparátussal készülő Schlagwortkatalogusuk is, amelyet 1923-ban indítottak meg. Olvasótermük, mely még a nagy császárok kedvenc olvasóhelye volt, jelenleg csekély méretűnek bizonyult az egyre nagyobb érdeklődés számára. Az egyes gyűjtemények közül különösen rendkívül értékes térkép-, papyrus-, kézirat-, portrait- és zenei részek nyújtanak tanulságos megfigyelésekre alkal-

¹ HILSENBECK: Die Universitäts-Bibliothek. Die wissenschaftlichen Anstalten der Ludwig-Maximilians-Universität zu München, von K. A. MÜLLER. München, 1926. 3—8. l.

mat. Különösen kéziratárúk és ősnymtatvány-gyűjteményük tesz kitűnő kartotékkatalógusával nagy szolgálatokat. A bécsi Universitáts-Bibliothek rendszerében követi a Nationalbibliothek numerus currens számozását, míg azonban az utóbbi vásárlás útján szerzi be könyveit, addig az Universitáts-Bibliothek könyvvállományának nagy százalékát az Ausztria területén megjelenő sajtótermékek kötelempéldányai teszik. Nagy olvasótermük állandóan többszáz, többnyire egyetemi hallgató kutatót fogad magába. A könyveket aránylag rövid idő alatt bocsátják a használók rendelkezésére. A kölcsönzés úgy itt, mint a Nationalbibliothekban, egy, egész Németországra és Ausztriára közösen megállapított szabályzat alapján történik.

KOZOCSA SÁNDOR DR.

Alexander de Villa Dei Massa computi-ja a Pray-codexben. ZALÁN Menyhért, a tudomány kárára elhunyt tudós bencés, a PRAY-codexről írt alapvető tanulmányaiban¹ tisztázta e codex különböző időben, különböző másolóktól eredő szövegének forrásait. Megállapította, hogy e kézirat eredetileg csak a sacramentariumot, naptárt s a halotti szertartásokat tartalmazta, ez utóbbiak között a «halotti beszédet» is. ZALÁN megállapításai szerint a függelék, mely 29, szentekről szóló és votív-miséét tartalmaz, még a XIII. században fűzték a törzsszöveghez, a Micrologust pedig 1425-ben, vagy még későbbben, mégpedig a pozsonyi káptalanban, hová a törzsrész még a XIII. század folyamán került. A pozsonyi káptalanban tehették hozzá a KÁLMÁN király korából való esztergomi zsinathatározatok négy levelét is, melyeknek utolsó lapjára — mai számozás szerint a IV. lapra — íródott az a computusról, vagyis egyházi időszámításról szóló verses mű is, melyről ZALÁN nem szól, s melynek szerzője ALEXANDER DE VILLA-DEI (meghalt 1240 körül), a középkor legismertebb és elterjedtebb grammatikai tankönyvének a *Doctrinale*nek szerzője.²

A *Doctrinale* 1199-ben jelent meg,³ ALEXANDER többi művei még ez után. De amilyen népszerű volt a *Doctrinale*, mely mintegy 250 középkori kéziratban maradt fenn⁴ és 279-szer nyomtatott ki — REICHLING, a mű modern kiadója legalább is ennyinek adja részletes leírását,⁵ — oly hamar, még a XIII-ik század folyamán feledésbe merültek szerzőnk kisebb művei.⁶ A «massa computi»-nak REICHLING 9 kéziratát ismeri a XIII—XIV-ik századból: egy troyes-it, egyet a Bodleyanából, egyet a Vatikánból, négy párizsiti és egyet a svájci Engelbergből, melyekhez járul még az utrechti egyetemi könyvtár 722. sz. kéziratában megőrzött, e könyvtár kéziratári katalógusában csodálatosképpen anonymnak jelzett szöveg, továbbá a mi magyar nemzeti múzeumunk cod. lat. med. aevi 29. sz. kéziratának s végül PRAY-codexének szövege. E legutóbbi, melyről a továbbiakban szó lesz, igen csonka és pontatlan redakció, mely még hozzá idegen szövegrészekkel is vegyítve van.

¹ M. Könyvszemle, 1926. és 1927. évfolyamok.

² Kiadva: Monumenta Germaniae Paedagogica. XII. — Ed.: D. REICHLING. Berlin, 1893.

³ I. h. p. XXXVII.

⁴ Ezekhez járul a M. N. Múzeum c. I. m. ae. III. sz. kézírata. 450-ből.

⁵ I. m. CXII—CCCIX. és XLIV—XLV. II.

⁶ Mon. Germ. Paed. XII.

ALEXANDER francia ember volt, nevét szülőhelyéről, az északfranciaországi Ville de Dieu városáról vette, papi pályán működött, Párizsban tanult az egyetemen s talán tanított is ott. Ezt azonban némelyek, mint REICHLING, valószínűtlennek tartják. (I. h. XXIV. l.) Még sincs kizárva, hogy többévi párizsi tanulmányai közben (i. h. XXII—XXIII.), az akkori egyetemi szokás szerint, mégis csak tanított ALEXANDER az artista (filozófiai) fakultácson, miután a magisteri fokozatot elnyerte.¹ Műveit pedig *tanították* Párizsban — nekünk ez a fontos — s az is kétségtelen, hogy a mi PRAY-codexünk írója is onnan, a művelt magyar papok tanulmányi helyéről hozta ezt magával. Ezt a feltevést megerősíti az a körülmény, hogy e műnek németországi kézírata nem ismeretes, REICHLING legalább is nem tud ilyenről. A PRAY-codexbeli szöveg igen kivonatos, mindössze 40 sornyi, míg az eredeti *Massa*, ennek modern kiadását véve alapul, mely egyúttal egyetlen kiadása is,² 387 sorból áll. E PRAY-codexbeli 40 sorból is csak 20 fordul elő a *Massa* említett kiadásában, míg 2 Robertus GROSSETESTE (GROSSECAPITIS, † 1253) *Computus*ából való, a többi 18-nak eredetét pedig nem tudtam megállapítani. Robert STEELE, a *Massa* modern kiadója elmondja, hogy ő 3, a British Museum tulajdonát képező XIII-ik századi kéziratból készítette kiadását, de hozzáteszi, hogy e műnek sok kézírata van, melyek mind különböznek egymástól kisebb változtatások- s különböző időkből származó hozzátoldásokkal.³ A *Pray*-codexbeli szöveg csonka, töredékes voltát abból magyarázom, hogy a codex e részének írója egyetemi jegyzetei után dolgozott, előadásom, pergamenre vetett följegyzéseiből, melyek egészen természetesen nem lehettek kifogástalanok, s melyek közé könnyen vegyült idegen anyag.

ZALÁN Menyhért minden kétséget kizáróan kimutatja, hogy a PRAY-codex minden forrása nyugatról jött, s ha ő a francia hatást nem is látja oly erősnek, mint mások, ALEXANDER *massája* kétségtelen adat arra, hogy Halotti Beszédünk kéziratán is dolgozott Párizsban tanult magyar pap. Nem lehetetlen, hogy e szövegrész még XIII-ik századi, bár az írás jellege alapján szívesebben tenném a XIV-ikre, mindenesetre azonban Párizsból, ALEXANDER működési helyéről való.

Magyar pap franciaországi ALEXANDER-tanulmánya többet árul el e párizsi magyar tanulmányokról, mint azt, hogy — magyar egyetem hijján — Párizsban képzett papjaink épűgy a legfrisebb tudományos eredményeket sajtáttották el és

¹ Ld. ehhez : SCHNÜRER, Gustav : Kirche u. Kultur im Mittelalter. Paderborn, 1929. II. 378. l. — ALEXANDER magister címére pedié : Mon. Germ. Paed. XII., p. XIII., 4. j.

² Opera hactenus inedita Rogeri Baconi. Fasc. VI. : Comptus Fratris Rogeri, accedunt . . . Massa computi Alexandri de Villa Dei. Nunc primum editit Robert STEELE. Oxonii, 1926. Clarendon.

³ I. h. XXV. — A BACON-kiadás következő sorai egyeznek a PRAY-codex következő soraival : B. 1 : p. 1. — B. 3 : p. 2. — B. 7 : p. 4. — B. 22 : p. 7. — B. 24 : p. 11. — B. 25 : p. 12. — B. 26 : p. 13. — B. 121 : p. 17. — B. 122 : p. 18. — B. 123 : p. 19. — B. 133 : p. 21. — B. 134 : p. 22. — B. 135 : p. 23. — B. 136 : p. 24. — B. 273 : p. 26. — B. 188 : p. 35. — B. 190 : p. 39. — B. 198 : p. 40. A GROSSETESTE-féle *computus*nak pedig 34, sora felel meg a PRAY-codex 7. sorának s a 39. a 15-iknek : i. h. 257. l.

honosították meg itthon az egyházi időszámítás — akkor igen fontos, külön tudományága — terén, mint — HAJNAL megállapításai szerint — a retorikai tudományokban, közöttük a fogalmazás és betűvetés mesterségében. Ezenfelül ALEXANDER művének XIII-ik vagy XIV. sz.-i előfordulása egy magyar könyvben azt is jelentheti, hogy a magyarok ekkor még csak praktikus kiképzés, a kancelláriai, udvari szolgálathoz szükséges ismeretek elsajátítása végett keresték fel a párizsi egyetemet. De még más következtetés, talán nem is túlságosan merész következtetés vonható le a PRAY-codex említett 20 sorából. ALEXANDER ugyanis a maga grammatikai, retorikai és egyéb, az elsőfokú kiképzést szolgáló munkásságában, szigorú vallásos és egyházas felfogásában éles elentébe került a klasszikus auctorokat s általán a pogány latin irodalmat és régiségeket tanulmányozó, főképp Orléansban divó iránnyal, melyet szigorúan elítél «pogány» studiumaiért. Hogy a mi papjaink ALEXANDERT hallgatták s követték, talán közvetve arra is mutathat, hogy ők e szigorú, egyházas irányt követték s emellett tanulmányaik csak az alsóbb, artista fakultás tárgyaira szorítkoztak. Úgy látszik, ekkor még — hiszen mindössze 300 évvel a honfoglalás és 200-al a keresztény civilizáció felvétele után — a tudományok öncélú műveléséhez, mit a párizsi nagyfontosságú theologiai fakultás, vagy az orléansi klasszikus irodalmi tanulmányok nyújthattak volna, a magyar kultúra nem ért el. Majd ismét 200—300 év multán, midőn Itália, az európai civilizációban akkor vezető ország lesz a magyar művelődés mintaképe, a magyar humanizmus ragyogó korában eljött ennek is az ideje.

BARTONIEK EMMA.

A Katona Józseftől Versei gyűjteményébe másolt Az Estve c. költemény szerzője. KATONA József Versei kiadásra szánt gyűjteményének (Múz. Kézirattár, Oct. Hung. 349.) végére odamásolt egy idegen verset a következő megjegyzéssel: «Ez nem az én munkám. A szerzőnek csak adózni akartam a bennem okozott elragadtatásért. Ennek ide ragasztásával kívántam gyengébb verseimnek megszenvedést szerezni az olvasó szemei előtt.» Már az, hogy KATONA ily elragadtatással nyilatkozott egy költeményről, joggal kíváncsivá tesz szerzőjére. Az akkori irodalomban még igazán meglepő virtuozitás, melylyel a szóban forgó verset szerzője megalkotta, érthetővé is teszi a lírához s általában a szorosabb értelemben irodalmi költészethez csak a színpadi műsor több évi gyarapítása után érkezett s a formákkal, formáért, zeneiségért küzdő KATONA lelkesedését. Azoknak a keveseknek, akik KATONA verseinek kéziratát forgatták, fel is keltette a figyelmét. De HEGEDŰS Zoltán is, ki legbehatóbban foglalkozott KATONA lírájával s a versek kéziratával, egy sereg verskötet és kézirat számbavétele után kénytelen volt lemondani a reményről, hogy valaha is megtalálja a titokzatos vers eredetét és szerzőjét. Hajlandó volna magának KATONÁnak tulajdonítani. De határozott kijelentésével szemben nem meri.¹

Az elfelejtett verselő virtuóz, kinek versei szinte azt a hatást teszik, mint a költészetek virágkora után működőkéi szokták, kik az elődeiktől kifejlesztett formákkal formái nehézséget már nem is ismerve, épen gyakorlatuk biztonságá-

¹ K. J. lírai költészete. 1927. 45. l.

folytán erejüket fitogtatva játszanak, Bozóki István, CSOKONAI első és legtehetségesebb követőinek egyike. Miután 1802-ben az országgyűlés alkalmából a MARTINOVICS-féle összeesküvés elfojtása óta elsősül adott újra röpiratban hangot a magyar nyelv művelő kívánságoknak s néhány más írását is közzétette, a poézisért lelkesedő pozsonyi diákok ők vették körül valóságos irodalmi vezérként, s mikor utóbb jogi tanulmányaikra elszéledtek, akkor is megtartották vele kapcsolatukat. 1805-ben *Tavaszi Virágok* címen egy kis anthológiát adott ki a maga és barátai,¹ továbbá TELEKI László gr.,² a nagylelkű mecénás verseiből, ez utóbbinak ajánlván is a kötetet.³ Legnagyobb művész e poéták közül maga a gyűjtő s a kötet legbecesebb eredeti darabja valóban az, amely KATONÁT ujjongó elragadtatásra bírta (*Az Est*). Formakézségben és nyelve hajlékonyságában, de szentimentális és GESSNER-i hangulataival is Bozóki jár legkiszárolagosabban és legtöbb érzékkel CSOKONAI nyomában, kit SZEMERÉNEK *A Grátiák éneke* c. verse a kis kör mestereként jelöl meg. *Az Est* formája is CSOKONAI egyik kedvenc ritmusának középrímekkel zeneibbé tett változata. A *Rózsabimbóhoz* némely helyein is elötünik e csilingelés («Nyilj ki *gyenge* kertí *zsenge*: Hébe nektárt hinte rád...» V. ö. Bozóki kezdő soraival: «Itt, hol *gyenge* szellet *leng e'* Völgyre — bíborszín gyapot forma *felhős* Est! — fedd *el hős* sűgárostúl, a napot.»), Bozóki bámulatos biztossággal végig viszi hosszú versén. Egyik-másik strófa mesterkélten hat, de többen könnyed leleményességgel halad előre a rímkeresés közben is. Sajátos látásra való képessége feltűnően újszerű nyelvet teremt magának.⁴ A költemény az esti hangulatnak, az esti természetnek finom kiélvezése s bár kissé már hosszadalmassá

¹ Itt közölt 3 versét Szász Károly (Értek. a nyelv- és széptud. köréből. X. 7. 1882.) egy most az Akadémia kéziratárában őrzött kéziratból ismertette. Kinyomatásukról sem ő nem tud, sem VOINOVICH (I K 1899.) nem említi.

² SZEMERE Pál, PÁLÓCZY László, DAPSY Rafael (az egyetlen, kinek neve sem szerepel még SZINNYEINÉL sem), KOMJÁTHI Pál és FARKAS Károly. Ez utóbbi neve a kötetbe fölvetett egy tucat verse közül egy alatt sincs kitéve, csak F*** jegy jelöli, de az itt közöltek közül néhány megvan *Mulatságok* címen ugyancsak 1805-ben kiadott kötetében is.

³ A Hazai Tudósítások 1807. 39. száma ismertette a kötetet s belőle a nádorné emlékezetére írott versen kívül szintén épen ezt a költeményt emelte ki, azt írván róla: «olylan, mellynél szebbet CSOKONAITól se várhatnánk».

⁴ Pl. A' hárs erdő' völgyén ferdő Hold' harmatos sűgára,
itt, egy görbe gally közt tör be Lugósim' árnyékára:

Ott, a' réten, a' setéten kékellő völgy folytába,
Gyöngyét tűzi, fénnel fűzi a' virágok nyakába.

Itt, a' tóban, a' zűgóban, hol a' patak hempereg
le a' sásra; két egymásra hajlott hattyyú szendereg;...

B. többi versei közül nyelvűkért és zeneiségűkért különösen figyelemreméltók részben vagy egészben *Az első szerelem*, *Az én vidékem*, *Édes megbékélés*, *Egy nyiló rózsához* címűek.

válik, kedves egyszerű fordulattal tud megállni a szemlélődés végén, a mindent ellankasztó, felséges csöndet adó estet aposztrófálván:

Én is, szíves
kedvel, híves
kebeledbe borúlok,
's szokott hantom
mellett lantom
hangjával el némúlok!

KATONÁT elragadtatása nemcsak a vers lemásolására bírta, legalább formáját maga is próbálta megvalósítani *Új Esztendőre* (1827) c. költeményében. Valószínűleg egyebütt is részben Bozóki közvetítésével fogta meg egy-egy CSOKONAIAS hangulat és fordulat.

Magának Bozókinnak költő-pályája kicsinyben párja a KATONÁÉNAK. Ő is ügyvéd volt s a költészetről akkor mondott le, mikor hivatali állást vállalt. Abban az évben, melyben hadbíró (Auditor) lett (1800), jelent meg utolsó ismert verse. Így ifjú próbáknál nem jutott tovább, de azok sem érdemlik meg egészen azt a teljes ismeretlenséget, melyben az irodalmi viszonyok akkori fejletlensége folytán maradtak. Tíz évvel utána induló pályatársa neve nélkül akarta egy versét újra a közönség elé vinni, de ugyanazok a körülmények az ő kötetét kinyomatásig sem engedték jutni.

Bozóki kiadványa egész összeállításában sem érdektelen. Az ifjú poéták, mint annak idején CSOKONAI, végigjárnák a külföldi, főleg német verselők iskoláit, fordítanak mindenfélét HORATIUSTÓL s SCHLEGELIG és KLEISTIG.¹ Különösen figyelemreméltó, hogy a német romantika is érinti már őket: a természet-érzéken kívül különösen jellemző a fantázia, művészet, költészet és ihlet költői témaként való gyakorisága; ebben az irányban jellemző épen SCHLEGEL egy sonettjének fordítása is F***, azaz FARKASTÓL.

WALDAPFEL JÓZSEF.

Szerencsétlenség a vatikáni könyvtárban. Mély megdöbbenéssel vette Karácsony vigiliáján az egész tudományos világ a hírt, hogy december 23-án a kora délutáni órákban a Vatikáni Könyvtárnak a második emeleti terme beomlott, s a pusztulás súlyos emberáldozatot is követelt, négy dolgozó munkáson kívül a romok alatt lelte halálát a könyvtárnak egy fiatal tisztviselője, Marco VATTASSO is. Az első hírek, amelyek meglehetősen bizonytalanul írták le a szerencsétlenség helyét is, a szomorú emberáldozaton kívül rendkívüli arányú anyagi veszteségről számoltak be, amely pótolhatatlan értékeket semmisített meg. Az első hírek szerint elpusztultak a második emeleti, a vatikáni gyűjtemények látogatói által jól ismert Sala della Bibliotecában kiállított összes kéziratok, amelyek pedig a könyvtár legbecsesebb darabjai közé tartoztak, így

¹ HORATIUSBÓL DAPSY magyarosít négy költeményt. A többiek a klasszikusokat nem bolygatják, a «moderneket» annál nagyobb változatosságban. Az említettekén kívül szerepel a kötetben OPITZ, HAGEDORN, LICHTWER, WALLER, BLUMAUER, TRENK, YOUNG, DENIS, GOETHE s rajtuk kívül megnevezetlen német, francia és angol költők is.

egy IV. századi palimpsest VERGILIUS, korai görög kéziratok, LUTHER Márton, VIII. HENRIK levelei, itt volt kiálltva a vatikáni könyvtár egyik KORVIN codexe, valamint ifjabb VITÉZ János pontificaleja is. Ezekon kívül — az első hírek szerint — elpusztultak azok a díszes vázák és egyéb monumentális emléktárgyak — köztük a híres «Jézus, a jó pásztor» szoborcsoport (MARSCHALL bécsi professzor műve), amelyet FERENC JÓZSEF ajándékozott XIII. LEO pápának pápasága huszonöt éves évfordulója alkalmából. A szerencsétlenség a kézikönyvtárból — az első hírek szerint — kb. 15.000 kötetet tett hasznavehetetlenné.

Szerencsére az első riasztó hírek nem bizonyultak teljesen valónak. Bár az elpusztult emberéletek mérhetetlen veszteséget és fájdalmat jelentenek, mégis már a könyvtár proprefektusának, Mons. Eugenio TISSERANTnak első hivatalos jelentéséből (L'Osservatore Romano, 1931 dec. 24.) is megállapítható volt, hogy a tárgyi kár szerencsére sokkal csekélyebb jelentőségű, mint ahogy azt az első pillanatban gondolták.

A proprefektus jelentéséből elsősorban megállapítható a szerencsétlenség pontos helye. A vatikáni könyvtár — eltekintve a mostani pápa által a régi mozaikműhely helyén berendezett amerikai rendszerű raktártermeiktől — az ú. n. Braccio Vecchioban van elhelyezve. Ezt a szárnyat V. SIXTUS pápa (1585—90) építtette könyvtár céljaira. Ez a Braccio Vecchio körülbelül felében osztja ketté a BRAMANTE által egy tagban elképzelt monumentális Cortile di Belvedere-t, épen azon a ponton, ahol BRAMANTE a vatikáni domb emelkedő szintjének megfelelően egy lépcsőzettel törte meg a belvederi udvar síkját. A SIXTUS-féle építmény a lépcsők fölé épült, s ennek második emeleti helyiségét, amelyet Paolo BRILL és ZUCCARI freskói díszítették, nevezték el Salone Sistinonak. Az alatta, az első emeleten lévő helyiségek csak 1890 óta szolgálnak a könyvtár céljaira, ott helyezték el a kézikönyvtár egy részét. TISSERANT jelentéséből megállapítható, hogy a tetőszerkezet a SIXTUS-féle terem északi oldala felé szakadt be, s magával rántva a padozatot az első emeleti Sala della Consultazione két termében tett kárt. Szerencsére a SIXTUS-teremben levő hét kiállítási vitrin közül csak egy zuhant le a padozattal együtt, az ebben lévő nyolc kézirat közül hetet sértetlenül találtak meg, a nyolcadikat pedig, egy a sólyomvadászatról szóló díszesen illuminált XIII. századi kéziratot, csekély, könnyen restaurálható károkkal ásták ki a romok közül. A többi vitrin szenvedett ugyan kisebb-nagyobb sérülést, de a tárlók erős szerkezete sértetlenül megőrizte a kéziratokat. A műtárgyak közül egy malachit- és egy vörösránitváza, továbbá III. NAPOLEON fiának keresztelőkútja pusztult el, azonkívül egy VI. PIUS által készíttetett gránitasztal és két, IX. PIUS által készíttetett falábakon álló labradorit díszasztal. A fal mellett régi divatú könyvszekrények, ahol régebben a kéziratok és CICOGNARA-féle könyvtár állott, a szerencsétlenség idején üresen álltak, kevéssel azelőtt hordták át ezt az anyagot az új raktártermekbe. Az első emeleti kézikönyvtárban a beomlás eltemette a Germania-szak nagyobb és az Inghilterra-szak kisebb részét. Továbbá a Diritto Canonico-szak 1/3 részét, valamint a Diritto Civile, Epigrafia, Agiografia, Liturgia, Paleografia, Papi, Cardinali, Vaticano szakok tekintélyes részét. Legfájdalmasabb veszteséget a Cataloghi di Biblioteca

szak csaknem teljes pusztulása jelenti, mert a könyvtárak régi nyomtatott katalógusainak egy része többé be nem szerezhető.

Már az első híradásból megállapítható volt tehát, hogy a magyar vonatkozású anyagot kár nem érte. Az említett két magyar kézirat a SIXTUS-teremben egy másik vitrinben volt, amelyik nem zuhant le, a kézikönyvtár Ungheria szakja a déli oldalon van felállítva, azt kár szintén nem érte, az 1929-ben a magyar kormány ajándékként átadott gyűjtemény pedig már az új raktárakban nyert elhelyezést. Azt, hogy a magyar vonatkozású anyagot semmi károsodás nem érte, XI. Pius pápa maga mondta vatikáni követünknek az újévi üdvözlés alkalmával. Miután az Ungheria szakon kívül a többi szakba is vannak beosztva magyar szerzőktől való művek, az elpusztult anyagban is lehetett néhány magyar szerző műve. Amennyire azonban a kézikönyvtárat ismerjük, a könyvtárnak épen ezek a szakjai, természetüknél fogva, csak nagyon gyér magyar anyagot tartalmaznak. A Cataloghi di Biblioteca szakban megvoltak a Magyar Nemzeti Múzeum és a budapesti Egyetemi Könyvtár katalógusai, amelyek mégis csak pótolhatók. A Paleografia szakban HAJNAL István és ISOZ Kálmán újabban megjelent paleográfiai munkái voltak meg. Ezek is könnyen pótolhatók. (V. ö. TÓTH LÁSZLÓ: A vatikáni könyv- és levéltár, Magyar Katholikus Almanach 1928-ra.)

A szerencsétlenség után nyomban megindított mentési munkát, amelyben az alkalmazottakon, a vatikáni csendőrségen és tűzoltóságon kívül részt vett a római városi tűzoltóság egy különítménye is, nagyban megkönnyítette a száraz idő, így a romok közül kiszabadított nyomtatványok igen nagy része, amint azt a későbbi hivatalos jelentések (L'Osservatore Romano, 1931 dec. 25, dec. 28—29, dec. 31.) örömmel állapították meg, átkötés után ismét használható lesz. A betemetett nyomtatványok tekintélyes részét az erős állványok mentették meg a pusztulástól. A romok eltakarítása rendkívül gyorsan ment, még az esőzés beállta előtt, december 27-én reggel 10 óra 10 percre be volt fejezve. Ugyancsak december 27-én reggelre elkészült már egy ideiglenes tetőszerkezet is, amely az esőzés behatásai elől védi a termeket. A romok alól kiásott könyvanyagot december 29-ike reggeléig átszállították a régi mozaikműhely helyén berendezett új raktárakba, 1932 január 2-án pedig már az egész könyvtárat megnyitották a kutatók előtt. Azóta serényen folynak a restaurációs munkálatok. Időközben a pontos technikai vizsgálat során az oldalfalakon kisebb repedést észlelve, az egész kézikönyvtárat kiürítették és az anyagot az új raktárhelyiségekbe helyezték át. Így alapjaiban fogják átépíteni és restaurálni a helyiségeket, amelyek régi művészi díszüket annál kevésbé fogják elveszíteni, mert Paolo BRILL és ZUCCARI oldalfreskói sértetlenek maradtak. Az 500.000-nél jóval több kötetet tartalmazó kézikönyvtárból pedig az eltemetett anyag gondos rekonstrukciója után csak elenyésző csekély veszteség fog maradni, amelyet könnyen pótolhat majd az az érdeklődés és szeretet, amellyel az egész tudományos világ a Vaticana gyűjteményeit eddig is gyarapította.

Bár a vatikáni könyvtár szerencsétlensége különleges természetű és a régi építkezésre vezethető vissza, mégis reméljük, nem marad tanulság nélkül a többi könyvtárak vezetői előtt. Amint a turini könyvtár égése a könyvtárak

világtási tűzbiztonsági berendezését mozdította igen nagy mértékben elő, úgy a Vaticanban történt szerencsétlenség gondolkozásra készítheti a könyvtárak vezetőit, hogy az épületek teherbírásának is megvannak a véges határai.

TÓTH LÁSZLÓ.

Az 1931. év három legszebb magyar könyve. A Magyar Bibliophil Társaság az 1931. év könyvtermelése közül hármát tüntetett ki elismerő díszoklevéllel «egységes, szép kiállítása miatt». TORMAY Cecilia *Magyar Legendariuma* az Egyetemi Nyomda sikerült bibliophil értékű kiadványai közül is kiemelkedik, a nyomdának kitűnően sikerült MOLNÁR C. Pálnak a szöveg szelleméhez hűen alkalmazkodó rajzait tipográfiailag visszaadni. FRIZ József munkája: *A könyv története* — a Grafikai Műintézet nyomása — eredetileg a Magyar Szemle Kincsestárának ismert, s kivitelében a klasszikus angol könyvművészeti tradíciókat önállóan követő sorozatában jelent meg. A nyomdai kivitel művészi tökéletessége teljes mértékben ennek a tartalmánál fogva is a bibliofiliához oly közel álló műnek száz példányban megjelent bibliofil kiadásában valósult meg. A harmadik kitüntetett mű GULYÁS Pál magyar nemzeti múzeumi főkönyvtárnoknak, folyóiratunk volt kitűnő szerkesztőjének munkája (*A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században*), amelyet a szakkritika egyhangú elismeréssel fogadott és a régi magyar nyomdászat történetére vonatkozólag alapvető műnek mondott. A Bibliophil Társaság most nem a könyv tudós szerzőjét, hanem a tipográfiai művészetet a jelen esetben nagyon nehéz feladat elé állító probléma szerencsés megoldóját jutalmazta. GULYÁS Pál kitűnő történeti és művészi érzekkel válogatta össze a mű illusztratív anyagát, izléses, a tartalomhoz könnyen simuló formát talált a könyv külső kivitelére is, s intencióit a Stephaneum-nyomda szerencsés kézzel vitte véghez, úgy hogy ez a munka nemcsak a magyar tudománynak, de a magyar könyvművészetnek is méltó képviselője lett. GULYÁS Pál könyvének könyvművészeti sikere annál kevésbé meglepő, mert szerzője állandó gondos figyelemmel vizsgálta és kritizálta bibliofil könyvtermelésünk anyagát is (v. ö. Magyar Könyvszemle, 1920, 145—51. ll.). A Magyar Bibliophil Társaság kritikája a magyar könyvtermelés felett kétségkívül jelentősen előmozdítja a magyar könyvművészet fokozatos fejlődését. Reméljük, hogy gondosan kiválogató és művészi irányítást célzó munkájának mihamarább meg is lesz az eredménye, amely a mai viszonyok között más nem lehet, mint könyvkiadóinkat arról meggyőzni: olcsó, de művészi kivitelű könyveket kell a közönség kezébe adni.

TÓTH LÁSZLÓ.

Megjelenik a porosz könyvtárak összesített katalógusa. Harninc esztendő munkája eredményeként együtt van a poroszországi tudományos könyvtárak központi, összesített cédulakatalógusa. Az általánosan ismert felvilágosító szolgálat, amelyet az *Auskunfts-bureau der deutschen Bibliotheken* lát el, ezen a mintaszerű központi címjegyzéken alapszik. A katalógusban a berlini Staatsbibliothek, a berlini, bonni, boroszlói, göttingai, greifswaldi, hallei, kieli, königsbergi, marburgi és münsteri egyetemi könyvtárak, a braunsbergi Akademiabibliothek és az aacheni, berlini, boroszlói, hannoveri technikai főiskolai könyvtárak anyaga van összegyűjtve. Ezenkívül bedolgoztatott a katalógusba a müncheni Staatsbibliothek és a bécsi Nationalbibliothek anyaga is, amennyiben

az egyezik a fent felsorolt 16 könyvtár anyagával. A katalógusban jelezve van a könyv lelhelye s 1930 január 1-én zárult le.

A londoni *British Museum* s a párizsi *Bibliothèque Nationale* ismert katalóguskiadványa után a most terbevett, fent ismertetett összesített katalógus kiadása lenne a harmadik hatalmas méretű katalóguskiadvány. Amint a kibocsátott előfizetési felhívásból értesülünk, a kiadvány negyedréte alakban s legkevesebb 150 kötetben jelenne meg. Ábécé sorban közölné az anyagot, természetesen a lelhely megnevezésével. Mindössze a periodikák lesznek a *Zeitschriften* címszó, és a szentírás kiadások a *Biblia* címszó alá összegyűjtve, különben szakszemponatok nem vétetnek figyelembe. A közreadott próbalevelek máris meggyőznek a katalógus mintaszerű, pontos címlírásairól s a remélhető gazdag anyagról. Akik ismerjük fent felsorolt könyvtárak még ki nem bányászott magyar anyag-találási lehetőségeit, igen sokat várunk ettől az impozáns kiadványtól magyar könyvészeti szempontból is. A tudományos munka megkönnyítése szempontjából pedig alig felbecsülhető jelentősége lenne a sorozatnak. A megjelenés feltétele az, hogy 1932 május 1-ig 300 előfizető jelentkezzen, akik a mintegy 50 íves köteteket fűzve 85 Reichsmarkért átvenni hajlandók. Sajnos, a magyar közkönyvtárak aligha vannak abban a helyzetben, az egy Fővárosi Könyvtár kivételével, hogy erre a mintegy 13.000 márkás katalógusra előfizethessenek. Reméljük azonban, hogy a 300 előfizető mégis összegyűl s a három évtizedes, szorgalmas és céltudatos munka eredménye, a porosz könyvtárak összesített katalógusa, a *Gesamtkatalog der Preussischen Bibliotheken* a mai súlyos viszonyok mellett is meg fog jelenni. Arra azonban gondolni sem mérünk, hogy mikor jutunk mi oda, hogy a magyar központi címjegyzék kéziratban bár együtt legyen a nagy közkönyvtárak teljes könyvanyagáról. Pedig azzal egy új fejezet nyílna meg a magyar tudományos kutatás életében. ASZTALOS MIKLÓS.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1930 nov. 1-től 1931 okt. 31-ig.

Budapesten.

- **Apostol nyomda**, VIII., Horánszky-utca 20—22.
- Balázs István** (Herkules ny.), VII., Aréna-út 19.
- Bánfi Gyula**, VII., Czobor-u. 81—83.
- **Csuvara Lajos**, IV., Veres Pálné-u. 1.
- Diamant Emil**, VIII., Cserei-u. 14.
- Eckstein Imre**, V., Szent István-tér 9.
- Elbert és Társa** (Kalász nyomda), V., Kádár-u. 5.
- **Dr. Frank Imre és Ács Ferenc**, V., Személynök-u. 25.
- **Fuchs és Leiner**, VIII., Aggteleki-u. 4.
- Fuchs Miksa** «Sport» nyomda, VIII., Aggteleki-u. 4.
- Gerő Samu**, VII., Hársfa-u. 24.
- Goldmann Henrik**, Admiral nyomda, VII., Rózsa-u. 15—17.
- **Grünwald Ödön**, VII., Wesselényi-u. 4.
- Hamburger és Birkholz**, Papír- és Nyomdaipar Rt. melléküzlete, V., Tátra-u. 8.
- Hanser Károly**, III., Bécsi-út 42.
- Heinrich József**, IV., Veres Pálné-u. 1.
- **Hell Ede**, VIII., Luther-u. 4.
- Jaczkó és Gál**, hangjegynyomda és litográfia, VI., Ó-u. 2.
- Juhász Árpád**, VII., Angol-u. 5.
- **Kaizburg Manó**, VII., Nagydiófa-u. 32.
- Korvin István**, VI., Lovag-u. 3.
- **Korvin Testvérek**, VI., Révay-u. 14.
- Korvin Tibor**, V., Ügynök-u. 8.
- Magyar József és Kämpfner Andor**, VIII., József-u. 6.
- Magyar kir. József műegyetem mechanikai technológiai intézet nyomdája**, I., Műegyetemi rakpart 3.
- Marvalics József és Zeichbeck Aurél**, VI., Lázár-u. 10.
- Máté Ernő**, VIII., József-u. 61.
- Müller György**, V., Vadász-u. 30.
- **Nagel István**, VI., Csengery-u. 51.
- **Nagy András**, VIII., Bérkocsis-u. 20.
- Nagy Sándor és András** (Bocskay nyomda), VIII., Bérkocsis-u. 20.
- **Nobel és Társa** («Papyrus» nyomda), VI., Aradi-u. 22.
- Orsz. Magy. Kir. Iparművészeti Iskola házi nyomdája**, IX., Kinizsy-u. 31.
- **Pesti könyvnyomda Rt.**, V., Hold-u. 7.
- Reinecker Ferenc** (Ipari és kereskedelmi nyomda), VIII., József-u. 61.
- Reményi Andor**, VII., Peterdy-u. 32.
- Sámuel Vilmos**, VIII., Bercsenyi-u. 5.
- Sárközi Testvérek** (Stylus nyomda), V., Szemere-u. 2.
- **Sárközi Zsigmond**, V., Szemere-u. 2.
- Schönberger Emánuel**, VI., Hegedüs Sándor-u. 25.
- **Schwarcz József** (Commerce nyomda), VI., Vilmos császár-út 65.
- **Róna Béla**, VII., Damjanich-u. 32.
- **Stöckelmacher Ferenc**, V., Szalay-u. 2.
- Székely Károly**, VII., Wesselényi-u. 53.
- Toller Károly**, VII., Cserey-u. 14.
- Ujj István** (Maros nyomda), VI., Podmaniczky-u. 24.
- Wenesz József**, V., Felka-u. 6. és V., Visegrádi-u. 24.
- Wollner József** (Labor nyomda), VII., Klauzál-tér 5.
- **Zobell Adolf**, V., Erzsébet-tér 4.
- **Zsengery Gusztáv**, V., Zrinyi-u. 18.

Vidéken.

- Békéscsaba*, Gálik János (Petőfi nyomda).
Csongrád, László és Szekeres.
Debrecen, **Gárdos József.
Dombóvár, **Árviz Ferenc.
 Bagó Mihály.
Gyöngyös, **Heimann Jenő.
 Nigrinyi Ferenc, «Hangya» nyomda.
Győr, Pósa Tamás.
Hajdunánás, *Böhm István.
 **Pósa Tamás.
Hajduszentmihály, «Bocskay» nyomda.
 **Körner Béla örökösei.
Kecskemét, **Réti Gyula (Kecskeméti Újság nyomda).
Kistelek, **Aczél Béla és Társa.
Kispest, Paulovics nyomda.
Komárom, **Szathmáry Benő.
Kunszentmiklós, Weisz Manó.
Makó, Makói könyvnyomda, Szabó és Kovács.
Mégyesegyháza, Lup Mihály, Kossuth ny.
Mór, **Pisch Márton.
Nyíregyháza, **«Tiszavidék» nyomda.
- Oroszáza*, **Pless Nina.
 Szépe László.
Pécs, László nyomda.
 Epstein Alfréd, «Minerva» nyomda.
Pesterzsébet, **Nagy és Polach.
 Nagy és Veress.
Pestújhely, **Molnár János.
Rákosliget, Heifeld Jenő.
Rákospalota, Gold Salamon.
 Wéber Károly.
Rákosszentmihály, György Lajos, «Pestvidéki» könyvnyomda.
Soroksár, Molnár István, «Soroksári könyvnyomda».
Szarvas, **özv. Csasztau Györgyné.
Szentes, **«Kultura nyomda».
Tata, Szaif és Raab.
Újpest, Fried Dezső.
 **Fuchs Ilka.
 Róth Ferenc.
Vecsés, Davidovits Zsigmond, «Vecsési ny.».
Zirc, Ott Lajos.

A két ** -gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy * -gal jelzett nyomdák változásról magánúton értesültünk.

1987

1988

1989

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

2011

2012

2013

2014

2015

2016

2017

2018

2019

2020

2021

2022

2023

2024

2025

2026

2027

2028

2029

2030

2031

2032

2033

2034

2035

2036

2037

2038

2039

2040

2041

2042

2043

2044

2045

2046

2047

2048

2049

2050

2051

2052

2053

2054

2055

2056

2057

BULLETIN
DE LA
REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE

ANNÉE 1931.

Dr. Ilona Berkovits: Eine Gruppe der illuminierten Handschriften der Universitätsbibliothek in Budapest. (Ss. 1—22.)

Die Handschriftensammlung der Universitätsbibliothek in Budapest zerfällt ihrer Provenienz nach in zwei Gruppen. Eine Gruppe bilden die 35 Handschriften, welche der türkische Sultan ABDUL HAMID II., im Jahre 1877, als CORVIN-Codices der Bibliothek schenkte. Die Handschriften der anderen Gruppe stammen größtenteils aus aufgelösten einheimischen Klöstern, oder gelangten auf anderem Wege, als Geschenk in den Besitz der Universitätsbibliothek. Diese Studie ist der letzteren Gruppe gewidmet.

Zeitlich an erster Stelle steht das Ms. der *Evangelia Graeca* (Cod. graec. 1. 4°), die in der Art der byzantinischen Bibeln am Ende des X. oder am Anfang des XI. Jahrhunderts entstanden sein kann. — Den französischen Stil vertreten in der Budapester Universitätsbibliothek drei lateinische Codices. Vor allem eine kleine lateinische *Bibel* (Cod. Lat. 45. 4°), in der Art der s. g. Pariser Bibeln von der ersten Hälfte des XIII. Jahrhunderts. Laut den naiven Worten einer Eintragung aus dem XVII. Jahrhundert, die sich im Codex befindet, war die Handschrift einst Eigentum des Hlg. SEBALDUS, aber die Stilanalyse der Handschrift widerspricht dieser Behauptung. Den Schmuck der Handschrift bilden zahlreiche kleine Initialen und auf F 3 eine Initiale I mit der typischen Darstellung der Genesis. — Die einzige Initiale des *Commentarius in secundum librum sententiarium Petri Lombardi* (Cod. Lat. 38. 2°) wurde zwar in französischem Stil, doch — wie aus einer Eintragung des XIV. Jahrhunderts, welche sich am Ende der Handschrift befindet hervorgeht, — in Ungarn, im Dominikanerkloster von Sárosatak verfertigt. Der Codex kann am Ende des XIII. oder ganz am Anfang des XIV. Jahrhunderts entstanden sein. — Etwas später, in der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts, aber auch unter französischem Einfluß entstand die textbeginnende Initiale der *Commentarii in evangelium Marci* (Cod. Lat. 49. 4°). — Um die Mitte des XIV. Jahrhunderts wurde die in italienischem Stil, mit Bolognesischer Rotunde-Schrift geschriebene *Bibel* (Cod. Lat. 46. 2°) verfertigt, welche einige unbedeutende Initialen enthält. — Zwischen die Erzeugnisse der ungarischen Miniaturmalerei vom Ende des XIV. Jahrhunderts sind die Miniaturen eines lateinischen *Bre-*

viere (Cod. Lat. 36. 4°) prämonstratensischen Ursprungs einzureihen, sie stammen vom letzten Jahrzehnt des XIV. Jahrhunderts. Die Handschrift enthält 5 Initialen mit Miniaturenschmuck und zahlreiche Randverzierungen, welche wie ungarische Miniaturen dieser Zeit in der Regel, keinen einheitlichen Stil aufweisen: sie entstanden unter dem Einfluß der italienischen und österreichischen Miniaturmalerei, doch dringen die ungarischen Eigenschaften trotz diesem Einfluß durch. — In der Reihe der Codices aus dem XV. Jahrhundert muß auch ein *Missale Romanum* (Cod. Lat. 89. 2°) als ungarische Arbeit betrachtet werden, auch dieses stammt aus einem prämonstratenser Kloster. Figurale Miniaturen finden sich hier keine, bloß mehrere Randverzierungen und gewißhaft ausgeführte Initialen größeren Formats, jedoch von einer schwachen Hand. — Kurz soll noch eine Handschrift (Cod. Lat. 63.) erwähnt werden, welche im polnischen Zglobuc entstand. Die Initialen haben kalligraphischen Charakter. — Die deutsche Miniaturmalerei ist durch ein kleines *Gebetbuch* (Cod. Germ. 2. 8°) in deutscher Sprache vertreten, welches Bußgebete und verschiedene Gebete für die einzelnen Tage der Woche enthält. Den Codex zieren zehn Initialen, von denen sieben — die textbeginnenden Initialen der Tagesgebete — mit Miniaturen geschmückt sind, und zwar mit den mythologisch und astronomisch dargestellten Planeten der einzelnen Tage. Diese Planeten-Darstellungen verraten den engsten Anschluß an Holzschnitte gleichen Inhalts, welche in dem bei Erhardt RARDOLT in Venedig 1482 gedruckten Werk des HYGINUS, dem *Poeticon Astronomicum* erschienen. Die Miniaturen sind verkleinerte Spiegelbilder der Holzschnitte, und weisen nur kleinere Abweichungen, Veränderungen auf, soweit es der Miniaturencharakter forderte. — Die Planeten darstellenden Miniaturen sind winzig klein, was die Bestimmung ihres Stils sehr erschwert. Die Buchstaben und die Ornamentik weisen auf die Umgebung Nürnbergs hin. — Äußerst reich geschmückt ist der Codex, welcher die *Postillen* NICOLAS DE LYRAS enthält (Cod. Lat. 94. 2°), obwohl er nur auf Papier und mit kursiver Schrift geschrieben ist. Etwa vierzig Blätter der Handschrift sind mit prächtigen Verzierungen versehen. Zwischen den Ornamenten finden sich die Symbole der Evangelisten, Genrefiguren, wilde Menschen, Tiere, Hirsche, Affen etc., außerdem drei Miniaturen und die Darstellung der Wurzel Jesse. Auf Grund stilkritischer Analyse des Handschriftenschmucks können wir voraussetzen, daß der Codex in Ungarn entstanden ist. Der Stil der Handschrift orientiert sich im großen und ganzen nach der Nürnberger Schule, und wir können annehmen, daß der Miniator die Kunst Jakob ELSNERS, des bedeutendsten Nürnberger Miniators am Anfang des XVI. Jahrhunderts kannte. Die Ornamentik der Handschrift zeigt nahe Beziehungen zum ersten Teil (1507) des Hauptwerks ELSNERISCHER KUNST, dem *Gänsebuch-Missale*, und dem Schmuck der *Perikopen* (1510). ELSNERISCHER ART ähnlich, — obwohl im Codex gedämpfter und primitiver, — ist die humoristische Darstellung der Tierwelt und die Darstellung der Wurzel Jesse. In einzelnen Motiven, so in dem Hirschen, der seinen Fuß zu der Nase erhebt, findet sich Verwandtschaft mit einem 1483 geschriebenen BREVIER des Sachsen ADALBERT, dessen Entstehung vor ELSNERS Arbeiten fällt. Neben übereinstimmenden Eigenschaften zeigt der Codex der

Budapester Universitätsbibliothek im Vergleich zu den deutschen Arbeiten doch gewisse Abweichungen, welche den Charakter des ungarischen Formgefühls spiegeln. Der Unterschied besteht vor allem in der einfacheren ruhigen Komposition. Die Verschlingungen der Ranken sind einfacher, klarer und die Formen leichter zu erkennen. Die zwischen die Ornamente verstreuten Figuren schmelzen nicht zusammen mit ihnen, sondern leben fast ein selbständiges Leben, und fügen sich scharf abgesondert zwischen die Motive der Ornamentik ein. — Ebenfalls am Anfang des XVI. Jahrhunderts ist einer der schönsten Codices der Bibliothek entstanden, der s. g. *Codex von Pannonhalma*, ein Colligat aus zwei verschiedenen Handschriften. Die erste Handschrift enthält Evangelien, die zweite Benedictionen und die Pannonhalmer Ceremonien des Mönchsgelübdes. Letztere wurde laut Colophon 1515 von Paul FORGÁCH von Losonc in der Abtei des Hlg. MARTIN in Pannonhalma geschrieben. Da wir im Evangeliarium zweimal Hinweisung darauf finden, daß der Codex sich in der Benediktinerabtei befand, da außerdem der Hlg. MARTIN als localer Heiliger erwähnt wird, ist der Pannonhalmer Ursprung des Codex unzweifelhaft. Der Schmuck des Evangeliariums ist sehr reich. Der Miniator hat 26 Blätter mit Ornamenten versehen, außerdem drei selbständige, bildmäßige und 21 in Initialen eingefügte Miniaturen verfertigt. In den Miniaturen des Evangeliariums finden wir an erster Stelle den Einfluß von leicht zugänglichen, deutschen Stichen, so von DÜRERS kleinen Holzschnittpassion. Außerdem waren auch die Holzschnitte des Basler Gebetbuches aus dem Kreise des jungen DÜRER und ein Kupferstich SCHONGAUERS von Einfluß. Diese verschiedenen Elemente verschmolz der Miniator zu einem einheitlichen Stil. Die randverzierende Ornamentik aber hat keinen einheitlichen Stil. Sie übernimmt teils die unruhigen, langen, schlanken stilisierten Blätter der niederösterreichischen Miniaturenschule, welche mit spielenden Putten belebt sind, teils wendet sie abwechslungsreiche naturalistische Blumen an, und wieder anders zeigt sie sich durch Anbringung symmetrisch zusammengefügt Goldschmiedearbeiten, Perlen und Blätterguirlanden. Der Dekorationsstil des Miniators ist dem des bedeutendsten tiroler Miniaturen S. STETTNER verwandt. Der zweite Teil der Handschrift von Pannonhalma, der FORGÁCH'sche Codex ist primitiv und altertümlich. Die Leistung des Miniators steht an der Grenze zwischen Kalligraphie und Miniaturmalerei.

An letzter Stelle sei ein rot liniertes, auf feines Pergament geschriebenes *Gebetbuch* in deutscher Sprache erwähnt (Cod. Germ. 3. 8°.), welches eigentlich nicht zu den illuminierten Handschriften gezählt werden kann, wegen seinem speziellen Interesse aber doch Beachtung verdient. Der Codex ist nämlich die Abschrift eines *Dis büechlin ist genannt der Gilgengart einer yetlichen Cristeliche seel* betitelten Druckwerkes, das für Kaiser MAXIMILIAN II. im Jahre 1520 bei August SCHÖNSPERGER in Augsburg erschien. Die Schrift der Handschrift ist eine aufs Haar genaue Copie der Buchstaben des ältesten Frakturtyps, die Verzierungen hingegen, welche durch den oberflächlichen Beobachter für Miniaturen angesehen werden könnten, sind in Miniaturentechnik reich colorierte Abzüge der Holzschnitte, welche im Druckwerk erschienen. Der Codex ist

keine pünktliche Copie des Druckes, obwohl der Buchstabentyp genau nachgeahmt wurde. Der Text der Handschrift behält die geschlossene Form der Zeilen des Druckes nicht bei, meistens weichen ein-zwei Silben ab. Aber nicht nur in der äußeren Form des Textes, sondern auch im Text selbst findet man Abweichungen. Obwohl der Dialekt der Handschrift und des Druckwerkes identisch sind, kommen auch orthographische Unterschiede vor. Weiters liest man im Codex «Ich arme Sünderin», wo im Druckwerk «Ich armer Sünder» gestanden ist, woraus klar hervorgeht, daß der Besitzer der Handschrift eine Frau war, und zwar eine vornehme Dame (vielleicht die Kaiserin?) da das Pergament und die ganze Ausstattung der Handschrift äußerst fein ist, im Gegensatz zu der groben Ausstattung der Pergamentausgabe des Druckes. Im Codex fehlt natürlich das Signet des Buchdruckers, hingegen sind die Bögen wie im Drucke auch in der Handschrift in der Ecke unten nummeriert. Das Titelblatt des Druckes fehlt in der Handschrift, wodurch auch der sich auf der Versoseite des Titelblattes befindende, eine beichtende Matrone darstellende Holzschnitt im Codex fehlt. Die Verteilung der Randverzierungen entspricht im allgemeinen nicht der Einteilung des Druckwerkes, sie kommen an andern Blättern vor.

Dr. Andreas Moravek: Die Deutsche Bücherei zu Leipzig. (Ss. 23—37.)

Der Verfasser, Bibliothekar an der Universitätsbibliothek Budapest, arbeitete als Austauschbibliothekar ein halbes Jahr in der Deutschen Bücherei zu Leipzig und bietet in vorliegendem Artikel in grossen Zügen eine Beschreibung ihrer Organisation. Die Schilderung des Arbeitskreises der einzelnen Abteilungen ist durch statistische Angaben über den Umfang der geleisteten Arbeit ergänzt. Die als Anhang mitgeteilte amtliche Statistik veranschaulicht plastisch das mächtige Tempo der Entwicklung, die die Bibliothek in der kurzen Zeit seit ihrer Gründung durchgemacht hat.

Dr. Pukánszky-Kádár, Jolán: Theatergeschichtliches Quellenmaterial der Széchényi-Landesbibliothek. II. Theaterzettelsammlung. (Ss. 38—55.)

Das Theaterzettelmateriale der Széchényi-Landesbibliothek umfaßt teils mehrere zusammenhängende Sammlungen, wie die 16 Bände umfassende Sammlung des Schauspielers Ludwig FÁNCSY und die der Schauspielregisseure Ignaz KRECSÁNYI und Paul RAKODCZAY. Ferner die des Urania-Theaters, teils 5939 einzelne Theaterzettel, die sich auf die Geschichte des ungarischen Theaters im In- und Auslande beziehen. Der Kern der Sammlung stammt aus dem Besitze des Bibliographen Josef SZINNYEI, dessen Tätigkeit von einer echten Andacht zum Kleinen durchdrungen war. Die wertvollsten sind die Theaterzettel der Provinztheater, manchmal die einzigen Belege der Vorstellungen. Zahlreiche Theaterzettel klassischer Vorstellungen sind Zeugen des edlen Strebens der ersten ungarischen Schauspieler. Von den deutschen Klassikern wurde hauptsächlich SCHILLER eifrig gepflegt; mehrere Theaterzettel liegen über die Aufführungen SCHILLERScher Stücke in der ungarischen Provinz

vor. (*Kabale und Liebe*. Kolozsvár [Klausenburg] 27. V. 1819. Sárospatak 4. VI. 1836.; *Maria Stuart*. Székesfehérvár [Stuhlweißenburg] 18. V. 1824. *Fiesko*. Marosvásárhely 1832.) Außer den ungarischen besitzt die Sammlung auch zahlreiche Theaterzettel der fremdsprachigen, größtenteils deutschen Vorstellungen in Ungarn.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. László Bártfai Szabó: Briefe von Johann Ender über das Bildnis des Grafen Franz Széchényi. (Ss. 56—59.)

Verfasser veröffentlicht drei Briefe von Johann ENDER aus den Jahren 1823 und 1824, in welchen der berühmte Maler seinem Auftraggeber ausführlich referiert über die Arbeiten, Fortschritte, beziehungsweise Beendigung des Bildnisses, welches den Gründer des Nationalmuseums darstellt, außerdem erbittet er auch Instruktionen über einzelne Details des Bildes. Das auch heute noch vorhandene ausgezeichnete Kunstwerk wurde von ENDER in Rom verfertigt.

Dr. Béla Iványi: Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. (Pp. 60—63.)

Sous ce titre l'auteur publie une matière qu'il a recueillie pendant toute sa vie et qui se rapporte à l'histoire du livre hongrois. Dans la préface de cette publication, résultat des fouilles faites dans plus de soixante archives et bibliothèques, l'auteur émet l'idée de l'édition d'un «*Monumenta ad historiam librorum, bibliothecarum et typographiarum Regni Hungariae spectantia*». On voit de cette publication que l'estime et le culte des livres chez les Hongrois date de la même époque que l'État. Nombre de seigneurs et prélats hongrois avaient des bibliothèques plus remarquables que celles qui étaient possédées en même temps par des princes royaux ou impériaux. Au cours du XVIIIe siècle, des bibliothèques publiques et privées ont été fondées en Hongrie, l'une plus belle et plus riche que l'autre, dont plusieurs existent encore aujourd'hui. Nous devons ajouter que la matière à publier n'est pas encore complète et que les investigations faites dans ce but dans les bibliothèques hongroises ne sont pas encore finies. La matière immense y publiée prouve aussi que jadis il y avait en Hongrie une vie intellectuelle de haut niveau. Malgré que pendant des siècles les Hongrois aient lutté, les armes à la main, pour la défense des civilisations occidentales, dans leurs loisirs ils ont lu pourtant, sinon autre chose, au moins la Bible. Ils ont divulgué la civilisation, non seulement parmi les membres de leur propre nation, mais ils avaient aussi soin de faire connaître les bénéfices de la civilisation, à l'aide de livres imprimés dans leur propre langue, aux nationalités vivant sur leur territoire.

Esther Waldapfel: Eine unbekannte Elisabeth-Legende aus der Benediktiner Stiftsbibliothek zu Admont. (Ss. 64—70.)

Die Verfasserin gibt hier die Beschreibung einer in der Stiftsbibliothek zu Admont befindlichen, aus dem XV. Jh. stammenden Handschrift, die eine bisher unbekannte und hauptsächlich in dem Motive des Rosenwunders interessante Variante der Elisabeth-Legende enthält. (Cod. Adm. 607.) Das sich auf kaum 7 Seiten erstreckende Manuskript befindet sich in einem Colligat und solcherweise geschah es wahrscheinlich, dass die in Admont arbeitenden Bollandisten es nicht gefunden haben.

Die Verfasserin teilt auch den ganzen Text der Legende mit.

Julius Laziczius: Ein unbekanntes ungarisches Gedicht aus dem XVI. Jahrhundert. (Ss. 70—72.)

Verfasser veröffentlicht eine bisher unbekannte ungarische Drucksache aus dem Kloster der Prämonstratenser in Prag. Auf diesem Blatte befindet sich ein Holzschnitt, Ladislaus HUNYADI, den älteren Sohn des ung. Reichsverwesers Johann HUNYADI darstellend und darunter ein achtzeiliges Gedicht über das tragische Schicksal dieses historischen Helden. Diese Drucksache wurde in Prag in der Buchdruckerei von Michael PETERLE zwischen 1570 und 1588 gefertigt.

BIBLIOTHÈQUE HONGROISE. (Pp. 73—74.)

Dr. Dénes Bartha: Bibliothèque Hongroise. Rectification au Ier volume de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ.

INDICATEUR OFFICIEL.

Rapport officiel des Départements de la Bibliothèque du Musée National Hongrois pour l'année 1930. (Pp. 75—104.)

Au mois de mai 1930 le regretté directeur-remplaçant de notre Bibliothèque, le Dr. François ZSINKA nous fut arraché par une mort inattendue. M. le ministre de l'Instruction publique le remplaça par M. le Dr. Émile JAKUBOVICH, directeur des Archives du Musée National.

I. La Bibliothèque Széchényi renouvela, en partie, le stock des livres de sa salle de lecture. Le legs du comte Alexandre APPONYI: ses collections *Hungarica*, d'estampes, sa Bibliothèque furent rangées dans une salle et un corridor. La rédaction du catalogue sur fiches est terminée. Un catalogue: *Rariora et curiosa*, rédigé par M. Jules de VÉGH parut dans la série des catalogues descriptifs de notre Bibliothèque. Le budget minime défend tout achat de mérite et l'accroissement de la Bibliothèque Széchényi est basé sur la loi du dépôt légal et les dons des amis de cette institution. L'accroissement comprend en chiffres ronds: dépôt légal 20,000, cadeaux 2,200 et achats 540 imprimés. — La collection de manuscrits s'est augmentée de 549 manuscrits et du legs GYERTYÁNFY.

A cause de la transformation des radiateurs du chauffage, le Musée fut fermé au public du 16 août au 1er novembre 1930. La salle de lecture fut

visitée par 14,218 personnes se servant de 41,860 tomes. Le prêt à domicile, en 6,488 occasions s'éleva à 9,555 tomes.

II. Les Archives du Musée se sont surtout enrichis des dépôts perpétuels des archives de famille. La liste de ces dépôts s'est augmentée de 14.

III. Département des Journaux. Le dépôt légal a fourni 52,123 numéros de journaux. 160 tomes, 19 années et 9 numéros détachés furent donnés en cadeau. A la salle de lecture 4,679 personnes lurent 12,244 tomes de journaux. Le prêt à domicile demandé par 281 personnes s'éleva à 568 tomes et 276 fascicules.

IV. Département de musique. Dépôt légal : 50 livres, 229 morceaux de musique. La Société des Amis du Musée National fit cadeau d'un manuscrit précieux. Somme totale de l'accroissement 482. A la salle de lecture 252 personnes lurent 491 livres et 283 fascicules de musique, 17 personnes; 71 manuscrits de musique. Prêts à domicile en 97 occasions : 194 livres et 171 fascicules de musique.

LITTÉRATURE (Pp. 105—125.)

Minerve hongroise. VIe vol. Bp., 1932. Bureau Central Bibliographique. Imprimerie de l'Université. 8°. 1re partie. IX, (2), 400 pages. Pengő 12.—

Le Bureau Central Bibliographique vient de publier la première partie du VIe volume de cet annuaire, fondé en 1900 par l'Inspection Supérieure des Musées et des Bibliothèques. M. Jean PASTEINER, directeur du Bureau, y a introduit des changements assez considérables; notamment il en a omis les petites bibliothèques populaires, juvéniles et rurales qui n'ont nulle importance scientifique, et par contre y a incorporé les archives, les commissions, sociétés et associations savantes, ainsi que le personnel des universités et des écoles supérieures. M. PASTEINER fut aidé dans son travail consciencieux par Mme Julie M. BUDAY et MM. Béla KOSSÁNYI et Louis PROHÁSZKA. (PAUL GULYÁS.)

Bulletin de la Bibliothèque Municipale. 1930. Nouvelle série. Tome X. Budapest, 1931. 217 p. in 8°.

La Bibliothèque Municipale fait paraître les quatre fascicules de son Bulletin en un tome, publiant le Rapport du directeur sur l'année 1930 et une liste de choix de l'accroissement de ce temps. Du rapport fort intéressant et bien documenté, nous ne voulons citer que quelques points. L'accroissement de la Centrale comptait (chiffres ronds) 10.000, celui des filiales 27.000 tomes. Les lecteurs se servaient à la salle de lecture de la Centrale, de 107.000, aux filiales de 77.000 tomes. Ci contre le prêt des livres s'éleva, à la Centrale, à 45.000, aux filiales à 895.000 tomes, ce qui résulte une circulation d'un et 1/8 million de tomes. De la série des bibliographies spéciales ont paru les N°s 48 et 49 sur «Le temps du travail» et sur le compositeur de musique Charles GOLDMARK.

(C. I.)

Bibliographie der ungarischen wissenschaftlichen Literatur 1901—1925. X. 1. Chemie. Zusammengestellt von Dr. Margit *Gáspár*. Budapest, 1931. XII, 336 S. 8°.

Die Verfasserin stellt in dieser ausgezeichneten Bibliographie nach dem System des Chemischen Zentralblattes die 25jährige wissenschaftliche Tätigkeit der ungarischen Chemiker zusammen. Sie gibt die Titel der größeren und bedeutenderen Arbeiten auch in deutscher Übersetzung, damit das Werk auch für Ausländer zugänglich sei. Diese wissenschaftliche Arbeit von großer Bedeutung ist unter den Ausgaben der Ungarischen Zentralstelle für Bibliothekswesen erschienen. (ALOYS LOCZKA.)

Jahrbuch des Ungarischen Historischen Institutes in Wien. Jg. I. Unter Mitwirkung von *Árpád Károlyi* herausgegeben von David *Angyal*. Budapest. 1931. 8°. 354 S.

Verfasser bespricht das bei Gelegenheit des zehnjährigen Bestandes des Ungarischen Historischen Institutes in Wien herausgegebene Jahrbuch. Eingehend befaßt er sich nur mit den Aufsätzen, welche aus dem Gesichtspunkt der Bibliographie bemerkenswert sind, so die von Konrad HEILIG (*Zur Geschichte der ältesten ungarischen Universitäten und des Magisters Benedikt von Makra*), Elfriede RENSING (*Sigismund von Herberstein am Hofe Königs Ludwigs II. von Ungarn*), Emerich LUKINICH (*Geschichte Siebenbürgens von Baron Erasmus Georg Tschernembl*), Reinhold BACKMANN (*Ein Zensurstücklein zur Datierung und Erklärung eines Grillparzerschen Epigramms*) und Alexander TAKÁTS (*Ein Versuch von Ludwig Kossuth zur Gründung einer Zeitung im Jahre 1844*). Bemerkenswert ist vor allem Konrad HEILIGS Feststellung, daß in den Jahren 1376—1465 keine unmittelbare Belege über die Universität Fünfkirchen-Pécs vorliegen. Diese Feststellung widerspricht der Meinung von Tibor KARDOS (*Die Ungarische Bibel der Laienbewegung*, Budapest, 1931 [Minerva-Bibliothek, Bd. XXV.], S. 11—2, besonders S. 28—9), wonach der Ausgangspunkt der Laienbewegung in Ungarn die Universität Fünfkirchen war, die ohne eine theologische Fakultät wirkte und deren Blütezeit in den Zeitraum 1367—1445 fällt. Das Problem wäre noch zu untersuchen, obwohl die Ausführungen von HEILIG viel überzeugender zu sein scheinen. Das vorliegende Jahrbuch ist ein wertvoller Beleg des bedeutenden und nachhaltigen Einflusses des Ungarischen Historischen Institutes auf die Entwicklung der ungarischen Geschichtsforschung. (LADISLAUS TÓTH.)

Ausstellungskataloge. — Ungarisches Landesmuseum für Kunst- und Industrie. Altungarische Kirchenkunst. Budapest, 1930. 8°. 164 S. 63 Tafeln. — Gesellschaft der Kunstmuseenfreunde. Ausstellung alter Siebenbürgischer Kunstdenkmäler im Ungarischen Landesmuseum für Kunst- und Industrie. Budapest, 1931. 8°. 104 S. XXIV. Tafeln.

Verfasser weist bei der Besprechung der Kataloge zweier in letzter Zeit

stattgefundenener, auch in wissenschaftlicher Hinsicht bedeutender Ausstellungen darauf hin, daß die ausgestellten Handschriften und Drucke in den Katalogen bibliographisch richtig beschrieben werden müssen. (LADISLAUS TÓTH.)

Godet, Marcel et Vorstius, Joris: Index bibliographicus. Deuxième édition. Berlin—Leipzig. Walter Gruyter et Cie. XXIII, 420 p. 8°. Prix 15 Marks.

La deuxième édition de l'Index Bibliographicus vient de paraître sous les auspices et la Commission internationale de Coopération Intellectuelle qui remit aux éminents bibliographes MM. Marcel GODET et Joris VORSTIUS la direction de ce travail de grande importance. Le but était de donner une bibliographie vivante, ce qui explique les améliorations de cet Index et que la Staatsbibliothek de Berlin, la plus riche en périodiques, fut chargé de ce travail. Dans la classification de la matière on a accepté le système décimal de Paris. Malgré les centaines de titres biffés de la première édition, le nouvel Index contient 1914 titres qui représentent 37 états. (C. I.)

Internationaler Jahresbericht der Bibliographie. Herausgegeben von Joris *Vorstius*. Erster Jahrgang. 1930. Leipzig. Otto Harrassowitz. 1931. VII + 56 S. 8°.

VORSTIUS, ein bekannter Fachmann der internationalen Bibliographie, beginnt eine neue Unternehmung mit diesem Bande, der die Bibliographie Bibliographischen Literatur des Jahres 1930 in drei Teilen darbietet. Von ungarischen Verfassern werden drei (MORAVEK, GÁSPÁR, GULYÁS) in der Bibliographie erwähnt, deren weiteren, eine Lücke ausfüllenden Bänden wir mit grosser Erwartung entgegensehen. (NIKOLAUS ASZTALOS.)

Andrić, Nikola: *Katalog Zabavne Biblioteke*. Zagreb, 1931. 152 S. 8°.

Die in Kroatien äusserst populäre Unterhaltungs-Bibliothek von ANDRIĆ veröffentlicht die vornehmsten Werke der Weltliteratur in ausgezeichneter kroatischer Übersetzung. Anlässlich der Erscheinung des 500-ten Bandes der Unternehmung macht ein geschmackvoll ausgestatteter Katalog die Sammlung bekannt. Unter den Übersetzungen der bedeutendsten Romanschriftsteller der Weltliteratur befinden sich auch zehn ungarische Bände, und zwar je ein Werk von JÓKAI, MIKSZÁTH, HERCZEG, GÁRDONYI, KOSZTOLÁNYI, ZILAHY, sowie drei Arbeiten von Renée ERDŐS. (DR. JOSEF VON BAJZA.)

Millar, Eric G.: *La miniature anglaise du XIVe et du XVe siècle*. Ouvrage accompagné de la reproduction de 159 miniatures dont une planche en couleurs. Paris et Bruxelles. Les éditions G. van Oest.

Das Werk MILLARS ist der II. Band der großzügigen Publikation des Verfassers über die englische Miniaturmalerei im X—XV. Jahrhundert, deren I. Band im Jahre 1926 erschien. Den Ausgangspunkt seiner Untersuchungen bilden die Werke des ausgehenden XIII. Jahrhunderts, welche einen rein

englisch-nationalen Charakter aufweisen und er beschäftigt sich auch im Weiteren am Eingehendsten mit den Produkten dieser nationalen Richtung. In der I. Hälfte des XIV. Jahrhunderts unterscheidet er zwei Hauptgruppen: die *west-englische* Schule, deren Mittelpunkt die Diözese von Norwich ist, und eine andere, bisher nicht lokalisierbare Gruppe, deren Hauptwerk das weltberühmte *Psalterium der Königin Mary* ist.

Um die Mitte des Jahrhunderts ist ein Intervall der Erschlaffung eingetreten, deren Ursache man in der, um die Mitte des Jahrhunderts wütenden Pestis sucht.

Als die englische Miniaturmalerei dann um das Ende des Jahrhunderts wieder reiche Früchte getragen, hat sie mittlerweile ihren nationalen Charakter eingebüßt und ein internationales Gepräge angenommen, in welchem sich: französische, deutsche, italienische Elemente mischten.

Der Geschichte der englischen Miniaturmalerei machte der bedauerenswerte Umstand ein Ende, daß im Zusammenhange mit den politischen Verhältnissen der Wende des XV. Jahrhunderts, teils Produkte der bedeutenderen französischen und flämischen Werkstätte, teils eine Menge fremdländischer Miniaturen in das Land kamen, und die englische Kunst vollständig verdrängten.

(MARIA R. HOFFMANN.)

Bordona, J. Dominguez: *Die spanische Buchmalerei vom siebten bis siebzehnten Jahrhundert.* Bd I. S. XXI, 46, I—80 Pl. II. S. XX, 78, 81—160 Pl. Pantheon. Casa Editrice, Firenze.

BORDONA gibt uns in seiner zwei bändigen prächtigen Publikation eine eingehende Besprechung der spanischen Miniaturmalerei.

Die verschiedenen, neueren Forschungsergebnisse auf dem Gebiete der Präromanischen Kultur haben eine überreiche Menge von Werken ans Tageslicht gebracht, die beweisen, daß ihre Schöpfer darauf bedacht waren, das Erbe einer viel weiter zurückliegenden und viel reicheren Kunst der Buchillustration wieder aufzunehmen, so daß man sie als direkte Verbindungsglieder zwischen einem Teil jenes antiken Erbes und der Ikonographie des mittelalterlichen Europa ansehen muß. Andererseits entstehen in Spanien noch in den Jahrhunderten des späten Mittelalters und der Renaissance, wo doch die fremden Einflüsse viel intensiver sind, Werke, die sich zwar in überaus glücklicher Weise den europäischen Stilformen anpassen, daher aber doch grundlegende Modifikationen in Gehalt und Form aufweisen, die manchem dieser Werke ein durchaus persönliches Gepräge verleihen. Das sind die Werke, wo sich französische und italienische Stilformen, mit Motiven des alten Mudejartiles vereinigen. Die Hauptzentren der Miniaturmalerei auf der iberischen Halbinsel waren: Andalusien, Kastilien und Katalonien. Ihr Produkte spiegeln im Laufe der Jahrhunderte von der westgotischen Zeit bis zum Anfang des XVI. Jahrhunderts sämtliche Stilrichtungen der europäischen Kunst. Im XVI. Jahrhundert schließt sich ihnen die Malerwerkstatt des Escorial an, in deren geschickten, aber an Innerlichkeit armen Werken die edle Kunst der Miniaturmalerei ausstirbt.

(MARIA R. HOFFMANN.)

Werner, Luigi: *Una rarità musicale della Biblioteca Vescovile di Szombathely.* Róma, 1931.

Si tratta una dissertazione di L. WERNER che contiene la descrizione d'una rarità musicale che trovò maestro CASIMIRI nella Biblioteca Vescovile di Szombathely. Il codice si può datare al sec. XVI., nel quale si trova varii madrigali, motette, danze e canzoni che sono particolarmente finora sconosciuti. Se ne trovano specialmente importanti moresche che hanno per titolo: «Secondo libro delle Muse» a poi madrigali di Marcantonio VOLPE e di Jachet BERCHEM, che non se ne hanno esemplari secondi. La dissertazione solida è stampata in Roma per estratto dalla rivista Note d'Archivio. (DÉNES TÓTH.)

REVUE DES REVUES. (Pp. 126—129.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften: *Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik*, *Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire*, *Le Bibliographe Moderne*, *Magyar Grafika*, *Zentralblatt für Bibliothekswesen*.

NOTICES. (Pp. 130—145.)

Bibliothèques allemandes et autrichiennes. L'aspect moderne de la science des bibliothèques en Allemagne. Les rapports de la science des bibliothèques aux différentes disciplines des connaissances humaines. Description technique des bibliothèques allemandes et autrichiennes suivantes: Preußische Staatsbibliothek, Universitätsbibliothek et Stadtbibliothek (Bibliothèque Municipale) (*Berlin*); Deutsche Bücherei, Reichsgerichts-Bibliothek, Peters Musikbibliothek, Stadtbibliothek, Universitätsbibliothek et Deutsches Buchmuseum (Musée Allemand du Livre) (*Leipzig*); Sächsische Landesbibliothek et Sächsisches Landesarchiv (*Dresden*); Bayerische Staatsbibliothek, Universitäts-Bibliothek, Technische Hochschule-Bibliothek, Benediktiner Kloster-Bibliothek et Stadtbibliothek (*Munich*); Nationalbibliothek et Universitäts-Bibliothek (*Vienne*).

(ALEXANDRE KOZCSA.)

La Massa computi de Alexandre de Ville de Dieu dans le Code-Pray. Le Code-PRAY — célèbre par un monument linguistique, une oraison funèbre en langue hongroise — fut étudié à fond par le savant Bénédictin le P. Melchior ZALÁN mort prématurément. Le P. ZALÁN précisa les sources d'où les copistes (fratres bénédictins) prirent les messes, prières etc., etc. Par hasard un *Computus* en vers de 40 lignes échappa à son attention. Ces vers sont écrits sur la dernière feuille d'un ternio comprenant les résolutions du Concil d'Esztergom (= Strigonium). Le *Computus* en question est tiré en partie de la *Massa computi* de ALEXANDRE DE VILLE DE DIEU. Cet auteur qui apprit à Paris, reçut le grade de magister, enseigna, selon toute vraisemblance à l'Université de Paris. Tandis que son Doctrinale est connu par beaucoup de manuscrits du moyen âge et une longue série d'éditions imprimées, la *Massa* n'est conservée qu'en 9 manuscrits, dont une au Musée National Hongrois (Cod. lat. m. ae. N° 29)

et le fragment en question. Le Bénédictin scribe de ce fragment qui apprit à Paris, fit ses notes vraisemblablement pendant ses cours à l'Université, et écrivit 20 lignes de son *Computus* d'après ALEXANDRE DE VILLE DE DIEU. Deux lignes sont prises de Robert GROSSETESTE. La source des 18 lignes restantes du *Computus* du Code PRAY est encore inconnue. Il est donc certain que le *Computus* en question fut écrit par un Bénédictin qui apprenait à Paris.

(EMMA BARTONIEK.)

Der Verfasser des von Josef Katona in seine Versensammlung hineinkopierten Gedichtes «Az Estve». Der bisher unbekannte Verfasser des von KATONA in die Sammlung seiner eigenen Verse (Ung. Nationalmuseum, Handschriftenabteilung, Oct. Hung. 349.) hineinkopierten Gedichtes ist Stephan Bozóki, einer der ersten und begabtesten Nachfolger von CSOKONAL.

(JOSEF WALDAFFEL.)

Ein Unglücksfall in der Vatikanischen Bibliothek. Verfasser beschreibt eingehend den Unglücksfall in der Vatikanischen Bibliothek am 23. December 1931 und die Rettungsarbeiten. Er stellt fest, daß weder die ungarischen Bücher, noch das Handschriftenmaterial mit ungarischen Beziehungen keinen Schaden erlitten.

(LADISLAUS TÓTH.)

Die drei schönsten ungarischen Bücher des Jahres 1931. Die Gesellschaft Ungarischer Bibliophilen pflegt in jedem Jahr die drei schönsten, am kunstvollsten ausgestatteten Bücher mit einem Ehrendiplom auszuzeichnen. Im Jahre 1931 waren dies *Das Ungarische Legendarium* von Cecille TORMAY, mit kunstvollen Illustrationen von Paul C. MOLNÁR im Verlag der Universitätsbuchdruckerei, *Die Geschichte des Buches* von Josef FITZ im Verlag der Magyar Szemle Társaság und Ausstattung der Graphischen Kunstgesellschaft und endlich das grundlegende Werk von Paul GULYÁS *Geschichte der Buchdruckerkunst in Ungarn im XV. und XVI. Jahrhundert*, das in der Stephaneum Druckerei nach den Entwürfen des Verfassers verfertigt wurde. Es ist zu hoffen, dass die Tätigkeit der Gesellschaft Ungarischer Bibliophilen die Verleger davon überzeugen wird, daß das Lesepublikum mit billigen, aber dennoch kunstvoll ausgestatteten Büchern zu versorgen ist. (LADISLAUS TÓTH.)

Der Gesamtkatalog der preussischen Bibliotheken wird erscheinen. Die Staatsbibliothek Berlin gab einen Aufruf zur Subskription für den Gesamtkatalog der preußischen Staatsbibliotheken heraus. Verfasser der Mitteilung schildert kurz die Beschaffenheit und die Bedeutung des herauszugebenden Kataloges.

(NIKOLAUS ASZTALOS.)

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES
DU 1er NOVEMBRE 1930. AU 31 OCTOBRE 1931. (Page 146—147.)

Explication des signes: * imprimeries non avisées officiellement; **
imprimeries dissoutes.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum ősnymtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
 - II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest, 1904.—II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30.
Ára 20 pengő.
 - III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
 - IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1917. — Függetl. 1920.
Ára 10 pengő.
 - V. Kereszty István: Hirlapok és folyóiratok 1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.
 - VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924. I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.
 - VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyvtár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.
 - VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchenyi István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
 - IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest, 1923. Ára 5 pengő.
 - X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának közlönye. Új folyam I—XXXIX. kötet. A négyfüzetes évfolyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő, az egyfüzeteseké 4 pengő.

